Joannis Sajnovics

DEMONSTRATIO IDIOMA UNGAROROM ET LAPPONUM IDEM ESSE

With an Introduction by
Thomas A. Sebeok

Published by

INDIANA UNIVERSITY, BLOOMINGTON

Mouton & Co., The Hague. The Netherlands

INDIANA UNIVERSITY PUBLICATION

URALIC AND ALTAIC SERIES

Editor Thomas A. Sebeok

Volume 91

This book is a photolithographic reproduction of the original, published in Tyrnavia (Tyrnau, Nagyszombat,Trnava), 1770.

Library of Congress Catalog Card Number 6766

All orders from the United States of America and from Canada should be addressed to Publications, Research Center for Language Sciences, Patton House, Indiana University, Bloomington, Indiana 47401. Orders from all other countries should be sent: to Mouton & Co., Publishers, The Hague. The Netherland

Printed in the United States of America

A latin szöveg magyar fordítása: Braejer Flora, Zombor, 2000.

A KIADÓ ELŐSZAVA

(*kivonat*)

A következő tanulmány Sajnovics János (1733-1785) magyar jezsuita tollából, Koppenhágában jelent meg 1770-ben, a második javított kiadás pedig - amely ezen utánnyomás alapja volt - később ebben az évben (vagy korán a következőben) Trnavában (németül Tyrnau, magyarul Nagyszombat-ban). Sajnovics elsődlegesen asztronómus volt, akit Maximilian Hell (Hell Miksa), a kor vezető asztronómusa hívott meg, hogy Norvégiába kísérje a VII Christián (akkoriban Dánia és Norvégia királya) által építtetett csillagvizsgálóba, és mellékesen helyszíni kutatómunkára a lappok közé, hogy bizonyítást keressen az elterjedt sejtelemre a lapp-finn-magyar nyelvi kapcsolatról. A kutatóút 1768 őszén ért helyszínre. A lapp és a magyar összehasonlítás, ami következett, és a Finn-Ugor tanulmányok mérföldköve lett, Sajnovics műve volt, de nagyrészt Hell kezdeményezésének volt köszönhető.

Sajnovics tanulmányának a tartalmát, tudományos eredményét és módszeri jelentőségét, Zsirai Miklós magyar nyelvész elemezte néhány alkalommal (lásd pl., az ő Finnugor Rokonságunk, 492-497 oldalak [Budapest, 1937]), itt nincs szükség tüzetesen elbeszélni. Mégis igazságtalannak hat, hogy Sajnovics, kinek könyve majdnem két évtizede Gyarmathi Affinitas (1799) előtt jelent meg, elkerülte mindenki figyelmét a legszakosítottabb történészek és nyelvészek kivételével. Mégis oly alapos tudós mint Theodor Benfey, aki Gyarmathit dicsérte mint szerzőt "für ihre Zeit ganz ausgezeichnet, erste wirklich wissenschaftliche Sprachvergleichung", sehol sem emlegette Sajnovicsot. Holger Pedersen Gyarmathit tulajdonította mint első, alpjában véve helyes rendszerezőjét a Finn-Ugor nyelvcsaládnak, valamint a ragozó rendszer túlnyomó használóját a nyelvi összehasonlításokban – "az alapelv mely a kezdeti Indo-Európai nyelvészet vezércsillaga lett..." - ellentétben a szavak összhangjából nyert indítékokra támaszkodva. Gyarmathi álláspontja viszont nem volt lényegesen különböző az elődjétől, Sajnovicstól. Sajnovics helyesen figyelte meg például, hogy a nyelvek folytonosan változnak: a Lapp például, felbomlott nyelvjárásokra, a legöregebb magyar szöveg pe-

dig, *A halotti beszéd*, nem volt többé érthető a 18-ik századbeli magyaroknak. Mivel mindkettő, a lapp és a magyar is, sokat megváltozott szétválásuk óta, ő megjegyezte, hogy a közös megértés csak az egyenletes változások esetében lenne lehető. Ennek lehetetlensége folytán, a lapp és a magyar többé nem érti meg egymást; de mégis közös az eredetük. Az egymás megértése híján, hogyan lehet a nyelvek rokonságát bebizonyítani? Egyrészt a ragozó végződések és hasonló elemek összehasonlításával, hiszen ezek nem valószínű, hogy kölcsönzések. A megfelelő morfológiai szerkezetek hasonlóságait is számításba kell venni. Ezek lenyomozását tűzte ki célul Sajnovics magának, és a munkája végén, 150 szópár összehasonlítása után, kikiáltotta sikerét, amit a címben is kimondott - nevezetessen, a bizonyíték hogy a magyar és a lapp rokon nyelvek.

Sajnovics munkája, egészében, elkeseredett ellenséges hatást váltott ki a magyar kortársai között, és ez különféle visszhangokat váltott ki külföldön. Egy német gúnyiratíró például, elfogultan kérdezte: "Alle Umstände wohl erwogen, wäre es noch immer eine sehr kritische Frage: ob die Lappländer ihrer Verwandschaft mit den Ungarn, oder diese sich jener zu schämen hätten". Mégis, végül is a külföldi komoly tudósok ösztönzése volt érezhető, nevezetesen A. L. Schlözer történészé, aki helytelenítette a magyar patriotizmus lidércfény-kutatását a keleti eredet után, és kitartott a magyar komparatív nyelvészet és őstörténet visszatérése mellet a Sajnovics által kijelölt útra, melyet Gyarmathi folytatott, hogy továbbítsa elődjének rendszerező munkáját, más Finn-Ugor nyelvek számításba vételével az összehasonlításaiban, ilymódon messzebeható és szilárd bizonyítékokat szerezve feltevéseihez. Gyarmathi Affinitas-a szintén meg fog jelenni sorozatunkban az idén, és látható lesz, hogy az első kötet szorosan emlékeztet Sajnovics Demonstratio-jára úgy anyagban mint módszerben.

1968, január.

Thomas A. Sebeok

Ajánlás

Őexcellenciás gróf THOTT OTTÓ úrnak Gavnoe Strandegaard és Lindesvold urának. Az Elefánt rend arany lovagjának. A Szent Tanács belső tanácsosának. A Dán Cancellária.[1] legfőbb cancellárjának. Az evangélium irányát előmozdítandó Társulat elnökének. Mindkét királyságbeli Egyház fő felügyelőjének. A kopenhágai Akadémia pártfogójának. A Dán Királyi Tudományos Társulat elnökének.

Sajnovics János Jézus Társulatának a tagja, a magyar Tordas Székesfehérvárnak vármegyéjéből és a Nidrosiai (Trondheimi) Társulat társának a

BEBIZONYÍTÁSA

A magyarok és a lappok nyelve ugyanaz. A Dán Tudományos társulatnak felolvasott és a nyomdában kinyomtatott Kopenhágában az 1770. évben. Újrakiadva Nagyszombatban a Jézus Társulat akadémiai nyomdájában nyomtatva.

(Mottó vers)
Ezért nem elég ragyogó Messala?
Mert némely egész könyveket
Nem az egyes szavaknak,
hanem a betűknek is adott?
Nincsenek útban ezek a tanítások
Azoknak akik ezekben jártasak
Hanem azoknak akik ezekben bizonytalankodnak!
*(*Quintilius: Institutiones Liber I. Caput 7.*)*[2]

EXCELLENCIÁS ELNÖK ÚR!

Nem történhetett meg nagyobb megtiszteltetés ennek az én bebizonyításomnak, amely a Te akaratodnak alávetve jött létre, minthogy méltóztattál rászánni magadat a Te igenfényes nevedet az élére bocsátani. Bizonnyal a Te nagy megértésed, jóllehet az uralkodás igen nehéz tevékenységeivel mindig elfoglalva, kegyesen méltóztatik a nyelvtudományi művekre is tekintettel lenni; ki-

[1] = dvar, B.F

[2] Marcus Fabius Quintilianus időszámításunk 35-95. Institutio Oratoria = A szónok képzése c. művéből I. könyv, 7. fejezet, B.F.

váltképpen ha valamilyen hozzájárulással maguknak a széptudományoknak a gyarapítását láthatja. És nem félek elismerni, hogy ilyen ez az én művecském is, mely a Te döntésed. Növekedni fog ezáltal a lapp nyelv ápolása, mely a Te sziveden van, már sok bizonyítékkal igazolta volt és továbbá is igazolni fog, tekintélyeddel a lappok nyelve **biztos és tartós helyesírást** fog elnyerni, melynek pedig hiányát a műveltek egész eddig reménytelenül panaszolának. Ezzel a ténnyel pedig nemcsak az egész Lapponia nagy háláját halhatatlanul magadnak fogod lekötelezni, hanam a kiváló országokét is; kiváltképpen Magyarország az ő legtávolabbi északi nyelvének a virágzó fenntartójának téged fog kihirdetni, és Néked, az igen régi nyelv megőrzőjének életet, egészséget és mindenben előmenetelt fog kívánni. Ilyen kívánságokkal járulok elő én most is - a te igenfényes neved leghívebb ápolója Sajnovics János.

A KIRÁLYI TUDOMÁNYOS TÁRSULATHOZ!

Talán elcsodálkoztató a Királyi Tudományos Társulat részére, hogy én, aki más tudományt, amint a matematikát és különösen az asztronómiát tanítom, nyelvtani írott művet adok át. De ha a dolgot behatóan kikutatni méltónak fogja tartani, be fogja látni: senki más által nagyobb joggal, mint általam, nem várhat el magának vizsgálatot. Ugyanis, a magyarok és lappok nyelvének az egyezését soha sem fogjuk megállapítani, hacsak egy született lapp a magyarok között, vagy egy született magyar a lappok között nem kutat. Bármit is állítanak erről, valamely más nemzet férfiai, még ha a legképzettebbek is, a valószínűségen túl, a magyarázat bizonyosságának egy fokát sem fogják soha a nyilvánosságra előhozni! Mégpedig azért gondolom ezt: mert, habár már valamikor a híres Rudbeck fia és utána még sokan mások, a finnek és a lappok nyelvének a magyarral való megegyezéséről írtak, nyilvánvaló, hogy mégis erre a dologra a műveltek közül nem nagyon vagy egyáltalán nem fordítottak figyelmet. Nem kevesen ezek közül, amikor ugyanezt bizonyítottam Finnmarkból visszatérően, inkább megtagadták a szavahihetőségemet; sőt, mások a dolgot, mintegy annyi évszázadig ismeretlent új találmánynak dícséretével díszíteni nem tétováztak. Nyilvánvalóan, habár azok

a szerzők megmondták vala hogy fennforog valamely hasonlatosság, mekkora az? sem meghatározni, sem a saját hozzáfűzésüket biztos érvelésekkel bizonyítani nem tudták volt, hiszen közülük kevesen tudhatták a finn és a lapp nyelvet, a magyart tökéletesen bizonyára egyikük sem.

Másrészt én, aki Magyarországon ősatyáktól születtem és osztályrészül juthatott, hogy neveltettem is, meglehetősen sok éven át, szert tehettem hivatali foglalkozások által, köztisztségek révén, megvizsgálni tüzetesen kikinek hazai beszédét, ráadásul - a legszebb előny - szert tettem a lapp nyelv megvizsgálására, amikor VII. Keresztély (Krisztián), a dánok és norvégek igenhatalmas királya, meghívta Bécsből Wardoehusba, messzemenően a legnevezetesebb férfit, a magyar Hell Miksa (Maximilián) tisztelendő atyát a jezsuita rendből, a Bécsi Egyetem császári és királyi asztronómusát a Vénusz napkorongalatti áthaladásának megvizsgálása céljából.

Ő maga ugyanis engem magával vitt Finmarkba, ugyanazzal a jóindulattal amellyel egykor már, épp két éve, Bécsben a csillagvizsgálásban akarta, hogy nála kéznél legyek, most ennek az északi expedíciónak is utitársul választott ki, és mint munkáinak jövendő társát, különösen a lapp nyelv vizsgálatának leendő elvállalóját.

Így ugyanis, magyar foglalatoskodott a lappok között, ez alkalommal kivizsgálni ezt a következtetést, amelyet Hell tisztelendő atya a magyar nyelvnek a lapp nyelvvel való egybevetéséről előre meggondolt volt, Scheffernek a Lappónia és Büschingnek a Geographia műveiből, és nekem az utazás alatt gyakrabban megemlített, és e helyen megkísérelni a lappok nyelvét a magyar szavakkal összehasonlítani, mindkét nép szavait összevetni és, ami rendkívüli, a névszók és igék szerkezetének módját összehasonlítani egymás között, az előragok és utóragok használatának ésszerűségét. Így mindezekkel remélem, hogy be fogom bizonyítani, ugyanaz a magyaroknak és lappoknak nyelve, úgy hogy erről a műveltek közül senki sem kételkedhetne továbbra is, aki tőlem ezeket el fogja olvasni.

Hogy pedig művemet ebben a kutatásban helyesen írtam meg, alig kételkedhetem, ha elgondolom: annak a népnek nyelvével foglalkozom, amely a történészek egyetértésével, ezen az igen

széles északi országon egykor elsőként telepedett le és átfogta uralmával hatalmas tájékát a földnek. Amely ma is Európa legszélső szögletéből tekint vissza nyugatra és északra, Finmarkon, Lappónián, Finnországon, Tatárországon keresztül egészen Ázsiáig, meg nem szakított láncolatában terjeszkedik. És mégis a népek között, akiket lappoknak nevezünk, ugyanazt a nyelvet több évszázadon keresztül homályban rejtegették és minden kiképzés fogytán már-már azt lehetett hinni, hogy tönkre megy; mégis erős javulás tapasztaltatott Finnországban, Svédország tartományában; az igenvirágzó Magyar királyságban pedig messze a legjobban, ahol már Attila és Szent István, első király idejétől fogva megerősítve és megszilárdítva, annyi évszázadon át kiválóan művelve, mind a szóbőség gazdagsága, mind tömörségben kerekded, mind pedig a legbennsőbb lelki érzelmek kifejezésére ügyességben semmivel sem alacsonyabb rendü egy keleti vagy nyugati nyelvtől sem, sokaktól pedig bizonyosan magasabbrendüen kiemelkedett.

Amiket pedig csak az okból akartam mondani, hogy felbátorítsam azokat, akiknek a lapp nyelv ápolása Finmarkban meghagyatott az igen kegyes dán királytól és az ő felséges minisztériumától. És hogy ne tartsák úgy, hogy az én saját ügyem valamilyen nehezen kezelhető, kóborló és nem tudom honnan való szedettvedett nyelv. De teljesen meggyőzhetnék szabályokkal, igen szép kifejezésekkel, sőt, magának a beszédnek az édességével, ha szabályosan kezeltetik, igen sok más (nyelv) előtt jár és igazán nemcsak méltó, hogy a teljes a pusztulástól megmentessék, hanem mindinkább, ha lehet, ápoltassék.

Márpedig, jóllehet tudom, hogy a finmarki lapp nyelv a svéd és orosz lappok nyelveivel, s mindezek a finn lappok nyelveivel összhangban van; és az előbbi biztos érvekkel, az igen tisztelendő Hell atya kiadandó művével, az Expeditio Litteratura (Nyelvi kutatójárat) közrebocsátásával birtokomba jutott: a magyaroknak beszédéhez legközelebb esnek a finnek, különösen a kareliak (helyesebben karjeliak), így megnevezve a finn Karelia vagy Karjelia tartományról, nekem mégis a bemutatott értekezésben csak a finmarki lappok és a magyarok beszéde lesz, hogy a mű ne nőljön ki a tömegből, majd aztán, mert ha ezek a lappok a magyaroktól a legmesszebbiek, meg fogom mutatni, hogy mégis ezeknek a

nyelvével megegyezik, mintegy magától kifolyólag, hogy úgy a svéd, az orosz mint a finn lappok a magyarokkal megegyezik. Azért, micsoda haszon nől ebből a nyelvi, kiváltképen a történelmi tudomány részére, olyan világos és nyilvánvaló, hogy nem szükséges általam ezt kimutatni. Ennélfogva csak magát az igenfényes Királyi Tudományos Társulatot akarom kérni, hogy szíveskedjék ezt a művemet, mintegy tanúságát a nagy megfigyeléseimnek, jóakaratúan elfogadni.

§. I.
A magyarok és lappok nyelve ugyanaz lehet, a beszélgetők kölcsönös megértése nélkül is.

Az első a sok kérdés közül, amit hallanak ezeknek a népeknek nyelvének egyezéséről: megérti-e a magyar beszélgető a lappokat? Az igazságnak hosszabb bebizonyításait unva, amint mondják, három szavas bizonyítékot akarnak. Akiknek ha helyesléssel válaszolnék, az én mondásomat mindjárt kikerülnék és mindkét nemzet nyelvét ugyanannak mutatnák ki. Mégpedig jogosan, mert nem érthetőbb egy érv sem, minthogy különböző nemzeteknek a nyelvei egyeznek, ha megérthetik egymást a beszélők. Bizony fáradságos és nehéz ügyet, sőt, valóban lehetetlent követelnek ezek a bírák; egyáltalában, mert tételezzük fel, mind a két nemzet, a magyar minden bizonnyal és a lapp is, egy és ugyanazt a valamikori népet tette, ugyanazt a nyelvet, ugyanazt a beszédmódot beszélte volt, mégis, amikor már Krisztus négyszázadik évétől fogva a 13 elhaladt századon át a hatalmas földeken vonulásukkal megosztva lettek vala, egységes beszéd vagy a kereskedés közössége híján, nyilván ebből következik, hogy a magyar ma a beszélő lappot megértheti-e, kettőnek valamelyike a következőből meg kellet volna történni, tudni illik: *Első*: vagy mindkét nemzet, úgy a lapp, mint a magyar nyelv a saját régi időbeliségét az összes emlékezetre méltó változással és a szólásmód változásaival a 13 összes évszázadon át mentesen meg kellett hogy őrizze, vagy *Második*: Ha a kezdetbeli nyelv valamely emlékezetre méltó változást és eltolódást a lappok között elszenvedett, teljesen ugyanazt a változást kellett volna kiállania a magyaroknál. Ha pedig a lappok a kezdetbeli beszédmódjukat említésre méltóan változtatták volna, nem ugyanúgy a magyarok, világos a megokolás, miért nem értik ma egymást a beszélők? de sokkal inkább, ha, amíg a lappoknál a kezdetbeli beszédmód megváltozott, ugyanaz a magyaroknál is megváltozott, de más megokolással, és teljesen különböző módon. Mindenesetre az első ebből a kettőből: hogy mind a két nemzet a saját kezdetbeli nyelvét a 13 századon keresztül sértetlenül megőrizte volt, senki sem hinné el, aki a

nyelvekben a szokásos váltakozásokat ismeri. Megtörténik ugyanis, magával az időknek az elcsúszásával, hogy meglehetősen sok szónak a kiejtése változik, más betűk teljesen megváltozhatnak, áttevődnek, elejtetnek, némelyik ritkább használattal, lassan észrevétlenül elfeledtetnek, a régi állapotban meghagyatottak helyettesítettnek az ő helyükbe másokkal, a gyakori használat miatt polgárjoggal ajándékozottal. Azonkívül a választékosságra és rövidségre törekvés mindig nagy változásokat szokott okozni a nyelvekben; olyannyira, hogy nem volna csoda ha sok század után új, az elsőtől különböző sok alakot kaptak. A mai germán a régiek könyveit alig, vagy egyáltalán nem érti; a mai dán (nyelv) a régitől sokban különbözik, mindkettőben jártasak igen jól megértik. A régi normannok nyelve annyira elfajult, hogy magukat a közjogi törvényeket átírni volt szükséges a mai beszédmódra[3]. Ha ekkora változást szenvednek el a virágzó nyelvek is, amelyek esendő tartóssága a nyilvános közélet, írásbeliség terjedése, a nyomdák műhelyei, még maguk a kövek feliratai által is megvédelmeztetnek, kérdem, mekkora változásokat kellett hogy elszenvedjen a lappok nyelve, amelyek minden megőrző erő elhagyásával a hagyomány és a tapasztalatok bizonytalan emlékezetét kellett az utódokhoz továbbítani tizenhárom századon át? Én pedig teljesen meg vagyok győződve, hogy a régi lappok és magyarok nyelve megváltozott és megmásult; amely változás pedig, ha feltételezzük mindkét nemzet közös szándéka és egyetértése volt, ez így történt: ha a változásokat megtették a lappok, ugyanazokat tették meg a magyarok is, semmi sem akadályozná, hogy a mai magyar megértse a mai beszélő lappot, mint ahogyan a ma élő dánok egymást kölcsönösen megértik. De hogy ez valóban így történt, kinek juthat eszébe? A változások, amelyeket a dán nyelv magával a forgalommal érintkezve az egész királyságon keresztül elterjedve köztudomású lett és a használattal elfogadtattak mindnyájuktól; de a megtörtént változásokról északon a lappoktól ki értesítette a magyarokat, hogy ugyanezeket a változásokat megtegyék? Ismeretes, hogy valamikor semmilyen egyetemet, semmilyen irodalmat, semmi közjogot ezek a nemzetek nem gyakorol-

[3] Elvégezte ezt Paus úr "Az esküdt irnok Finmarkban" (Sorenskriver) a régi kor hazáinak különböző írásait kétségkívül legismerőbb férfiúja.

tak. Tehát, amíg a lappok változtatják régi nyelvüket, változtathatták a magyarok is a sajátjukat, de hinni kell, másképen és más értelemben változtatták, hogy úgy kell hogy tűnjön, annyira a legkevésbé sem csoda, hogy a mai lappot a magyar nem érti, sőt inkább a legcsodálatraméltóbb kellene hogy legyen, ha a nyelveknek a sajátos változása mellett ma is megértenének egymást.

Nosza, most pedig nézzük meg azt, amit mondtam; a *régi* magyarok nyelve *megváltozott*, és *különböző* lett, lehet-e valamilyen adott érvvel bebizonyítani? Lehet bizony teljesen világos bizonyítékkal, csak fontoljuk meg a magyaroknak a régi kéziratait. A XII. század végén, vagy a XIII. század elején megírt irat Pozsony város fő levéltárában tanúsítja, mely egy magyar szövegrészt foglal magában, hogy kevés magyar mondaná azt magyarnak. Ezt a leírást közölte velem maga Georgius PRAY tisztelendő atya, igen dicső szerzője az *Annalium Hungariæ* (*Magyarországi évkönyv*-nek) azért mert az én Bebizonyításom második kiadását, amelyet sokan nagyon hevesen kívántak, a maga részéről is öregbíteni akarta. Hogy pedig az ő kívánságaiknak oly kevéssel lassabban teszek eleget, hiszem szeretettel megbocsájtandó bátyám, tekintetes Kálóczi SAINOVICS Mátyás úrnak, kinek a jóakaratából, amikor ekkora utakról visszajöttem, a saját kastélyában Tordason oly sok napig fogadott, nem akaratom ellenére. Azért visszatérve Nagyszombatra, első gond volt a Kopenhágában nyomtatott Értekezést másik sajtóba alávetni, különböző toldalékokkal valamennyire növelve beiktattam mindegyiket a maga helyén, amint az Olvasó látni fogja[4]. Ezt a magyar beszédet régi kéziratból kiszemelve hozzácsatolni valónak ítéltem. Az pedig így szól:

> *"Latiatuc feleym Zumtuchel mic vogmuc. Ysa pur es chomuv vogmuc. Menyi milostben terumteve eleve miv isemucut adamut. Es odutta neki paradisumut hozoa. es mend paradisumben volov gimilcictul munda neki elnie: heon tilutoa wt ig fa gimilcetul gemundoa neki meret num eneyc. ysa ki nopun emdul oz gimilstwl, halalnec halalaal holz. Had lava choltat terumteve Istentul. gefeledeve. engede urdung intetvinec. es evec oz tiluvt*

[4] Nézettesék meg különösen a §. IV. & Befejező

gimilstwl. es oz gimilsben halalut evec. es oz gimilsnec wl keseruv vola vize: hug turchucat mige zocoztia vola. num heon muga nec. ge mend w foianec halalut evec. haraguvec Isten. es veteve wt ez muncas vilagbele. es levn halalnec es puculnec feze: es mend w nemenec. kic ozuk miv vogmuc. hug es tiv latiatuc szumtuchel. isa es num igy ember mulchotia ez vermut. Ysa mend ozchuz iarov vogmuc. Wimagguc uromc isten kegilmet ez lelic ert. hug iorgossun w neki. es kegiggen. es bulscassa mend w bunet. svimagguc szen achson mariat. es bovdug michael archangelt. es mend angeleut. hug vimaggonoc erette. es vimagguc szent peter urot. kinec odut hotolm ovdonia es ketnie. hug ovga mend w bunet. es vimagguc mend szentucut. hug legenec neki seged uromc scine eleut. hug Isten w vimadsagucmia bulsassa w bunet. es zoboducha wt urdung ildetuitul, es pucul kinzotviatwl. es vezesse wt paradisum migulmabeli. es oggun neki munhi uruzakbele utot es mend iovben rezet, es keassatuc uromchuz charmul."

Hogy pedig ez ígyzán magyarul érthető, megadom a jól összeillesztett kulcsot Franciscus FALUDI jezsuita tisztelendő atyától, mely iraton kevés szavak találhatók, amelyek a mi mai beszédmódunkkal nem egyeztethetőek könnyan össze. Ime ezek:

"Láttyátok feleym[5] *szemetekkel mik vagyunk?* ysa[6] *por, és hamú vagyunk. Mennyi malasztban teremté* eleve[7] *mi* isemucut[8] *Adámot , és oda atta néki paraditsomot hazójá, és mind paraditsomban valo gyümöltstül monda néki élnie.* Heon[9] *tiltotta ötet egy fa gyümöltsétül, mondván néki miért nem ennék.* Ysa *ki napon észend az*

[5] A *Feleym* használatáról szó lesz a §. VIII. végén.

[6] *Ysa* úgylátszik megfelel a magyar *bizony* (*certe, indubitanter*) szóval.

[7] *Eleve* mások értelmezik *elévé,* vagy *elein,* avagy *initio*: esetleg olvasható *Élö* vagy *Vivens*, DEUS elött, ekkor a mondat nominativusza lenne.

[8] *Isemucut* bizonyosan ugyanaz mint *szülönköt* vagy: *Patrem nostrum, progenitorem nostrum.* E szó tövét *isem* a magyar nyelv *legősibb dialektusában* kell keresni. Továbbá mondja a §. VI.

[9] *Heon* az értelemből ugyanaz mint a magyar *csak* (*autem*).

gyümöltstül halálnak halálával halsz. Hallotta parancsolatot teremtö Istentül, de elfelejté. engede ördög intésének, és evék az tiltott gyümöltstül, és az gyümöltsben halált evék. és az gyümöltsnek oly keserü vala vize, hogy torkokat meg szakasztya vala. nem heon *magának de mind ö fiainak halált evék. Haraguvék Isten. és vetette ötet ez munkás világba belé, és lön halálnak, és pokolnak* feze.[10] *és mind ö nemének, kik azok mi vagyunk; hogy és ti láttyátok szemetekkel,* Ysa*, és nem egy ember mulattya ez vermet, és mind ahoz járók vagyunk. Imádgyuk Urunk Isten kegyelmét ez lélekért, hogy irgalmazzon ö néki, és kegyelmezzen, és botsátsa mind ö bünét. S' imádgyuk Szent Aszszony Máriát, és boldog Mihál Archangyalt, és minden angyalokat, hogy imádgyanak érette, és imádgyuk Szent Péter urat; kinek adott hatalom oldania, és kötnie, hogy oldgya mind ö bünét, és imádgyuk mind szenteket, hogy legyenek néki segedelem Urunk szine elöt, hogy Isten ö imádságok miatt, botsássa ö bünét, és szabaditsa ötet ördög üldözetitül, és pokol kinzattyátul, és vezesse ötet Paraditsom nyugolmába belé, és adgyon néki menyország belé utat, és minden joban részt. és kiáltsatok urunkhoz hármul."*

Azok kedvéért, akik a magyar nyelvben nem jártassak, mégis megismerni kívánják ennek a régi kéziratnak a tartalmát, én azt így lefordítottam latinra, nem annyira a mondatoknak, mint a szavaknak a jelentésével:

"Videtis fratres mei oculis vestris, quid simus? certe pulvis, & cinis sumus. in quanta gratia creavit DEUS nostrum Progenitorem Adamum! & dedit ei Paradisum pro habitaculo, & dicebat ipsi ex omni fructu Paradisi ut comederet. Tantum ab unius arboris fructu prohibuit eum, dicens ei: quare non comederet. certe qua die manducaveris, mortis morte morieris. audivit mandatum a Creatore DEO, sed oblitus est. cessit mali dæmonis adhortationi, & manducavit e vetito fructu. & in fructu

[10] Egyesek olvassák: *Feje* vagyis *capus, fons, erigo.*

mortem manducavit. & fructus istius tam acerbus erat succus, ut gutura exasperaverit (laceraverit) non tantum sibi, sed omnibus filiis suis mortem manducavit. Irascebatur DEUS, & projecit ipsum in laboriosum hunc mundum intro, & factus est mortis; atque inferni origo. & omnibus suis posteris, qui ipsi nos sumus. prout & vos videtis oculis vestris. & certe ne unus homo potest evadere hanc foveam, & omnes ad ipsam ambulantes sumus. Oremus DEI clementiam pro hac anima, ut misereatur ejus, & gratiam faciat, & dimittat omnia peccata ipsius, & oremus Sanctam Dominam Mariam, & Beatum Michaelem Archangelum, & omnes angelos, ut intercedant pro eo, & oremus Dominum Sanctum Petrum, cui data est potestas solvendi, atque ligandi, ut solvas ejus peccata. Et oremus omnes Sanctos, ut sint ei adjutorio coram facie Domini nostri, ut DEUS propter eorum preces ignoscat ejus peccatum, & liberet eum a mali dæmonis persecutionibus, & inferni cruciatibus, & deducat ipsum in requiem Paradisi intro, & det illi viam ad coelum intro, & partem in omni bono, & clamate ad Dominum ter."

Hogy pedig ne gondolná valaki hogy a magyar, melyet a fenti Kéziratból tudtul adtam, egy, a magyar nyelvből tudatlanul tévelygő, hibás megfogalmazása és írásának megjelölése, emlékeztetem az olvasót, hogy ez a beszéd az egyház által bevett szokása volt a *meghaltaknak a sírja felett*, mitovább az egyház tekintélyével és közhasználatával helybenhagyott volt, úgyhogy a temetéseket körülálló hívek kegyesség indulatát és imáját gerjesszék az elhunytért, ami nem történhetett volna meg, hacsak ez a beszédmód a többségtől el nem lett volna fogadva, mitöbb, az egész közösségtől nem gyakoroltatott volna. Ha ez így van, valóban más a szólásmódja a régi magyaroknak, más a maiaknak, és nyilván a régiek nyelve *megváltozott* és *kicserélődött*.

Ezeket előrebocsájtva, hogy egyes kérdésekre válaszolhassak, őszintén bevallom: én a finmarki beszélő lappokat nem értettem meg. Mintahogyan a magyart sem érthettem volna meg, ha hallottam volna ezen a régi nyelven, az általam kevéssel előbb

idézett beszédmódon beszélni. Ennélfogva a kósza hír, amely bejárta Kopenhágát, hogy én megértettem a lappokat és hogy velük beszélgettem, távol állott az igazságtól. De honnan származtatta az eredetét? Lesz a beszámolásnak későbbi alkalma. Amit ha valaki válaszomból támadni akarna: *Tehát a lappok nyelve a magyartól különböző és más!* Ez nekem úgy tűnik előre ítél. Noha valóban szembetűnő bizonyíték volna hogy a különböző nemzetek nyelve ugyanaz, ha a beszélők egymást kölcsönösen megértik, viszont helytelen és egyáltalán semmiféle bizonyíték, ha mondanánk: *különböző népek egymást kölcsönösen nem értik, tehát, nyelveik különböznek és másmilyenek:* Az általam állított igazságra a következő bevezetéssel mutatnák rá. A germán, az angol, a holland, a dán egymást nem értik, bár ismeretes, hogy mindezek a nyelvek a germánból keletkeztek, bizonyosan germán nyelvek. A latint tanult nem érti a spanyolt, a franciát, az olaszt, mégis, ki cáfolja, hogy ezek a nyelvek a latintól különböznek és éppen mások? Elismert, hogy mind az oroszoknak, a lengyeleknek, és a cseheknek a nyelve valóban illír, habár ezek a nemzetek egymást nehezen értik. És hogy közelebb lépjünk a mi ügyünkhöz; a finmarki tengermelléki[11] lapp nem érti a hegyvidékeit[12]. Finmark lappjai nem értik a svéd lappokat, Svédország különböző vidékein lakók nem értik egymást; szabad-e ezért következtetni: *tehát a tengermelléki lappoknak különböző és más nyelvük van a hegyvidékiektől?* Vagypedig: *Tehát a finmarki lappoknak különböző és más nyelvük van mint a svéd lappoknak?* Egyszóval: *akárhány lapp tartomány van Svédországban, annyi megosztott és különböző nyelve a lappoknak?* Valóban, ezeknek az annyira különböző nyelveknek a megokolása, amelyek a közösvérü népek között keletkeztek, már magábanvéve ellentmondásos, és szemben ál ezzel azoknak a tekintélyük is, akik nagy munkával és hosszú használattal megtanulták ezeket a nyelveket, tapasztalták végre is, hogy ezek egy és ugyanazon nyelv, de a különböző nyelvjárások és szavak kiejtése változata miatt, a tudatlanoknak különböző és távollevő nyelvnek tünnek.

[11] Tengermellékinek nevezik, kik a tenger öblei mentén halászatból élnek.

[12] A hegyvidékiek az erdőkben és hegyekben a Tarandis szarvasaikkal vándorolnak (nincs állandó lakhelyük).

Finmark lappjairól pedig minden ellenvetésnél nagyobb tanúm van: LEEM kegyelmes úr, a lapp nyelv általános tanára Nidrosiában, egykor négy évig misszionárius és hat évig Finmark altai közösségének pásztora. Minthogy tíz évi tapasztalattal alaposan megtanulta ezt a nyelvet, minden dícséretre legméltóbb dologhoz fogott hozzá, és ő az első aki Finmark lapp nyelvét a rendszeresítésre rávitte és hozzákezdett a Grammatica (Nyelvtan) megírásához, amelyet aztán az 1748.-ik évben a kopenhágai nyomdában kinyomtatva, ma is sok kézen forgatnak. Igenjól megfigyelte ez a kegyelmes szerző, hogy Finmark tengermelléki lappjai a hegyvidékiekkel nem értik egymást és megfordítva: mégis, ez nem jelentette a külömbséget a nyelvben, mint ahogyan a járatlanok fogalmaznak, valóban helyesen becsülve, a külömbözőségből felismerte a nyelvjárások keletkezését. Azért a bevezetésben figyelmezteti a tanulókat, nehogy elveszítsék lelkesülésüket, ha, ahogy előrelátta, miután ebből a Nyelvtanból a nyelvet elsajátitották, a lappok között elkezdenek forgolódni és beszédjüket nem értik majd meg, és az okot is felhozza, az bizonyosan a nyelvjárások különbözősége miatt fog előfordulni, nem csak a hegyvidékiek és tengermellékiek között, hanem maguk a hegyvidékiek között is, és hovatovább fennforog méginkább a tengermellékiek között is, akik különböző öblökben szétszórtan élnek. Sőt, mi több, hogy a saját tanítványainak tanácsot adjon, a Germanica művének 371 oldalától a 388 oldalig erről a különbözőségről bővebben számolt be, mely szavaknál, mely eseteknél és időknél fordulnak elő általában? Mely betűk kihagyásával, áttevésével, hozzáfoglalásával keletkezhet? Végül is, mi módon változtatható át egyik beszédmód a másikba, mily módon alkalmazott csekély következtetéssel és a megfigyelések összeeggyeztetésével? Rámutat, nyiltan állítva, mindezek a lappok egy és ugyanazt a nyelvet használják és a különbségeket maguk a nyelvjárások változatainak kell tulajdonítani. Ha ez így van: világosan nyilvánvaló, értéktelen azok érve, akik abból kiindulva, hogy a lapp beszélők nem értik meg egymást, azt akarják következtetni: *egyedi és különböző nyelvük van*.

Tényleg, hogyan vélekedjünk a Svédországban honolt lappokról? Tudott, hogy akik különböző Svéd tartományokban laknak, nem értik meg egymást; tehát azt kell-e megállapítanunk,

hogy *annyi különböző és eltérő nyelvük van a Svéd lappoknak, amennyi eltérő tartomány különbözik?* Teljesen így vélekednénk, ha a nyelvekhöz nem értők módján érvelnénk. Eközben egészen másképpen érvel HÖGSTRÖM úr a *Lapponia Svecica* (*A Svéd lappok*) című művében, melyet először Svédországban adott ki, azután németre fordított, majd 1748-ban Hafniában (Koppenhága) adott közre. Ez a férfi, hosszú évek során misszionárusként és lelkipásztorként működött a Svéd lappok között, jeles lapp nyelvtudásra tett szert, a művének 73-ik oldalán igy szól:

> *"Köztudott, hogy ebben a nyelvben különböző nyelvjárások vannak; másrészt hogy ezek a nyelvjárások egy és ugyanabból a nyelvből fakadnak; és hogy egyedül az alkalmi eltérő kiejtés okozza, hogy egyik lapp a másikat nem érti, ezt gyakrabban mint egyszer tapasztaltam. Nem kétséges, hogy különböző nyelvjárásokban különböző kifejezések ugyanazt a dolgot jelentik, és néha különböző dolgok ugyanaz a kifejezés jelentését ölelik fel. Közben azonban, még megfigyeltem, hogy ugyanazok a szavak amelyeket a tolmácsok és más, a nyelvekben jártas szónokok, számomra gondtalanul lefordítottak, hogy ugyanaz a szó a lapp tartományban nincs használatban, utána maguk a lappok szájából hallottam; habár ugyanezek a lappok, amikor e szórol kérdezősködtem, azt válaszolták: nem érthető. Ilyen csalfaságnak áldozata lett SCHEFFER is, aki azt mondja, ezek a szavak:* Wara, Jocki, Seibig, Nisu *csak a pitei tartományban használatosak, viszont Torneå helységben azt használják:* Taerdar, Wirte, Owre, Kab. *Habár ezek a szavak mind közösek és csupán jelentésük némileg különbözik a következőképpen:* Taerdar *mindegyiknél* hegyvidéket *jelent,* Wara *pedig* hegyet. *A* Nisu *mindnél* nőt *jelent, a* Kab *lényegében* feleséget, *stb. stb."*

Ugyanaz a szerző a 74-ik oldalon ezt írja:

> *"Ha valaki el tud igazodni az egyes nyelvjárások következő sajátosságai között, és tudja mimódon könnyedén cserélődnek fel ugyanazon szó betűi az egyes nyelvek-*

ben? és melyek azok? miféle rend szerint következnek be a változások a különböző nyelvjárásokban? akkor a dolgot alaposan fontolgatva, kevés szót lehet felfedezni egy nyelvjárásban, amely nem található meg a többi nyelvjárásokban is, vagy megváltozott kiejtéssel és szóképző módszerrel, vagy részleges szótővel."

A 77-ik oldal így folytatódik:

"Azonkívül például azt találtam, hogy habár Lapponiának különböző nyelvjárása van, a különbség köztük nem akkora mint a Svéd nyelvjárások között. Megesett például velem, aki a Svéd nyelvet jól érti, amint felfedeztem egy Svéd települést, mely nyelvét oly nehezen értettem, hogy eleinte lappul beszéltem velük, csak sokkal később ismertem fel, hogy nyelvük igazán és tisztán svéd, csak valamennyire törött. Ezért állítom: az egyik nyelvjárásbeli lapp könnyen és gyorsan megértheti a másik lapp nyelvjárást, noha kezdetben az teljesen érthetetlennek látszott; ezt mondja SCHEFFER a finnekről és a lappokról is; Névlegesen: lehetséges, hogy aki ismeri a finn nyelv össz nyelvjárásait, róluk is rájöhet, amik különböznek a nyilvános használatban, azok lényegben megegyeznek. *Én ezt a lappok közötti nyelvjárásról teljesen igaznak találom, hogy egyre kisebb és kisebb különbséget találtam közöttük, minél jobban elsajátítottam a nyelvet; és az panaszkodik legjobban a nyelvjárások különbözősége és egyeztetésük nehézsége ellen, aki ezen a nyelven a legkevesebbet ért."*

A 78-ik oldal így végzi:

"Mivel a különböző lapp kiadásu könyvekben, az eltérő helyesírás kivételével nem találtam olyan különbségeket, mint a svéd írásokban, amelyek különböző nyelvjárást használnak különböző vidékekről, nincs kételyem, hogy a jövőben az egész Lapponiában egy egységes nyelvjárást fognak használni és érteni, szintén bizonyos, hogy egy egységes Bibliát használnak az egész Svédországban.

Bármennyire igyekeznek ellenálni egyesek, akár tudatlanságból, akár meggondolatlanságból."

Mit szólnak majd ehhez azok, kik a svéd lappok közötti nyelv változatosságot, csak egy tényre szeretnék építeni, miszerint a különböző vidékek lappjai nem értik meg egymást? el sem tudom képzelni... Talán azt mondják: Továbbra is kétséges, hogy legalább is finmarkiai lappok nyelve eltér és különbözik a svéd lappok nyelvétől? E kétség feloszlatására, véleményem szerint, a legjobb módszer, ha összevetjük LEEM úr Grammatica-ját, melyet a finmarkiai lappok használatára írt, a svéd lappok számára készített nyelvtannal. Ilyenből kettő van: az egyiket FIELSTRÖM úr Stokholmban adott ki 1738-ban, a másikat ugyanott GANANDER úr adott ki 1743-ban. Ha ezekből az összehasonlításokból az derül ki, hogy a fő tanítás összhangban van, és a változatos helyesírás valamint eltérő nyelvjáráson kívül, nincsen semmilyen megosztottság; ki kell mondanunk: a finmarkiai lappok által használt nyelv megegyezik Svédországban élő lappok nyelvével. Nekem nem szükséges elvégezni ezt a munkát, mivel elöttem LEEM úr már elvégezte, amit a Grammatica-ja előszavában világosan elmond és tanúsít: a nyelvjárás változatosságán kívül semmilyen megosztottság nem áll a finmarkiai és a svéd lappok nyelve között. És így, ebből a bizonyításból hiszem, a különböző népek nyelve ugyanaz lehet, a beszélők kölcsönös megértése nélkül is. Azaz: a magyarok és lappok nyelve ugyanaz lehet, mégha én a lapp beszélőket nem is értettem meg. Eképpen az érv; *a magyar a lapp beszélőt nem érti meg, tehát különböző nyelvük van*: hamis és súlytalan bizonyíték.

§. II.
Vajon a magyarok és lappok nyelve ugyanaz-e? e népek könyveiből nem állapítható meg.

Miután kimutattuk, a nyelvek hasonlóságát vagy különbségét nem lehet abból megitélni, ha a külömböző népek egymást nem értik meg, egyes bírák, másik, könnyebb utat gondolnak be-

járni, mely nem tökéletesen bizonytalan, ahogy következik. Nevezetesen: mindkét nemzet által közölt könyveket hasonlítják össze; és ha látván, hogy e könyvekben ugyanazt a jelentést ugyanazok a szavak fejezik ki, kijelentik hogy a nyelvek egyeznek; ha ellenkező történik, a nyelvek különbözőségét állapítják meg, mintha bizonyítékokkal lenne jóváhagyva, különösen ha távolabbi tudakozódást végeznek, vagy lelkesedés, vagy szabadidő híján. Ténylegesen ahhoz, hogy a hasonló könyvekben, ugyanazt a jelentést, ugyanaz, vagy majdnem ugyanaz a szó írja le, *három* meggondolás szükséges.

Először. Hogy mindkét könyv megtartsa maga népének dicső tisztaságát, azaz: egy például lapp könyv valódi és hiteles lapp szavakkal legyen megírva, ugyanakkor a magyar könyv valódi magyar szavakat öleljen fel. Ha ugyanis, a lapp könyvben bőségben fordulnak meg szavak, melyeket nemrégen a misszionárius urak, e könyvek írói találtak ki, és más nyelvből változtatták lapp mintára, ki csodálkozna ezeket nem találva a magyar könyvekben? bizonyosan a lapp könyvek, melyekből kevés van, vagy imakönyvek, vagy állhatatos keresztény tanítások. Mivel a lappok a misszionáriusok látogatása előtt semmit sem tudtak az ISTENről, az Örök Életről, a Vallási Titokról, se nem volt rájuk alkalmas szavaik, szükséges lett hogy a tanítók ezeket a saját szavaikból átvegyék, his rebus imponerent, a szavak új jelentéseit megmagyarázták a népnek, és a kinyomtatott lemásolt lapp szavakat az emlékezetüknek kitették. Így az *igaz* ISTEN-t megtanulták *Imbel*-nek, vagy *Jumala*-nak nevezni, a lappok ősi bálvány nevét kiválasztva; ugyanígy a *Szentség (Passatas)* elnevezés a babonás ünnepélyük maradványa. Eközben a magyarok, első királyunk Szent ISTVÁN alatt, Krisztus után 1000 körül, felvették a keresztény vallást, megtanulták DEUS-t *Isten*-nek nevezni, és a *Sanctitas* nevet *Szent*-el kifejezni. A többi ISTEN-hez és valláshoz tartozó szavakat, bárhonnan is vették a magyarok, a Norvégoktól biztos nem; így hasonlóságuk mellet elkerülhetetlenül sokban különböznek. Pontatlan lennék, ha más egyéb szavakat is akarnák áttekinteni, melyek habár megvannak a lapp könyvekben, sőt a lappok beszédében is használatosak, eredetileg mégsem lehet lappnak felbecsülni, hanem, vagy a norvégból, vagy a szomszédos svédből változtak át az idők folyamán. Bizonyosan ilyenek

az összes szavak, melyek a tudományhoz és a művészethez tartoznak, valamint a katonai, politikai, földművelési és hajózási stb. stb. körben található szavak. A legtöbb baromfit, négylábút, halat is csak hallásból ismerték a lappok. Maga a kenyér elnevezést (*Leibe*) is nehezen hiszem el, hogy igazán lapp lenne; azonkívül hogy nagyon hasonlít a német német Labés az orosz Gleba szavakra, feltünő, hogy a hasonló népek immárom évszázadokig a valódi kenyeret nélkülözték; és habár megengedem, amikor jobb földeken éltek, használták a kenyeret, később pedig igény nélkül kiveszését tanúsították. Akárhogy is legyen: a lapp nyelv tele van sok új szóval, hogy csak a rövid Miatyánkban hét fordul elő. Nevezetessen 1. ...ki vagy a *Mennyekben (Cælis)*, 2. *Szenteltesség (Sanctificetur)* meg a Te neved, 3. Jöjjön el a Te *Országod (Regnum)*, 4. *Kenyerünket (Panem)* stb. 5. *Bocsásd (Dimitte)* meg a mi *vétkeinket (debita)*, 6. Ahogy mi is *megbocsátunk (dimittimus)* az ellenünk *vétkezőknek (debitoribus)*, 7. Ne *vigyél (inducas)* minket a *Kísértésbe (Tentationem)*. Ezek (jelentése) annak megítélésétől függött, aki először fordította a Miatyánkat lappra. Miért? mert a hasonló ritka fordításokban, a misszionáriusok nem csak új szavakat használtak, de különböző körülírásokat adtak hozzá: szeretném előhozni a grönlandi Miatyánkat, ANDERSON úr szerint ahogy az ő *de Grönlandia relationibus (Grönlandi jegyzetekben)* németül olvasható.

Vatter unſer, der iſt im Himmel, dein Namen werde (mit Lob) erhoben von den Menſchen, das dir zugehöret, laß herkommen, in dem Worte von dir (handelnd) unterweiſe uns. Wenn du etwas wilſt im Himmel, laß das auch alſo geſchehen auf Erden. Gib uns heute unſer Speiſe. Zörne nicht, weil wir untüchtig, und dir ungehorſam geweſen ſind. Die auf uns zürnen, auf dieſelben zürnen wir nicht. Vertheidige uns vor dem Teufel, was nicht taugt, laß uns nicht berühren. Himmel, und alle Dinge gehören dir. Du biſt groß, und preiswürdig allezeit. Amen.

Vatter unser, der ist im Himmel, dein Nahmen werde (mit Lob) erhoben von den Menschen, das dir zugehöret, laß herkommen, in dem Worte von dir (handelnd) unterweise uns. Wenn du etwas wilst im Himmel, laß das

auch also geschehen auf Erden. Gib uns heute unser Speise. Zorne nicht, weil wir untüchtig, und dir ungehorsam gewesen sind. Die auf uns zürnen, auf dieselben zürnen wir nicht. Vertheidige uns vor dem Teufel, was nicht taugt, laß uns nicht berühren. Himmel, und alle Dinge gohören dir. Du bist groß, und preiswürdig allezeit. Amen.

Miatyánk, ki vagy a Mennyekben, (dicsőséggel) magasztalja nevedet az ember, ami a Tied, engedd, hogy eljöjjön, a Rólad szóló ügyekben taníts meg minket. Ha valamit akarsz az égben, engedd, hogy az ugyanúgy megtörténjen a földön is. Add meg nekünk ma az ételünket. Ne haragudj ránk, hogy haszontalanok, és Veled szemben engedetlenek voltunk. Azokra, akik ránk haragszanak, mi nem haragszunk. Védj meg minket az ördögtől, ami haszontalan (rossz) ne engedd, hogy megérintsük. Az ég és minden dolog a Tiéd. Nagy vagy és örök dicséretre méltó. Amen.

A hasonló példákat kihagyom. Bemutatom egyedül WÖLDIKE úr megfigyelését, a Koppenhágai Tudós Társaság iratainak 2-ik részét, ahol ezt írja: A dán missionáriusok 24 év alatt több dán szót vezettek be a grönlandi nyelvbe, mint az ónorvégok, kik Grönlandban éltek, teljes négy évszázad alatt. Ha valami hasonló történt a lappok között is, mint a grönlandiakkal kaspcsolatban, miért csodálkozunk, ha ugyanazokat a jelentéseket a lapp könyvekben más szavak fejezik ki, mint a magyarban?

Másodszor, ahhoz, hogy az összehasonlított könyvekből meg lehessen ítélni a nyelvek megegyezését, szükséges hogy mindkét könyv ugyanabban a nyelvjárásban legyen megírva, mert ahogy a változó nyelvjárások okozzák, hogy a beszélők egymást nem értik meg, úgyszintén okozzák, hogy ugyanaz a jelentés különböző szavakkal van kifejezve. Ez legtöbbször akkor történik meg, ha a nyelvjárások különbsége nagyrészben az olyan szavak hangjainak kieséséből, áthelyeződéséből, felcserélődéséből áll, melyek a beszédben gyakran ismétlődnek és egymás mellett helyezkednek el. Ilyenek: a névmások, szuffixumok, indulatszavak és segédigék.

Ha ezek gyakran történnek, habár egyenként kevés kölcsönzés történik, mégis hosszabb sorozatban a közeli helyekhez viszonyítva, nagy változás látszatát keltik. Sohasem lettem volna meggyőzve, hogy a dán mondat: Giv mig en Drik Vand, ugyanazt jelenti mint, Gib mir einen Trunk Waſſer, ha nem tudtam volna a dialektusok változósága folytán a szavak betűi átváltoznak, és nem tanultam volna meg a változás gyakorlatát. Namármost; a felső §-ból látható, hogy a magyar és a lapp dialektusok különböznek, annak aki e könyveket össze akarja hasonlítani, szükséges előbb szorgalmasan kivizsgálni, miből is áll ez az eltérés? mely betűk áthelyezéséből, felcseréléséből, elhagyásából stb. keletkezik? ezeket a változásokat tekintetbe kell venni mindkét könyvben, hogy bírálni tudja, vajjon ugyanazt a jelentést, ugyanazok, vagy közel ugyanazok a szavak fejezik-e ki?

Még az is szükséges ezeknek a könyveknek a megitélésénél, hogy egyforma helyesírással legyenek megírva. Ez a *Harmadik* követelmény az említetteken kívül. Mivelhogy a nyelvjárások változatossága a könyvekben nagy eltéréseket okoz, még sokkal nagyobbat okoz a helyesírás változatossága, mely, ha egy kicsit szembeötlőbb, mint a mi esetünkben, kétszeres munkát végez az, aki a könyvek összehasonlításán dolgozik. A Lemm-féle lapp és a magyar helyesírásról alább fogok világosan beszélni egy kicsit, itt csak meg szeretném említeni: soha Vertumnus* nem alkotott annyi látványt vagy alakot, ahány különböző helyesírást a nyelvnek, melyről beszélek, és eddig összehasonlítottam. Minden könyv szerzője igényt tart a jogra, hogy a helyesírást a saját tehetsége szerint alakítsa ki[13]. GANANDRI panasza is öreg, és hogy szavahihetőségét kimutassa, öt különböző szerző helyesírását hozza fel a Nyelvtanában (Gramatica), melyek nagyon kiválnak, nevezetesen: Tornæus-ét, Granius-ét, Lundius-ét, Fielström-ét és Névtelenét, íme:

Helyesírás

* az etruszkok istene

[13] IHRE kegyelmesúr értekezésében *de Ortographia Lapponica* (*A lapp helyesírásról*) már 1742-ben világosan kifogásolta az innen eredő szabadságot és zűrzavart.

Torna.	*Gran.*	*Lund.*	*Fielstr.*	*Anonym.*	Latinul
Atze	Aggie	Atze	Attie	Ackie	*Pater*
Jietze	Jege	Jedz	Etz egje	Jegie	*Ipse*
Oidzod	Auggud	Oitzot	Adtiot	Aggiod	*Accipere*
Ziatzie	Kiatzie	Ziatze	Tiatz	Giatze	*Aqua*
Kotzot	Kuggud	Gaeckiot	Kottiot	Kotzot	*Vocare*
Zialme	Gialme	Zialme	Tialme	Gialme	*Oculus*

Habár egyes svédek helyesírása nem nem negyon tér el a magyar írásmódtól, mégis nagyon eltér a szótagok leírásában, melyek, a sajátos jellegénél fogva, megkülönböztetik az összes többi, akár keleti, akár nyugati nyelvektől. A LEEM úr helyesírása annyira különbözik a magyar helyesírástól, hogy ha egy magyar mondatot a saját helyesírásával ínánk le, egy magyar sem tudná, nem leírni, megérteni, vagy elolvasni, de még kiejteni sem. A példa kedvéért, ezeket a szavakat: *Azhiam Zhioordaiaa megien*, egy magyar sem értené. De, ha írnám... *Atyám tsordája megyen*, mindjárt tudná a jelentését: *Mei Patris grex ambulat*. Sőt, a magyarok átal használatlan írásmódja a Leem Nomenclatore-jában előfordult lapp szavaknak volt az oka, hogy amikor a Leem könyvek alapján e nyelveket kutattam, mindjárt a munka elején elvesztettem a lekesedésemet, és HELL tisztelendő atya gyakori kérdéseire azt válaszoltam, nem látok semmilyen hasonlóságot (e könyvekből) a magyar nyelvvel.

Ha mégis valakinek kedvére volna összehasonlítani a magyar Bibliát, vagy a Miatyánkat a lappal, tőlem megteheti; ki fogja jelenteni, ezek a népek nyelvei közel sem egyeznek: de e kijelentés bizonyítékát a nyelvekben járatos bírák nehezen fogadják el, mert a véleményt a nyelvek hasonlóságáról, a könyvekből nem lehet megalkotni, hacsak ezek nem e népek saját nyelvén, és ugyanazon nyelvjárásokban, valamint közel ugyanazzal a helyesírással íródtak.

§. III.
A magyarok és lappok nyelvének megegyezése, mindkét nép szavainak hasonló kiejtéséből bizonyítva.

A mindennapi beszédből tapasztaljuk, hogy egyes nyelvek a saját egyedi kiejtésük szerint különböznek, hogy ha különböző nyelven beszélőt hallasz, mégha nem is ismered a nyelvet, könynyen meg tudod ítélni, ez ilyenet, az olyanat, amaz meg egy harmadik nyelvet használ. Így: ha héber, görög, latin, német beszédet hallunk, a nyelvek különbözőségét maga a fülünk ítélő képessége érzékeli. Nevezetessen: majdnem minden egyes nyelvnek van egy sajátsága, bizonyos magánhangzók, mássalhangzók és szótagok egyedi használatában, mely a másik nyelvekben nem ismétlődik. A magyar nyelv kiejtése bizonyosan olyannyira egyedülálló, hogy egymagában ez bőségesen bizonyítja a többi környező népek nyelvétől való különbségét. Ez lehet az oka annak, habár több külföldi nyelv használatos e nagy országban, mint a héber, görög, latin, illír, német, a sok más belőlük származó nyelvekkel, miért nem jutott senkinek sem eszébe, tudomásom szerint, a magyar nyelvet velük egyeztetni[14] Ellenkezőleg, a legtöbb magyar a saját nyelvéről azt szereti mondani: *anya nélkül szülött*, és *leány nélküli szűz*. Annyi biztos; ennek az egyedi kiejtésnek lehet tulajdonítani, hogy egy külföldi sem tudja jól megtanulni a nyelvet, még hosszú használat után sem, hogy ha beszélni kezd, ne lássák hogy idegen; hacsak gyerekkora óta a magyarok közt nem nevelkedett. Ennek oka a magánhangzók sokasága, melyben a magyarok megelőzik a többi népeket, valamint a lágyított mássalhangzók, melyek kiejtése könnyű, mégis a legtöbb idegen számára alig tűnik utánozhatónak. Végül az *S* betű különböző és összetett használatáról. Példának álljon: a *G, L, N, T* betűket a követő *y* meglágyítja, mint a szavakban: *Gyöngyetském (gyöngyecském), Mely (mell),*

[14] Nem időzök azokkal, akik a magyart a héberből kísérelték levezetni, csak ennyit mondok: svédországban is voltak néhányan, akik a lapp nyelvet a héberből akarták levezetni, hogy milyen megbízhatósággal? vagy milyen eredménnyel fáradoztak mindketten? bírálja meg az olvasó.

Nyájas, Atya melyek kiejtését ügyesség nélkül nem lehet megtanulni. Azután másképp ejtjük: *Só, Szó, Zsido* másképp a *Ts*-t, mint: *Tsátsago, (csacsogó)* másképp a *Tz*-t, mint: *Pitziny, (piciny)*, a hasonló betűkben és a szótagok találkozásánál milyen nehézséget érzékelnek az idegenek? mi magyarok tudjuk a legjobban. Ezekután hallgassuk meg miként vélekedik LEEM úr a lapp kiejtésről. Miután elismerte, a lapp nyelv hangzása mélyen eltér és különbözik mindentől amit ő ismer, a Grammatica-jának 377-ik oldalán így szól: "A legjobb mester sem képes a lappok nyelvét úgy leírni, hogy betűi minden tekintetben és pontosan megfeleljenek a lapp kiejtésnek, hogy az olvasó ebből a lapp szavakat pontosan úgy ejtse ki, ahogyan a lappok mondják". Habár a tisztelt szerző egy kicsit túloz, világos hogy a lapp kiejtés teljesen különálló. Bizonyosan a nidrosiai tanulók is panaszolták, hogy nyelvüket keservesen kicsavarják, amíg a helyes lapp kiejtését megközelítik; az eredetit pedig részlegesen is, alig lesz valaki köztük aki elérné. Eközben, habár a lappok egyedi módon ejtik ki szavaikat, nekem olyan ismerősnek tűnt, hogy amíg beszédjüket hallgattam, azt hittem hazámban a magyarok között forgolódok. Minden magyar magánhangzót, meglágyított mássalhangzót, a betűk *S* és *Z* különböző hangzásait teljesen egyformának és ugyanolyan gyakorinak találtam mint a lappoknál. Továbbá szavaik kiejtésében, mely a norvégoknak nehézkés, annyi nehézségem volt, mint egy született lappnak: semennyi. Ezért, figyelmüket megragadva, a lappok meg voltak győződve, hogy értem a nyelvüket, és alkalom adtán elhíresztelték, hogy beszélni tudok velük, mely hír Hafniát (Koppenhágát) is elérte. Természetesen a lapp és magyar szavak kiejtési módjának oka miatt, mégha a szavakat nem is mind értettük, HEEL tisztelendő atya biztos és kétségtelen bizonyítéknak vette, hogy a magyar és lapp nyelveknek általában ugyanannak kell lenniük. Különben e kutatást elsősorban a következő alkalom indította.

Mialatt Mauersundban, egy kikötővárosban Finmarchia határánál, a kedvezőtlen szél miatt időztünk, meglátogattuk a városi kereskedőt. Épp ott volt DAASS tisztelendő úr is, annak a népnek a misszionáriusa, amely a közeli tengerparton halászatból él, kareliainak (karjeliainak) nevezi magát, és a hagyomány szerint valaha Karjeliából érkezett oda. HELL tisztelendő atya kihasznál-

ta az alkalmat, hosszasan sokat kérdezősködött a lappokról, elvegyült a beszélgetésben a misszionáriussal a különböző nyelvükről, szokásaikról stb. amikor véletlenül betért egy karjeliai, akivel aztán HELL tisztelendő atya kérésére a misszionárius elmondatta a Miatyánkat. Íme, tényleg néhány szó kivételével, majdnem mind megértettük, a többi kiejtési módja pedig olyan volt, melyet nem reméltünk lehetőnek hacsak nem jött magyar vidékekről; Ez a dolog megerősítette HELL tisztelendő atya mély sejtelmét és feltevését, melyet mint előbb mondtam, SCHEFFER és BÜSCHING szerint ötlött, nevezetesen hogy a finn és a lapp népek a magyarral viszonyban állnak; ettől kezdve egész idő alatt szakadatlanul hevesen bíztatott, bátorított, kért és sürgetett, hogy kutassam ki a magyar és lapp nyelv szorosabb egyezését, mivel ő fontosabb feladatokkal volt elfoglalva. Ám de! milyen vizsgálattal kezdeni bele? semmilyen készletem sem volt kéznél a Nyelvtanon (Grammatica) és a LEEM által kiadott Lapp Névjegyzéken (Nomenclatore Lapponicum) kívül, mely könyveket Őexcellenciája STORM titkos tanácsos úr ajándékozott, Christiania átutazásánál nagy udvariassága jeléül. Ha felnyitottam a Grammaticát, előírások hosszú sorát láttam, a nekem ismeretlen dán nyelven. Ha a Nomenclatorba néztem, Lapp szavakat láttam, tele magánhangzókkal és különösen összerakott mássalhangzókkal, ezért jelentésüket, olvasásuk módját, vagy hogyan kiejteni öket? sehogy sem tudtam kitalálni. Bevallom, lelkesedésem lecsüggedt és hogy ne legyek tétlen, másba kezdtem. De, HELL tisztelendő atya, aki nagyon szívén viseli kutatásomat megerősítette, nem csak újra ösztökélt és bíztatott, hanem: hogy megmutassa, milyen fontos ügy? szabad óráiban hozzám jött, nézte a Nomenclatort, kutatta a szavakat, a dán Lexicon után fordította őket, társaságot teremtett nekem, munkámban segített: és mindig eggyütt; olyan szóra akadva a Nomenclatorban, mely kis változtatással magyar is lehetett volna, jelentését fáradságosan kinyomoztuk, hogy lássuk, egyezik-e a jelentése a magyarral? De azt lehet mondani, mint már említettem is, ez a keresgélés nagyon fáradságos volt. Mivel a Nomenclatorban a lapp szavak jelentései dánul voltak kifejezve, ezeket a dán szavakat először ki kellett keresni az Indice Nuclei latinitatis-ból (Latin Gyök Index), aztán ez Index alapján ki kellet nyomozni e szavak latin jelentéseit, ebből végre el lehetett dönte-

ni, vajon a magyarnak tűnő lapp szó, ugyanazt jelenti-e mindkét népnél? ez a munka már magában nem volt elbűvölő, és további nehézség volt, hogy a Nomenclatorban sok dán szó a Nucleoban nem volt kifejezve; azonkívül gyakran az egész vizsgálódás a lapp szavakról csak azt derítette ki, hogy ámbár kis változtatással magyar is lehetne, a magyaroknál nem jelenti ugyanazt. Új hang helyettesítéseket találtunk hát ki, az egész munkát előlről kezdtük, gyakran ugyanolyan meghiúsult eredménnyel. Csoda e, hogy másodszor is elvesztettem a lelkesedésemet? mígnem lappok érkeztek az ő Tarandis szarvasaikkal a hegyekből, melyek tíz merföldre fekszenek a szárazföld felé. Ekkor, HELL tisztelendő atya kívánságának eleget téve (aki egyre erősitgette, hogy a magyar és a lapp nyelvnek már a kiejtésüknél fogva is azonosnak kell lenni), az ő jelenlétében a lakhelyünkre érkező lappoktól tolmács által, különböző dolgok neveit kérdeztem, mely kérdezett szavak sorozatát, minden népnél közös dolgok, úgymint: testrészek, emberi cselekvések, égi jelenségek stb. stb. őmaga írta össze. Rögtön feltűnt, azonkívül hogy mindenben teljesen magyaros volt a kiejtés, a legtöbbnek a jelentése is egyezett a magyarral, sőt igazán magyar volt. Szorgalmasan, magyar helyesírással mindent papírra írtam. Mivel ezt gyakran tettem, és mivel különböző dialektust beszélő lappok jártak a szigetre, a legkülönbözőbb szavakból elkészítettem a bő Elenchus-t (Gyöngy), és később a maga idejében kiválóan hasznomra vált. Így, a nyelvek egyezésében már magam sem kételkedtem, vizsgálataimnak teljesen nekiláttam, amennyire a szükséges elfoglaltságom megengedte. Hihetetlen, hogy milyen örömöt és megkönnyebülést hozott HELL tisztelendő atyának eltökéltségem és élénkségem a kutatás űzésében. Először, hogy ne okozzon nehézséget a dán nyelvi tudatlanságom, melyben a lapp szavak jelentései ki vannak fejezve a Nomenclatorban, magát a Nomenclatort latin nyelvre fordítottam. És tényleg, KAURIING úr a helyi lelkipásztor erőteljesen segített a fordítási munkámban, néhány héten belül a teljes Nomenclator latinul át volt írva, ebből a lapp szavakat sokkal könnyebb volt a magyarral összehasonlítani. És mivel tudtam, különböző népek nyelveinek egyezésére nem elegendő bizonyíték, ha katalógus készül mindkét nép közös szavaiból, hacsak ki nem mutatjuk, a névszóragozásban, a melléknevek fokozásában, az igeragozásban, az affixumok és suffixumok

használatában stb. stb. is megegyezik a két nép, szorgalmasan elkezdtem lapozgatni LEEM Grammatica-ját. Szintén KAURIING úr tolmácsolását igényelve, a Gramatica-ból kiírtam az ügyemhez tartozó szabályokat, és ha valami kétséges és bizonytalan fordult elő, bejegyeztem a naplóba mi módon lehetne kikutatni és kijavítani. Hogy mire bukkantam, ami a magyar és a lapp nyelvek egyezését nyilvánvalóan bizonyítja? alább majd beszámolok, előbb azonban röviden előadom megfigyeléseimet a LEEM (lapp) és a magyar helyesírásról.

§. IV.
A Leem-féle lapp helyesírásról valamint a magyar helyesírásról.

Amíg a LEEM által írott lapp helyesírásról beszélek, senki se vélje, hogy e legbecsesebb, a lappok ügyében legjobban megérdemelt férfiú dicsőségét akarnám becsmérelni; munkáját e nép nemesítésén, akár tíz évi munkásságában, akár kiadott könyveivel[15], mindig nagy hírnév fogja övezni. Közben maga a neves szerző sem gondolta a saját Grammatica-járól, hogy teljesen szeplőtlen, vagy nem lett volna benne valami, amit egyedül megváltoztatott volna, vagy kívánt volna megváltoztatni, ha lett volna megfelelő segítsége. Tényleg, ha egy kicsit ismerte volna a magyar helyesírást, vagy ha megszerezte volna a magyarok nyelvtanát, kétségtelen hogy egészen másképp írta volna meg a lapp nyelvtant. De mivel oly nagy föld és tenger szakít tőlünk el, ezt aligha lehetett megtenni, de még remélni is! Béke tehát a neves szerző szavaira, amiért most akár az ő helyesírásáról, akár a Grammatica-járól mondok.

LEEM úr a helyesírásában öt magánhangzót használ a, e, I, o, u. Diphtongust pedig 39-et (igazán nagy szám), nevezetessen: aa, ae, ai, au, ee, ei, eu, ia, iaa, iae, iai, iau, ie, iee, iei, ieu, ii, io, ioe, ioi, iou, iu, iui, iuo, oa, oaa, oaai, oe, oi, ou, ua, uaa, ue, uei, ui,

[15] Többek között kiemelkedik műve a Finmarchiai lappokról, mely negyedik kiadása 1768-ban jött ki Koppenhágában, dán és latin nyelven, melyben életüket, szokásaikat vizsgálja felül, és rézmetszett képekkel illusztrálja.

uo, uoi, uou, uu. Így a magánhangzók száma a diphtongusokkal eléri a 44-et, a mássalhangzók száma nem haladja meg a 17-et. A lapp szavak ilyen írásmódja szükségszerüen eredményezi, hogy nem csupán szavakat, de teljes sorokat, sőt oldalakat töltenek ki a magánhangzók betűi, ami nyomban szembe ötlik a lapp könyv olvasójának. Ezenkívül ez a dolog kifárasztja az írót, aki a rövid szavakat sok betűvel kényszerül kiírni, megnöveli a kiadást a typográphiánál, az olvasónál bosszankodást okoz, amit én el szeretnék kerülni. Ha ugyanis az olvasó a legtöbb szóban három, négy vagy mitöbb öt magánhangzót lát egymás mellett, bizonytalan lehet, melyik mássalhangzó tartja meg a saját hangját? melyik olvad össze az előzővel vagy utána következővel a diphtongusban? és ami ebből ered: A szónak két, három vagy négy szótagja van-e? például a szóban Vuoigi (vaj) jogosan kételkedhet, négy szótagból áll-e: Vu-o-i-gi? háromból: Vuo-i-gi? kettőböl? Vuoi-gi? Jómagam egy lapp szájából tudtam meg, hogy egy szótagú, és ugyanúgy ejtik ki mint a magyarok Vaj. Ugyanúgy a Zhioaarve (szarv) szóban, kételkedni fog, vajon négy szótagból áll-e, olvasva Zhi-o-aar-ve? háromból: Zhio-aar-ve? kettőböl, Zhi o-aar-ve? A magyarok egy szótagot ejtenek: Szarv. Hasonló módon sok más szóban a felhalmozott magánhangzók, úgymondva, nehezen kibogózható labyrintusba keverik az olvasót, hacsak nem ismerte előtte az egész szókincset, sőt az egész lapp nyelvet. A fiataloknak különösen nehéz a szótagok képzése. Magam elgondolkozva, mi okozhatta a magánhangzók sokaságát? a következő okok jutottak eszembe. *Először.* Mivel a lapp nyelv dús gazdag hangzó és zengő szavakkal, ezekben több a magánhangzó mint a mássalhangzó. A magánhangzókat oly nagy változatossággal, és sokféle hangzással ejti ki ez a nép, hogy saját hangjai kifejezéséhez a rendes latin magánhangzói valamint diphtongusai egyáltalán nem elegendőek. Ezért FIELSTRÖM úr a svéd lappok számára írt Grammatica-jában, 8 magánhangzót: a, e, i, o, u, y, å, á, ó (a, e, i, o, u, η, å, á, ó), és 15 diphtongust ai, ái, au, áu, uá, åi, ei, uo, uó, ui, oi, ou, ói, ue, eu (ai, ái, au, áu, uá, åi, ei, uo, uó, ui, oi, ou, ói, ue, eu) használ. A finn nyelvtanban 8 magánhangzó, 16 diphtongus van. *Másodszor:* Mivel LEEM úr a sajátságos lapp

magánhangzók kifejezésére ugyanazokat a magánhangzókat megkettőzve használja: aa, ee, ii stb. az ő módszere a különböző magánhangzók hangértékeinek kifejezéséhez, jól megfelel egy nyelvben, melyben ritkák a magánhangzó torlódások, például a dán nyelvben; azonban egy sok a magánhangzós nyelvben, melyben a szavak sok, változatos és egymás melleti magánhangzót tartalmaznak, nem lehet úgy alkalmazni ezt a módszert, hogy az ne okozzon nagy bosszankodást az olvasónál. *Harmadszor* megfigyeltem, hogy LEEM úr egyes hangokat, melyeket a magyarok lágyítottnak neveznek, a mássalhangzó mellé írt i vagy je betűvel fejezi ki. Itt a j betű nem magánhangzó, se nem alkot szótagot az elötte levő mássalhangzóval, hanem csak jelzi, hogy kicsit másképp kell kiejteni, mint ahogy azt más népeknél szokás. Mivel hogy ezek a lágyított mássalhangzók gyakoribbak a lappok között, ezért az i betű túl gyakran fordul elő a LEEM által írt helyesírásban. Ílymódon például.

Akármikor az *N* betű a lappoknál meglágyul, hozzáad egy *i* betűt, így a *Niaalom (nyalom)* szóban az *i* betű nem hangzik, se nem három szótagú a szó, hanem csupán kettő *Niaa-lom*. A magyarok, ahogy később bemutatom, így írják: *Nyalom*. Ugyanígy tesz LEEM úr, akárhányszor a szóeleleji *G* hang lágyul meg. Ezért a *Giærmom (gyakorlom)* két szótagú szó, az *i* nem hangzik; a magyarok írják *Gyermek* (*gyereket* értenek rajta, vagy aki gyakorlatot szerez). Ha a *G* betű a szó végén lágyul, az *i* betűn kívül LEEMIUS még egy magánhangzót fűz hozzá, mint: *vagie (völgy)*. A magyarok úgy mondják *Völgy*.

Az *N* és a *G* betűk mellett a lappoknál a *T* és a *L* is meglágyulnak, nem különben a magyaroktól. De úgy látszik, ezek lágyulását LEEM úr nem figyelte meg kielégítően, főleg az *L* betűt illetőleg.

Az *S* betű leírásánál, mely a lappoknál igazán változatos, LEEMIUS úr olyan nehézséget észlel, hogy ilyen szavakba tör ki. "A lapp helyesírás valamint beszéd nehézségét főleg az *S* betű erősen sziszegő és aspirált kiejtése okozza, és olyan gyakori, hogy nem csak egy szóban, de ugyanakkor egy szótagban is kétszer ismétlődik. Még a legjobb mester sem képes, úgymond, a lapp beszédet úgy leírni, hogy annak betűi minden képpen és pontosan megfeleljenek a lapp kiejtésnek, és hogy az olvasó ezekután képes

legyen a lapp szavakat helyesen kiejteni, pontosan úgy ahogy a lappok teszik." Ha ez így van, akkor kétségtelenül Magyarországon éltek a helyesírás legjobb mesterei, mert tapasztalatból tudom, nem tűnik olyan nehéznek a lapp kiejtés mint LEEMIO úrnak, olyan nehéz, hogy egy felnőtt írástudó magyar se (amilyenek legtöbben vagyunk), ne tudná könnyedén és pontosan papírra vetni, vagy akármikor tettszés szerint a papírról megismételni a kiejtést igazi lapp hangzással. De vajon akármelyik nem magyar is úgy olvasná-e az így leírt szavakat, mint egy magyar? ezzel most nem időzök. Hanem térjünk vissza a mi dolgunkra.

LEEM úr ugyanolyan hangzást juttat az *S* betűnek mint a latinoknál. Szerinte a *Sh*, vagy *Zh* sziszegéssel és aspiráltan hangzik, és a szó közepén nincs különbség köztük, a szó elején álló *Zhi*-nek egyedi kiejtést tulajdonít, eltérőt a *Shi*-től, de milyen is az? nem fejti ki. Végül különbséget tesz a *dzhi* és *tzhi* használata között. Mindebből ismét kimutatkozik, hogy az *i* betű a *Shi, Zhi, dzhi, tzhi* hangok kifejezésében felesleges, másra nem jó, mint hogy megnövelje a mássalhangzók számát és ennélfogva a zürzavar forrását is.

Lehet-e és kell-e erre gyógyulást találni? tudom, hogy ez legkevésbé az én dolgom. Nem másért akartam ezt elmondani, csak azért hogy kitűnjön, milyen sok bosszúságom és fáradságom volt, egyedül a LEEM helyesírása miatt, kikutatni a magyar és a lapp nyelvek egyezését. Eközben a mi magyarjainak jól kiművelt helyesírásuk volt több évszázadon át, amely rövid, könnyű, meghatározott, és képes az össz lapp hangok kifejezésére. Hogy milyen? röviden meglátjuk.

Mi magyarok az 5 latin magánhangzót használjuk: *a, e, i, o, u,* meg legyen jegyezve, hogy az *a*-t hangsúly nélkül, sötéten és mélyen, mintegy az *o*-hoz közel mondjuk. Ezekre a magánhangzókra néha éles ékezetet adunk hozzá *á, é, í, ó, ú,* emiatt az előzőktől más hangot kapunk, például az *á*-t tisztán és érthetően ejtjük, nyilván úgy mint a latinok az *a*-t, és a szászok az az ä (*a*-t); a többi magánhangzót hangsúlyosan, hasonlóan tisztán, de elnyújtva, mintegy megkettőzve ejtjük. Ha a magyarok az *o* és *u* magánhangzókra két pontot írnak *ö, ü,* ez kemény és egyedien magyar hangot fejez ki: mindkettő megvan a galloknál, az előbbit *eu*-val,

az utóbbit *u*-val jelölik[16]. Ebből látható, hogy a hangsúlyos magyar magánhangzó megegyezik a LEEM diphtongusával, és a pontokkal írt magánhangzó megegyezik a LEEM hármas diphtongusával. Ezért, ha két pontozott magánhangzó közé egy hangsúlyosat kell belehelyezni, a magyarok három magánhangzót használnak, LEEMIUS pedig nyolcat, bár ez ritkán esik meg. Ellenben gyakran megesik, hogy egy pontozott magánhangzó egy hangsúlyos mellé kerül, vagy egy hangsúlyos a másik mellé, első esetben LEEMIUS öt magánhangzót használ, a másodikban négyet, a magyarok mindkét esetben csak kettőt, nem megvetendő rövidítés.

A mai magyar helyesírás előnye, hogy ha az *i* betű érinti az előtte vagy unána álló magánhangzót, avval egy szótaggá olvad, elveszti eredeti hangértékét, ezért, ismétlem, nem *i* betűt, hanem *j*-t (jotta) írnak[17]. Így nem írjuk *Főzőie* hanem *Főzője*, LEEMIUS így írja: *Vuosshiuoie*. Emiatt teljesen feloszlik a kétely melyet a másik magánhangzó melleti *i* hang okozott. Ha LEEM úr eltökélt lett volna ez az írásmód használatában, a 39 diphtongusból majdnem 20-at kirekeszthetett volna, mindazokat, melyeket az *i* hang alkotott más magánhangzókkal. A szó elején viszont, ahogyan maga is szorgalmasan kimutatja, nem írja *iegn (jég)* hanem *jegn*, ahogyan a magyarok is írják *jég*, miért nem teszi ugyanezt a szó közepén is? csak ő tudja. De elég a magánhangzókról.

A magyaroknál négy lágyított mássalhangzó fordul elő. Nevezetessen: *G, L, N, T*. Lágyításukat egy hozzájuk írt *y*-nal jelölik, vagyis: *Gy, Ly, Ny, Ty*. Eképpen a magyaroknál az *y* se nem magánhangzó, se nem mássalhangzó. Ugyanezeket a lágyításokat találtam a lappoknál is, ahogy fentebb említettem. Az összetett *Gy* betűt a magyarok úgy ejtik, ahogy egyes gallok (franciák) a *d* betűt az *ia* és *ie* előtt; habár többségük a *Dieu* szót *Diö*-nek ejtik, nem ritkaság akik mondják: *Gyö*. A *Ly* nálunk úgy hangzik, mint a galloknál a *ll* két magánhangzó között, vagy az olaszoknál a *gli* magánhangzót követően. A *Ny* úgy hanzik mint a gall és olasz *n* ha néma *g* előzi meg. A magyar *Ty* úgy hangzik mint az oláhoknál (románoknál) és olaszoknál a szó *parchei*, ugyanis úgy mond-

[16] Mások az *o* és *u* magánhangzók fölé kis e-betűt adnak hozzá.
[17] A régiek néha *y*-t tesznek *j* helyett.

ják *partyei*, ugyanúgy az angoloknál a *Tutor* szóban, melyet így mondanak *tyutor*.

Az *S* betű különféle hangzásai nem jelentenek semmilyen nehézséget a magyar helyesírásban járatosnak; amíg LEEMIUS a lappoknál öt különféle hangzást ismer, melyeket így jelöl *s, sh, zhi, dzhi, tzhi*, a magyarok hatot ismernek, ezek *S. Z. Sz. Zs. Ts. Tz*. persze én is a lappoknál hat hangot találtam. Megjegyzem, a régi magyarok a *ts* hangot *cz*-vel, vagy *cs*-vel, vagy pedig *ch*-vel jelölték[18]; a legtöbb korszerű helyesírásból a *c* betű hiányzik, helyette a többi esetben a *k*-t használják. Azt is meg kell jegyezni, a magyaroknál az *S* betű nem úgy hangzik mint a latinoknál, hanem mint a németeknél a ſch, innen a magyar *ts* megegyezik a német tſch-vel. Ha azt a hangot akarják kifejezni, amit a németek vagy latinok *S*-sel jelölnek, a magyarok *Sz*-t írnak. A *Z* betű a magyaroknál erősen hangzik, úgy mint a hébereknél a *Zain*; ha azt a hangot akarják kifejezni, amit a németek *Z*-nek ismernek, *Tz*-t ínak. Mindkettőt bölcs megtakarításból teszik, mivel az *S* és *Z* betűkkel kifejezett hangok sokkal gyakrabban jelentkeznek a magyar nyelvben, mint a *Sz* és *Tz*-vel kifejezett hangok, előnyben részesítették a ritkábban előforduló hangokat a kettős betűk jelölésére, mivel rövidségre törekedtek. De most eleget mondtam a helyesírásról. Most már világos, hogy a magyar helyesírás megfelelő a lapp hangok kifejezésére, sőt a lapp szavak leírhatók a magyar helyesírással. Akkor lesz erre szükségem, amikor majd a lapp szavak magyar megfelelését akarom bemutatni. Ha ugyanis a lapp szavakat úgy mutatnám be a magyaroknak, ahogy LEEMIO a Nomenclatorban leírta, őket sem elolvasni, sem kimondani nem tudnák, tengeren túlra küldenének engem; ha viszont LEEM betűit másik, ugyanúgy hangzó magyar helyesírásból kivett betűkkel cserélem fel, a magyarok is a lapp szavakat el tudják olvasni, kimondani és megérteni, valamint jóindulatúan elfogadni mint rokonvérü és testvéri szavakat.

[18] Ma a tekintetes PÁRIZ PÁPAI urat követjük, akinek a Latin-magyar lexikonját a nagyszombati egyetemi nyomdában újranyomtatták, és német nyelvvel bővítve áll rendelkezésünkre. Most pedig másodszor Cibini-ben tekintetes BOD Péter úr munkája nyomán sokszorosan megnövelve jelent meg.

Már Wardöhusban, amikor a magyar és lapp nyelvek megegyezését biztosnak és bebízonyítottnak tartottuk, HELL tisztelendő atyának semmilyen nagyobb óhaja sem volt, azonkívül hogy bevezessék a szilárd magyar helyesírás használatát a lapp könyvekbe és írásokba, hogy hatálytalanítsák a norvég helyesírást, mely ennek a nyelvnek legkevésbé felel meg, idegen és félrevezető: és azt remélte, hogy ha őexcellenciája THOTT gróf úrnak bebízonyítjuk a két nyelv egyezését, valamint a norvég helyesírás elégtelenségét, és egyben a magyar írásmód rövidségét és megegyezését a nyelv természetéhez, akkor a királyi miniszterség legmagasabb tekintélye elrendeli, hogy a finmarchiai lappok a magyar írásmódot fokozatosan eltanulják a misszionáriusaiktól, és bevezessék használatát, hogy ilymódon a magyarok a lapp könyveket, a lappok pedig a magyar könyveket sajátként tudják használni, ezzel lehetővé válik saját nyelvük megőrzése, gazdagítása, tökéletesítése és díszítése.

Nem is csalódott HELL tisztelendő atya reményeiben; alighogy ezt felolvastam a Királyi Tudós Társaságnak, amikor őexcellenciája THOTT gróf, a Királyi Társaság elnöke, azzal a páratlan jóindulattal, amelyet a lapp nép iránt mutatott, elhatározta, a LEEM helyesírás helyett, mely gyenge, ingatag, és sok helyen mint pelenkás dologhoz illő, tántorgó, vezesse be a lapp könyvekbe a magyar szilárd helyesírást, mely tartós, és sok evszázadon át kitűnően kiművelt. E kimagasló férfi elhatározottsága, amilyen hasznos a lapp szakirodalom számára, olyan nagy becs a magyar népnek is, főleg számomra és HELL tisztelendő atyának, kinek megkönnyebbülést nyújtott.

Másrészről, hogy gróf úr őexcelleciája szándéka minnél könnyebben és gyorsabban valóra válhasson, HELL tisztelendő atya még a következő két szükségességet ajánlotta; *először:* hogy a LEEM nemrégen nyomtatásra kiválasztott Lexicona (Szótára); valamint az ő Grammatica (Nyelvtan) műve magyar arculatot öltsön. *Másodszor:* hogy valamilyen lapp ember, aki tőlem eltanulná a mai magyar helyesírást, felülvizsgálná a Lexicon nyomtatását, és kiképezné a jövendőbeli misszionáriusokat és tanítókat a lapp nyelvben. Ezekszerint szükséges, hogy valamilyen lapp nyelvet ismerő Hafniai (Koppenhágai) személy, ahol akkor forgolódtunk, oda legyen rendelve, akit személyesen megtanítanák a magyar he-

lyesírásra, és akivel a LEEM Lexicont magyar helyesírással átírnám.

Alighogy HELL tisztelendő atya ezt előterjesztette, illő szerénységgel, az őexcellenciája gróf úrnak, azonnal írt a legtiszteletendőbb és legtudóssabb GUNNER Nidrosiai püspöknek, aki Nidrosiából Hafniába hívatta a tisztelendő Andreas PORSANGER urat. Ez a férfiú porsangeri lapp nemzetségű volt, ifjú korában Nidrosiába, vagyis Drontheimbe (Trondheim) került, a humánus tudományt kitűnően kitanulta, utánna a hafniai egyetemen Filozófiát és Theológiai tudományt tanult, három évig a saját lapp népe között misszionárusként dolgozott, végül a nidrosiai kórházi templom lelkipásztorrá nevezték ki. Néhány napra rá megjelent, a több száz mérföld és a dühöngő zord téltől kimerülve. De a fáradalmas út emlékét rövidesen eltörölte őszinte öröme, melyet egyáltalán nem színlelt, amikor megértette: milyen hasonlóság van a saját lapp népe és magyar között, minthogy ezt a kiváló nézetet ő maga is, és más dán valamint norvég kitanult emberek is tudták már előtte jó ideje, talán a történészek közvéleményéből. Továbbá nagyon magasztalta a csodás Isteni gondviselést a körülményekért, melyeket annak tulajdonított, hogy a hazája szokása ellenére nevelkedve fel és művelkedve, végre képes lett elvégezni nagy részét e munkának, és a haza előtt halhatatlan érdemet szerezhet. Az őexcellenciás gróf úr *első* utasításának, nevezetessen: hogy *fejből tanulja meg a magyar helyesírás törvényeit*, könnyedén eleget tett, ez a művelt férfiú, aki kitűnő tehetséggel beszél lappul, és anyanyelvén kívül beszél még dánul, németül, latinul, görögül, héberül, nehézség nélkül tanulta meg a mi írásrendszerünket. Több munkába került az őexcelleciás gróf úr *második utasítását* teljesíteni, melyet minden magyar meghatódottan fog olvasni, hálával e kimagasló férfi emléke iránt.

LEEM úr igen csiszolt Lapp Lexicont (Szótárt) szerkesztett, dán valamint latin nyelvvel gazdagítva, melyet a múlt évben a negyedik kiadásban kezdtek kiadni a nidrosiai nyomdában, immár 42 lap ki volt nyomva, amikor őexcellenciás gróf úr elhatározta a magyar helyesírás bevezetését. Mi a teendő? ugyanazzal a LEEM helyesírással folytatni az elkezdett Lexicont? vagy elvetni ami eddig ki volt nyomva, és mindent elejétől kezdeni magyar helyesírással? az utóbbinál egyeztek meg. Megbízták PORSANGER

urat, hogy velem együtt dolgozzon a Lexicon átírásán magyar helyesírásra. Ezért napokat töltöttünk együtt, a szótár szavait egyenként anyanyelvén felolvasta, én pedig szorgalmasan magyar helyesírással leírtam, és alfabétikus rendbe gyűjtöttem, hogy a következő nyomtatás legrövidebb idő alatt történhessen meg.

Emellett HELL tisztelendő atya ajánlatára és bátorítására, valamint őexcellenciás gróf úr nagy helyeslésével, a lapp szavakat ugyanazon jelentésü magyar szavakkal egészítettem ki, ahol lehetett a MOLNÁR szótárból, ha a magyar szó megegyezik a lappal, ezek mindkét nyelv egyezesét fogják helyesen igazolni. Ha pedig a magyar szó eltér a lapptól, a lappok közt müködő misszionáriusok feladata lesz kivizsgálni, nincs e ilyen magyar szó a lappok közt használatban? ebben az első ilyen szótárban nem lehetett felölelve a lapp szavak teljes összessége, ami könnyen érthető. Inkább, ha egy lapp szóhoz hasonló másik magyar szót találtam, de különböző jelentéssel, a magyart jelentésével együtt kurzív betűkkel a végén hozzáadtam; ezt megintcsak az okból, hogy a misszionáriusok lássák, nincs-e a lapp szónak a szótárban kifejezett jelentésén kívül, valamilyen más, magyarhoz hasonló jelentése? hiszen nem lehet feltételezni, hogy a lapp szó minden egyes jelentése benne van ebben a szótárban. *Például:*

A szótár elején előfordul a lapp szó ABOM, mellé írtam az azonos jelentésü magyar szót: FORROK; és mivel az egyik különbözik a másiktól, a missionáriusoknak kell majd megfigyelniük, nincs-e a Lappoknál FORROK szó a használatban? A magyar szót követi a lapp szó jelentése dánul kifejezve, nevezetessen; Syder Ower (*Syder Ower= felforrok*): azután a latin jelentése: *efferveo*.

Azonkívül, mivel az ABOM lapp szó és a magyar HAB, HABZOM között ugylátszik van valami hasonlóság, a végén hozzáadtam ezeket a magyar szavakat is jelentésükkel együtt, nevezetessen: *Hab (Spuma, unda), Habzom (Spumo, undo),* megeshet véletlenül, hogy felfedezik a lapp ABOM szó más jelentéseit is.

Végül előszót írtam a szótárnak, melyben megállapítottam a LEEM helyesírás kicserélésének okait, magukat a cseréket, a magyar helyesírás lényegét és szabályait, továbbá: a magánhangzók és mássalhangzók kiejtési módját, végül az egész mű általános

mértéktartását oly világosan, tisztán és érthetően, hogy bármely olvasót megelégedettnek láthatom. Biztosan őexcellenciás THOTT gróf úr is mindent helyesel, mert gyors nyomtatást igért, valamint felkínálta, hogy elküld néhány példányt a szótárból Magyarországra. Ha a magyarok ezt megkapják, alkalmuk lesz saját anyanyelvüket megvilágosítani, gyarapítani, ékesíteni, valamint ilymódon legkiválóbb mecénásuknak halhatatlan köszönetet mondani*.

§. V.
A Leem-féle lapp helyesírás kijavítása magyar helyesírásra.

A következőkben megkísérelem bebízonyítani a magyar és a lapp nyelv megegyezését azon szavak sokaságából, melyek mindkét népnél ugyanazok. De, ha ugyanazokat a szavakat eltérő helyesírással írjuk, különbözőknek és egyedinek látszanak, ezért szükségét láttam annak bevezetésére, hogy a LEEM helyesírását levezessem a magyarok által használt helyesírásra. Ez azt jelenti: a lapp szavak írásánál, a LEEM betűi felcsrélendők ugyanúgy hangzó magyar betűkkel. Hogy ez lehetséges legyen, el kellet készíteni magamnak a LEEM betűk hangjainak áttekintő fordítását. Milyen módszert kövessek, amikor LEEM úr meghagyta, hogy javarészt a betűk hangjait élő oktató hangjából kell eltanulni? mivel ilyen oktatóm nem volt, a következő úton indultam. Kiválasztottam néhány dán szót, melyek megfeleltek bizonyos lapp szavaknak a Nomenclatorból. Aztán tolmács által megkérdeztem a Lappokat, kik időnként a szigetünkre érkeztek; mit jelentenek ezek a szavak lappul? legtöbbször az a szót mondták ki, amely a Nomenclatorban is benne volt. Gondosan leírtam magyar helyesírással, ahogyan ezt a lappok kiejtették, aztán ezekből a lapp szavakból, ahogyan a LEEM Nomenclatorában le vannak írva, összegyűjtöttem és rögtön megláttam, melyik magyar betűnek felelnek meg LEEM betűi. Íly módon, több összevetéssel egy *általános táblázatott* szerkesztettem magamnak, mely segítségével a

* A magyar helyesírás bevezetésére a lapp nyelvben később mégsem került sor

lapp szavakat a LEEM helyesírásáról gondtalanul magyar helyesírásra írtam át. Mindezt még Wardoehusban. miután Hafniában PORSANGER úrral találkoztam (ahogy a §. IV.-ben elmondtam), még több megfigyelésre volt lehetőségem a LEEM helyesírással és a lapp kiejtéssel kapcsolatban: mindezeket, melyeket a nagy, magyar helyesírással írt LEEM Lexicon előszavában terjedelmesen és pontosan leírtam, itt nem ismétlem meg; különösen mert a régi megfigyeléseim, melyek alapján a következő *táblázatot* egyszer megszerkesztettem, helyesek, és e kis mű rendeltetésére teljesen kielégítőek, tehát íme!

TÁBLA I.

Megfigyeléseket tüntet fel, melyek segítségével a lapp szavakat magyar helyesírással lehet leírni.

		Betű helyett	Írni kell
1.	A magyarok az *A* betűt mélyen ejtik, mint a dánok *AA*. Ezért a Leem *AA* helyett a magyarok *A*-t írnak.	AA.	A.
2.	Ha az *A*-t világosan kell mondani, a magyarok éles ékezetet használnak *Á*. Leemius ékezet nélkül írja: *A*.	A.	Á.
3.	Mikor a magyarok és lappok mélyen mondják az *A* betűt, megközelítve az *O*-t, Leemius néha *O* betűt ír, ahová a magyar *A*-t tenne.	O.	A.
4.	Leem *Æ* betűje bizonyosan megfelel a magyar *É*-nek.	Æ.	É.
5.	Mivel a magyarok az *É* betűt az *I* betűhöz közel ejtik, Leemius néha *I*-t használ, amikor a magyar *É*-t írna.	I.	É.
6.	Leem *OAA* betűje ugyanaz mint a magyar *OA*, vagy *OO*, vagy *Ó*.	OAA.	Ó.
7.	Ahol Leemius *UO*-t ír, többnyire magyar *Ú* felel meg, néha *Ö* használandó.	UO.	Ú,Ö.
8.	Leem *NI* betűje (magánhangzóval követve) biztosan a magyaroknál *NY*-vel van kifejezve.	NI.	NY.
9.	Hasonlóan a Leem *GI* betűje helyett *GY* írandó.	GI.	GY.

10.	Leemius figyelmeztet, a *GN* olasz módon ejtendő, csak kissé lágyítva, A magyarok *NY*-t írnak.	GN.	NY.
11.	Mivel Leemius nem vette figyelembea *T* és *L* betűk lágyítását, ami közös a magyaroknál és lappoknál, ezért néha nem jelöli, néha mássalhangzót ad hozzá, mely a kiejtést nehezíti, és ez mutatja hogy a magyar lágyítást nem ismerte. Néha *ZHI*-t használ.	ZHI.	TY.
12.	Leem *S* betűje, magyarul *SZ*.	S.	SZ.
13.	A *SH* és *ZH* betű Leemnél úgy hangzik mint a magyar *S*.	SH.	S.
14.	A szó elején levő *ZHI* betűket a magyaroknál át kell alakítani *TS* betűvé.	ZHI.	TS.
15.	A Leem *DZHI* betűje úgy hangzik mint a magyar *ZS*.	DZHI.	ZS.
16.	A Leem *Z* és *TZHI* betűit a magyarok *TZ*-vel fejezik ki.	Z.	TZ.
17.	A hang melyet a magyarok *Z*-vel fejeznek ki, nem csak a dánoknak, de a németeknek is szokatlan, a lappok viszont használják, Leem néha *S*-el, néha *SS*-el fejezi ki, egyszer pedig *SK*-val láttam. Ezért néhány esetben az *S*, v. *SS*, v. *SK* helyett *Z*-t kell írnom.	S,SS,SK.	Z.

Élő lapp beszédből tanultam meg, hogy ezeket a betűket fel lehet cserélni a szó hanzás változása nélkül. Azokban a lapp szavakban, melyeket a következő Elenchus magyarosan leírva tartalmaz, sohasem használok kettőnél több megfigyelést. Ha ennél többet kellet volna használni, önként elhagytam: ne fárasszam az olvasót, akinek a lapp és a magyar szavak hasonló kiejtését kizárólag a szemükkel, nem pedig a fülükkel kell megitélni.

§. VI.
A nyelvjárások sokféleségéről általában.

Az előző táblázat segítségével majdnem minden lapp szót amit LEEM írt, át lehet írni magyar helyesírással, hogy minden magyar azt olvasni is, és teljes lapp hangzással kimondani is tudja. De vajon, a jelentésüket is megérti? sokszor igen, de nem mindig, ami a nyelvjárások különbözőségének az eredménye, amilyen a magyar és a lapp között létezik. Senki sem csodálkozik, aki tudja, hogy e népek 13 évszázad alatt el voltak választva, semmilyen társadalmi vagy nyelvi kapcsolat használata nélkül. Ha a finnek nyelvjárása a lappokétól különbözik, és ha a különböző svéd tartományban lakó lappok maguk is különböző tájszólást használnak, valamint ha ez a különbség megvan a Finmarchia hegyi valamint tengeri lappok között, akkor egészen szükségszerű, hogy ez fennálljon a magyarok és a lappok között is. Rendszerint az ilyen elváltozott nyelvjárást, mely szavai megváltoztak betűi hozzátoldásával, átváltozásával, kiesésével stb, a csak másik nyelvjárást tudó személy alig érti. Hogy használjak egy példát is: ki mondaná valaha is: hogy Band(Vand) ugyan azt jelenti, mint Waſſer(Wasser), *Víz*? ha nem figyelte volna meg, hogy egyesek az ſſ(ss) betűket átváltoztatták ***tt*** betűkre, és a *Vizet* úgy mondják Watter(Watter), mások a ***r*** betűt átváltoztatták ***n*** betűvé, és úgy mondják Watten(Watten), végül mások pedig kihaggyák a ***tte*** betûket, és úgy mondják Band(Vand). Éppúgy, aki nem járatos ezekben a nyelvjárásokban, nem tudván hogy Mor(Mor) *anya*, ugyanaz mint a Moder(Moder), vagy Mutter(Mutter), a szavakat Morés Mutterteljesen különböző jelentésűnek becsüli fel; tudott, hogy a dánok teljesen kidobták a német ȝ(z) betűt, és helyette ***t*** betűt használnak, a Zeit(Zeit), *idő* helyett azt mondják Tiid(Tiid): A német ſch(sch) hang nem jelentkezik a dánoknál, hanem e helyett ſt(st). Nem mondják Fiſch(Fisch), *hal*, hanem Fiſt(Fist). A ***pf*** hang a dánoknál átváltozik ***p*** hanggá, és a ***ch*** pedig ***g*** hanggá, a Pfeil(Pfeil), *nyíl* szó helyett, azt mondják Piil(Piil), és a Flucht (Flucht), *szökés* helyett Flugt(Flugt). Továbbá, a magánhangzóknál olyan mértékű változások vannak a dánok és németek között, hogy ezeket alig lehet szabályokba foglalni. Mindez mégsem ve-

zeti a művelteket arra, hogy a dán nyelvet a némettől egyedinek és különbözőnek mondják. Olyan betűk, melyek a dánok és németek közt, szabályosan cserélődnek vagy kiesnek, a magyarok és lappok között nem léteznek. Ugyanis, amennyi hangot és kiejtést használnak a magyarok, pontosan ugyanannyit és ugyanazokat használják a lappok is. Kétségtelen bizonyíték: kevesebb változatosság van a lappok és a magyarok között, mint amennyi a németek és dánok szavai között. A többi betűváltozásokról amelyek a lappok és a magyarok között történnek, bátorkodom kijelenteni: hogy ha valaki tudja mely sajátosságok uralkodnak az egyes nyelvjárásokban, és mimódon cserélődnek fel egymásközt ugyanazon szó betűi? és melyek azok? és milyen indíték szerint fordulnak ezek elő a különböző nyelvjárásokban? bátorkodom kimondani: szinte egy magyar szót sem lehet találni, melyet szintén ne lehetne megtalálni meg a finnek, vagy a svéd lappok, vagy bizonyosan a finmarchiai lappok közt. És ha néhányat mégsem találnánk meg, ezek kevesen vannak, és ugyanúgy kevéssé bizonyítják a nyelvek különbözőségét, mintahogy kevéssé bizonyítják a német és dán nyelv különbözőségét azok a szavak, melyeket mindkét népnél különbözőnek találunk. Ha valaki azt mondja, hogy a nyelvjárások kitűnő tudását csak nagyon kívánhatom, de nem várhatom el senkitől sem, szeretném emlékeztetni, hogy a mi időnkben több könyv is áll rendelkezésünkre, főleg nyelvtanok, melyekben különböző nyelvjárásokról, és miből is állnak azok? jártas megfigyelők következetesen és részletekben világosan írnak, úgyhogy e megfigyelések helyes összegyűjtésével, a nyelvjárások sokféleségéről helyes megjegyzéseket lehet gyűjteni, nagy és költséges zarándok utazások nélkül, a vidékek felé. Hogy meggyőzzem az olvasót e dolgok helyességéről, kézségesen ideiktatom egyesek Svéd Lappóniában tett megfigyeléseit, a nyelvjárások sokféleségével kapcsolatban.

GANANDER úr ezt írja: "A betűk megkülönböztethető csoportjai: *lingvális* L, N, D, T, *palatális* J, G, C, K, *dentális* S, Z, R, *labiális* B, F, M, P, W. Hozzáadja: a betűk egy szón belül könnyen felcserélődnek, leggyakrabban a *labiálisok* a *lingválisokkal* és a *dentálisokkal*." Mellékelt példákkal is illusztrálja, melyeket rövidség okáért elhagyom.

FIELSTRÖM úr a saját Grammatica-jában így mondja: "A nyelvjárások változatossága főleg ezen alapul: I. Néhány magánhangzó váltakozása. II. Némely szó eltérő jelentése. III. Némely eset és idő végződése. A déli nyelvjárás átváltoztatja az északi *a* betűjét *i* betűvé, vagy a magánhangzóval kezdődő szavak elé *i* betűt tesz. Néha az egyik nyelvjárás a szavakat magánhangzóval fejezi ki, a másik diphtongust ejt ki. Az egyesszám dativusa egyeseknél *s* betűvel, másoknál *i* betűvel végződik. Az accusativust egyesek *m* betűvel, mások *b* betűvel fejezik ki. A mediativus eset utolsó *in* szótagjához az északiak *a* betűt adnak hozzá. Az igék első személye sokaknál *am* vagy *om* raggal végződik, másoknál *ob*, ismét másoknál *off* raggal. A második és harmadik személy jelenidejű indicativusa utolsó magánhangzóját, a déli nyelvjárás a legtöbb szóban elnyeli, ugyanúgy az imperativus utolsó magánhangzóját is." Sok hasonlót látni FIELSTRÖM úr Grammaticajában.

HÖGSTRÖM úr miután másokat megdicsér, a saját értelmezése alapján, a következőket jegyzi meg a nyelvjárások sokféleségéről: "Ha valaki tudja, hogy a *Bumaph* betűk egymással felcserélődnek, könnyen beláthatja, hogy a szavak: *jackab, jackap, jackam, jackaf és jackaw*, egy és ugyan azok. Úgyszintén a *tintet, tiptet, tiftet... gæb, gæw, gawa* stb. szavak. A többi betűk váltakozásával ugyanígy áll a dolog. *Dat* helyett: *tat*, *asse* helyett: *assie*, *Goim* helyett: *Kolm* mondható. Nem hanyagolható el a mássalhangzók sajátságos áthelyeződése, mely előfordul egyes nyelvjárásokban. Így a szavakat, melyeket a déliek *tk*-val ejtenek, az északiak *rk*-val mondanak. Ezért a *botkanet, ratket, abro, dabredet* szavakat mások így mondják; *borganet, rarket, arwo, tarwetet*. Ugyanúgy, semmi szokatlan sincs abban, hogy az egyik nyelvjárás bőségben fűz betűket a szavakhoz; a déliek legalább a *j* betűt teszik a magánhangzóval kezdődő szavak elé. Így a déli *jæno, jenem, jelet* szavak, északon *æno, ænam, ælet*. És épp ahogy déliek betűket adnak a szavakhoz, és emiatt az északiak nem értik meg, épp úgy az északiak is hozzáadnak betűket a saját szavaikhoz, nem csak a végén, vagy az elején, hanem a közepén is. Észre kell venni, hogy az ő *barbma, jæremak, ædno* szavaik, nem más mint a többieknél a *barma, jærmak, jæno* szavak." Még

többet lehetne felhozni a finn Åbo-ban kiadott Grammatica-ból*, valamint a Halle-ban kinyomtatott észt nyelvtanból**, de hogy az olvasó higgyen, a felhozott is elegendő. A finmarchiai lappok hegyi és tengermelléki nyelvjárások változatosságait pedig külön §.-ban kimerítően fogom vizsgálni.

Az olvasó valószínűleg azt várja el, hogy a nyelvjárások sokféleségéről beszéljek Magyarországon? de, mivel a magyarok mindennapi érintkezésben vannak, semmiféle olyan változatosság nincs a beszédükben, melyet jogosan lehetne külön dialektusnak nevezni; kevés szó van, melyet másképp mondanak Dunán innen, másképp Dunán túl, mégis jól megértik egymást, a műveltebbekről beszélek. Ugyanígy van az Erdélyben lakó magyarokkal is, akik magukat *Székely*-eknek nevezik. Ezek néhány sajátságos szavukon kívül, bizonyos magánhangzók kiejtésében térnek el a többi magyaroktól. De, melyik kiejtés van előnyben? A nyelvészek nem határozzák meg. A székelyek azt mondják: őnáluk maradt meg a magyar nyelv a legtisztábban, de ugyanezt tartják a többi magyarok is, főleg az ország közepén élő jászok. Habár a község, mint Vas vármegye is egy igazi Cicerót adott Magyarországnak tisztelendő FALUDI Ferenc jezsuita atya személyében[19] (*). És közel esik hozzá tekintetes MOLNÁR János atya, őt még az erdélyiek is elismerik, amikor magyar nyelvű művét, *A régi bámulatos épületekről* avagy *Az egyház története*, kezükben forgatták. Mivelhogy a Székely nyelv, mint mondtam, ugyanaz mint amit a többi magyar használ Magyarországon, úgy a szláv nyelv ellentétben, minden kétségen kívül, teljesen különböző a magyartól. Nem tudok eleget csodálkozni némelyik északon működő történészen, az élükön az idősebb Olaf RUDBACK-kel (*Atalantica I. kötet 3. fejezet §. 18.*), nyilvánvaló tévedésükön a szláv népről, miszerint a magyarral egyenlő lenne[20]. Az az igazság, hogy habár

* Vhaël: Grammatica Fennica, Åbo 1733

** Eberhard Gustleff: Estnische Sprache, Halle 1732

[19] Magyar nyelven igen választékosan megírta az Udvari Ember Kötelességeit (*Udvari Ember*), a Férfi (*Nemes Ember*), és az Asszony (*Nemes Asszony*) kötelességeit.

[20] Ugyanabban a hibában forog HENSELIUS is, amikor a magyar nyelvet a szláv leánnyelvek közé sorolja, a Notimberg-ben (Nürnberg) kiadott mű-

Magyarország nagy részén szláv nép él, beszédjük kevés szó kivételével, melyek egymástól lettek kölcsönözve, a magyarokétól a legnagyobb mértékben tér el. Ezért helyesebben tennék, ha a szláv nyelvet az illírből származtatnák, a magyart pedig az ősíbb és hatalmasabb területen szétszórt nyelvhez vezetnék vissza, mely tudni illik manapság nemcsak a *hungarok, magyarok* és *székelyek* között virágzik, hanem a *lappok, dánok, svédek, oroszok, finnek,* valamint *karjeliak* és *észtek* között is található; s ami elterjedt Tartária legtöbb népei között is, *zürjének, mordvinok, cseremiszek, permjákok, votjákok, vogulok, osztjákok* stb. közt Ázsiában, egészen a messzi kínaiakig.

Habár legkevésbé sem az én dolgom az első nyelvek eredetét kikutatni, se nem várja el ezt tőlem senki, mégis azt hiszem az olvasó hálás lesz, hogyha egy kis időre letérek a tárgyamról, és előadom amit HELL tisztelendő atya, az ő kitűnő tehetségével, és a dolgok összeállításának ügyességével, nem annyira lelkesedéssel, mint inkább elmésen kigondolva, nemrég levelekben velem közölt. Az ő véleménye szerint: a kínaiak, vagy ősei minden ázsiai népnek, ugyanúgy a magyaroknak is, vagy legalább is az ázsiai nyelveknek, azaz: a magyarok legősíbb nyelvjárását a kínai nyelvjárásban kell keresni. A *bizonyítékok,* melyekkel ezeket hitelessé teszi, a következők: I. A kinai kiejtés és a szavak hangzása ugyanolyannak látszanak mint a magyar nyelvben. II. A magyar nyelvben a szótövek éppúgy mind egytagúak mint a kínai nyelvben. III. A szavak összetétele ugyanúgy egytagúakból áll mindkét nyelvben. IV. A nép, melyet DEGUINESIUS Hunnak nevez, senki sem kétli, hogy szomszédos volt a kínaival. V. végül: a tartár[+] nyelv megközelítőleg megegyezik a kínaival, továbbá megegyezik a törökkel, és a török a magyarral, tehát, a kínai is a magyarral. Ehhez az *érveléshez* tartozik egy másik is, melyet HELL tisztelendő atya mondott, és megengedte hogy leírjam: "Kíváncsian kerestem (mondta) a jelentését és eredetét a lapp szónak *same,*

vében *Linguarum Harmonia*, ahol a 425-ik oldalon oly helytelenül idézi KIRCHMAJER-t, hogy ennél rosszabb nincs.

[+] tatár

sabme vagy *samelets*, ahogyan a lappok magukat nevezik[21], amikor KIRCHER atya könyvét *China illustrata* lapoztam, melyben van egy térkép Sinaj[*] közeli vidékeiről, elolvastam a térkép feliratait, a KIRCHER misszionáriusunk útjával kapcsolatban, és akkor a 65-ik oldalhoz érve, egy sík és homokos, Sinajtól északra fekvő sivatag leírását olvastam, melyet úgy hívnak hogy *Lop* vagy *Lap*, a tartárok[++] pedig ugyanezt a sivatagot *Samo*-nak nevezik, ami homokot vagy homokos sivatagot jelent. A *Samo*, továbbá *Same*, számomra úgy tűnik, teljesen megegyező szavak, ezért úgy gondoltam: a lappok magukat úgy hívják *Same* (azaz: Same hazából származó), továbbá a tartárok az egész sivatagot *Same*-nak nevezik, a kínai faltól északra terjedve egészen a Jeges tengerig[**], látjuk tehát, hogy a lappok innen vezetik eredeti hazájuknak, amikor magukat úgy nevezik *Samelets*. márpedig ha valamikor a lappok a sínaiak[+++] közelében voltak, azt is összeillőnek látjuk, hogy valamikor a sínaival egy népet alkottak (több más elfogadható bizonyítékom is van a lappok és általában a finnek, Finnország elfoglalása előtt, ugyanazon népet alkottak a sínaiakkal). Ha pedig ugyanazon nép voltak, a lappok nyelvének is ugyanazon kellett hogy legyen a sínaiakkal. Mivel a lapp nyelv egyezése a magyarral bizonyított, tehát a magyarnak is valahogyan egyezni kell a sínaival[***]."

"Ezekből az érvekből indulva (folytatja HELL tisztelendő atya) azt kívántam kivizsgálni, van-e néhány azonos szó a kínaiaknál, mely közös a magyarral, habár némileg elváltozva, azonban ugyanolyan jelentéssel? Ez a vizsgálat, bevallom, sokkal nehezebb lett, mint a nemrégen elvégzett vizsgálat a lapp és a ma-

---

[21] A lappok magukat nem úgy nevezik, hogy *Lappok*, hanem *Same*, *Sabme* vagy *Samelets* (megjegyzés: a finnek sem nevezik magukat úgy, hogy *finnek*, hanem *suomi*).

[*] megjegyzés: Kína? A szerző e fejezetben még egy szót használ a kinaiakra: Chinensis!

[++] tatárok

[**] megjegyzés: valószínűbb, hogy a Tien Shan és a Kunlun Shan közt helyezkedik el, és úgy nevezik: Taklimakan Shamo! Valamikor a Selyemút haladt végig rajta.

[+++] kínaiak

[***] kínaival

gyar nyelv hasonlóságáról, véleményem szerint a kínai és magyar nyelv vizsgálatát, úgy kell elvégezni, mint az ősebb izlandi nyelvet (mely valaha a norvégek nyelvjárása volt) és a mai szászt. A kíváncsiságnak köszönhetően, a kínai szótár hiányában, a fent említett KIRCHER atya könyvéből kísérelem valahogyan kidolgozni a kínai valamint magyar nyelv egyezését. Ebben a könyvben idéznek egy kőbe vésett keresztény vallásos tanítást, melynek egyes szavai latinul is adva vannak. E feliratból a szavakat, melyek minden embernek közös dolgai, úgymint: *éj, nappal, nap, út, élet, szív, kelet* stb. összehasonlítottam a magyar szavakkal, és íme mit találtam! *Éj* kínaiul úgy mondják *yè*: magyarul *éj*. *Szív* kínaiul *Syñ*: magyarul *Szü* vagy *Sziv*. *Nap* (mint égitest is, meg időtartam is) kínaiul *gè*, magyarul *ragyogó ég* mondják *ég, égj (égi)*, *út* kínaiul mondják *tu*, magyarul *út*. *Élet* kínaiul *sem*, magyarul *szem-ély*, mint *élő élet*, a *szem* és *élek*-ből. *Kelet* kínaiul *tum*, magyarul *tám-adat*, mint *kelést okoz*. Tenger kínaiul *Hay* és hajózás *Ham*, magyarul *Hajo*. E kevés, a kőfeliratból kivett szó is világos utalás számomra, hogy egy *kinai szótárban* igen sok *magyarral rokon szót lehetne találni*; mégis e kevésből megfigyeltem: I. Egyes kínai szavak, ha rák módjára vagyis visszafelé olvassuk, a magyarral teljesen megegyeznek. Így *ye*: (*éj*) visszafelé: magyarul *éj*. A *nap, égitest* (*ge*) visszafelé *eg*, ugyanaz mint magyarul *ég*. Ugyanúgy *via*, kínaiul *tu*, visszafelé *ut*, ugyanaz mint magyarul *út*. A betűk ilyen visszafelé helyezése nem újdonság más nyelvekben sem. Megfigyelés II. A kínai egyszótagok (monosszillabák), melyek tiszta szótövek, többnyire a magyar összetett és képzett szavakban keresendők, azért mert a mai magyar nyelvben a tövek általában el vannak mosódva. Például a *személy* szóban. Megfigyelés III. A kínai egyszillabák majdnem mind rövid vagy hosszú magánhangzókra végződnek, egyes kivételekkel, melyekhez a különbségtétel vagy jóhangzás végett az *n*, *ng*, vagy *m* véghangokat illesztik hozzá; a betű *caninæ r*, vagy sohasem, vagy nagyon ritkán használatos a kínaiaknál, helyette az *l* betűt látjuk. Emiatt a magyar és a kínai szavak összehasonlításánál, ha elhagyjuk a *végső* hozzáadott mássalhangzót egyes kínai szavakból, pontos megegyezést látunk a magyarral, így például a kínai szó *syn* (*szív*) az *n* elhagyásával *Sy* lesz, pontosan megegyezik a magyar *szü* szóval. Szintén, mivel a kínaiaknál hiányzik az *r*

betű, a magyarok ellenben nagyon szeretik, az *l* betű helyettesítése *r* betűvel, megteremtheti a legtöbb szó között az egyezést. Megfigyelés IV. A kínai nyelvjárás valószínűleg az *elsők legelsője* az össz ázsiai nyelvek közt, azaz: az összes többi nyelvjárások közt, mint: *magyar, lapp, finn, tatár, török, perzsa* stb. Állításom indítéka, hogy a kínai nyelvjárás mindegyik közül a legegyszerűbb és legkezdetlegesebb, hiányzanak belőle a névszók esetragozásai, az igék időragozásai, ez a hiány biztos jele ősiességének, elemeit jelzi a lélek elsődleges fogalmainak szavakkal való kifejezésének, azaz: az emberi nyelv igazi kezdete és bölcsője."*

Eddig HELL tisztelendő atya levelei, melyet igazán készségesen mellékeltem, hogy az olvasó lássa milyen hajlandósággal és magatartással igyekezett ez a férfiú hazájának dolgait megvilágosítani, égi munkája mellet hatszáz más fontos elfoglaltságával lesújtva. Habár még sokkal ragyogóbb tanúvallomást láthatunk ügyünkről az Utolsó §.-ban, ahol összetömörítem, mit kutattak és fedeztek fel a *magyarok* tiszteletre méltó és igen dicső *eredetéről*? Csak egyet tennék hozzá az ő véleményéhez, miszerint a *kínai szótárban* sok *magyarhoz rokon szót találni*, az igazságnak teljesen megfelel. Például, OROSZ László tisztelendő atya, aki sinai szótárát spanyol nyelven írva, saját szenvedélyével, melyet a széptudományok iránt is mutatott, nemrégen latinra fordított, részletesen elmondja, hogy művében sok magyarhoz hasonló szó található, és ezt én is a magam oldaláról megerősíthetem. Amíg BAYER könyvét a *Museum Sinicum*-ot végignéztem, és átfutottam annak kínai szókincsén, tényleg sok magyarhoz hasonló szót találtam. És mivel innen azt találtam, hogy a kínai *sem* szó nem csak életet jelent, hanem ugyanazt is mint *nemz*: annak lettem a híve, hogy a fent idézett régi magyar kéziratban jelentkező *Isem* szó, ebből a kínai szótőből ered, és általában *nemzőt* jelent. Annál határozottabban hiszem ezt, mert egykor az igen tudós SALMASIUS is kétségen kívül állította, *a kínai nyelv a szittyához*

* a fordító megjegyzése: I. A népek neveinek fent említett fél-lábon álló szemantikai elemzése, ahol a szó formája ismeretes, de a jelentést csak találgatni lehet, ma semmilyen kritikát nem állna meg. II. A kínai nyelv kezdetlegesnek való jellemzése az európai nyelvekhez viszonyítva, a korai nyelvészek teljes félreértését tükrözi. Valószínűleg az európai nyelvek éppoly furcsának néznek ki felületes kínai szemszögből.

hasonló: habár BAYERUS az előszóban azt írja: nem látja, miből veszi SALMASIO ezt a gondolatot? számomra azonban tény: SALMASIUS többet tudott a szittya nyelvről mint BAYERUS, ő azt is látta, amit mások nem. Nem tartom valószínűnek az állítást, hogy a magyar szavak a kínaival való egyezése abból ered, miszerint a lappok, finnek stb. ázsiai nemzete egykor a kínaiak közelében élve kölcsönhatással vették volna át a kínai szavakat a saját nyelvükbe, vagy a lapp, finn stb. nyelvekből a kínaiak vették volna át sajátjukba. Mivel e szavak az össz emberek közös dolgai, mint: *éj, nappal, nap, szív, út, élet* stb. ebből az következik, hogy valamelyik népnél a szavaknak, mely e dolgokat jelentik, hiányoznia kellett a közös együttlét előtt, ami képtelenség; vagy hogy a közös együttlét előtti szavak kihaltak és helyükre új helyettesítők kerültek, ami hihetetlen; vagy utolsó esetben, véletlenül mindkét nép ugyanazt a nevet találta volna ki az összes emberek közös dolgainak; ami kétlem hogy hitelre találna azok közt, akik tudják, az összes többi szó hangzása és kiejtési módszere ugyanaz, az egyszótagok és magánhangzók használata, valamint a szóösszetételek módja mindkét népnél közös és megegyező; azonkívül, senki sem csodálkozik, hogy a kínai nyelvjárás nagyon eltér a mai magyartól, aki tudja, a mai német szász nyelvjárás sem tér el kevésbé az öreg némettől, azaz: a mai izlanditól, így a mai kínai is a mai magyartól eltér. De elegendő, ha megemlítem HELL tisztelendő atya bőséges tanulmányát az *Expeditione litteraria* könyvében. Én elhagyva a kínai birodalmat visszatérek a finmarchiai lappokhoz.

§. VII.
A Finmarchiai lappok hegyvidéki és tengermelléki nyelvjárásának változatosságáról.

A finmarchiai lappoknál különbség van a nyelvjárások közt, ezt magam is tapasztaltam, és LEEM úr is részletesen kifejti. A hegyvidéki lappok közt nem olyan nagy, mivelhogy valamilyen kapcsolatuk van maguk közt, amikor vásár céljából időnként és helyenként találkoznak. Nagyobb különbség van a tengermelléki lappok közt, mivelhogy különböző öblök mentén lakván, igen rit-

kán látogatják meg egymást. A legnagyobb különbség a hegyvidéki és tengermelléki lappok közt létezik, kik egymástól teljesen el vannak különülve és elválasztva élnek. Miben áll ez a különbség? a legjobban LEEM úr tárja elő a Grammatica-jában. Én a következő *Táblázatban* gyűjtöttem össze megfigyeléseit. Ennek segítségével akárki könnyen átalakíthatja az egyik nyelvjárású lapp szót, másik nyelvjárású szóvá. E táblázatot én is használom majd, amikor meg kívánom mutatni, sok jellegzetes magyar szó, a lappok közt is megtalálható. Gyakran egy szó, a hegyvidéki nyelvjárás szerint kiejtve eltér a magyartól, de ha e megfigyelések szerint, egy kissé megváltoztatjuk, hogy áttérjen a tengermelléki nyelvjárás használatára, teljesen megegyezik a magyarral. Hogy ez számomra lehetővé váljon, bízok az olvasó jóindulatában, hiszen akár a hegyvidéki, akár a tengermelléki lapp szóról mutatom meg, hogy megegyezik a magyarral, mindegy, mivelhogy a tengermellékiek és a hegyvidékiek is igazi lappok!

TÁBLA II.
Megfigyeléseket mutatja, melyek segítségével a hegyvidéki lappok nyelvjárásának szava, a tengermelléki lappok nyelvjárásának szavába lehet változtatni.

lásd LEEM úr Grammatica-ja 371-388. oldal.

		Betű helyett	Írni kell
I.	Ahol egyesek mondják *B*, mások mondják *P*.	B.	P.
II.	A *D* betűt egyesek úgy mondják, mint *T*.	D.	T.
III.	Ha a *B* betű az *M* előtt áll, egyeseknél átváltozik *M* betűvé.	BM.	MM.
IV.	Éppúgy a *D* betű az *N* előtt, egyeseknél átváltozik *N* betűvé.	DN.	NN.

V.	A *B* vagy *P* helyett egyesek *V* betűt használnak.	B. P.	V.
VI.	Az *F* gyakran *V* betűvé változik. E két megfigyelés összevetéséből világos, hogy az *F* betű néha a *B*, néha a *P* betűvel váltakozik.	F. F.	V. B. P.
VII.	Leemius tanítása szerint egyesek *F* betűvel mondanak, amit mások *K* betűvel fejeznek ki.	F.	K.
VIII.	Tudott, hogy a *G* és *K* betűket vegyesen alkalmazzák.	G.	K.
IX.	A szerző figyelmeztet hogy bizonyos szavakban egyesek használják a *Z*, mások a *S* (magyar *SZ*.) betűt.	Z.	SZ.
X.	Habár a Leem *ZHI* betűje általában úgy hangzik mint a magyar *TS*, mégis az így írt szavakat, egyesek úgy mondják mint magyar *S*, mások mint *SZ*, például *Zhialme*, egyesek mondják *Tsálme* vagy *Selme*, mások *Szemme*. Mennyire rokonok egymással ezek a kifejezések? A magyarok tudják.		
XI.	Bizonyos szavakból (Leemio tanúsága szerint) egyesek aphæresis módján elveszik az *S* vagy magyar *SZ* betűt.		
XII.	Két mássalhangzó közé nem szokatlan, ha egyesek egy magánhangzót toldanak be.		
XIII.	Ismét Leemio tanúsága szerint, a lappok használják a *Syncope* alakot. Ahelyett, hogy: *Lokkujuvum* azt mondják *Lokkum*.		
XIV.	Az *M* betű elé egyesek *L* betűt helyeznek, ami a magyaroknál is szokásba jött.		
XV.	Megfigyeltem azt is, hogy a magyar szó eleji *F* betűt az észtek, finnek és lappok *P* betűvé váltják.		

Ezekből a megfigyelésekből néhányat használva, habár semmi mást sem tettem, mintsem a szót az egyik nyelvjárásból a másikba átalakítottam, mégis láttam, hogy e munkával a lapp szavak Leemiusnak megfelelő állapota, a mai magyarhoz illő alakot kap. És mi lenne, ha meg volna még azoknak a változásoknak a jellege is, melyek, mint fennt említettem, a svéd lappok nyelvjárásai és a finnek közt mutatkozik? biztos a legtöbb szó, melyről ma úgy hiszik, hogy különbözik a magyartól, vele megegyezne.

§. VIII.
A magyarok és lappok nyelvének megegyezése,

mindkét nép nyelvének közös szavaiból kimutatva.

Akárki a különböző népek nyelveinek hasonlóságán dolgozik, katalógust szokott alkotni mindkét nép szavairól, tudom, nekem is ez lenne a teendőm. Mielőtt azonban leírnám az Elenchust (Gyöngyfűzért), a következő intéseket szükséges előbocsátani.

Először. Az Elenchus-ba nem adtam egy szót sem hozzá, ami nincs meg a LEEM Nomenclator-ában. Sem olyan magyar szót, amit ne lehetne megtalálni a MOLNÁR magyar lexicon- jában. Mindezt amiatt, ne bíráljon valaki is engem, hogy katalógusomat lapp vagy magyar szavak rosszhiszemű felemlítésével növelném. Eközben a legtöbb magyar véleménye, ha a szavak helyett, melyeket MOLNÁR elismer, úgy hoznám elő a szavakat, ahogyan a mi földműves és egyszerű népünk használja az ország különböző részeiben, megőrizve főleg azok nyers és faragatlan kiejtését, akkor ismétlem, a lapp szavakhoz pontosabban és megfelelőbben egyeznének. Emiatt nekem és a hazánknak szívességet tennének azok, akik országunk különböző vidékein élnek, és hallják, hogy a környező nép beszéde eltér a művelt magyarok nyelvjárásától, e különbségeket lejegyeznék, és alkalomadtán tudtomra adnák. Mivel tisztelendő HELL atya e művemet teljes jóindulattal és mint sajátját fogadta el, és a saját *Expeditio Litteraria*-ba illesztve harmadszor is kiadja, én a nép nyelvének különbözőségét, bizalomra méltó tanult szerzőktől kiválóan használatra venném, nem hálátlan megemlítésük nélkül. Különösen, ha pontosan közölnék velem, miben különböznek a *Székelyek* a *Jászok*-tól, valamint mindketten a többi magyaroktól. Ezek ismeretében: alaposabban lehet majd igazolni, melyik északi népek nyelvjárásához tartoznak a Székelyek? melyekhez a Jászok? melyikkel egyezik meg legközelebb a többi magyar. Ez a dolog, mivelhogy legnagyobb fontosságú hazánk történelmének kivizsgálására, elgondolkoztat, hogy újra és újra azok segítségét kérjem, kik lakóhelyük és munkahelyük folytán, képesek e megfigyelések elvégzésére.

Másodszor. Az Elenchus-ból gondosan kizártam az össz olyan lapp vagy magyar szót, mely valamilyen módon bizalmatlanságot kelthetne, hogy nem a nép sajátságos szava, hanem má-

siktól átvett. Ilyenek: az *Isten* és *hit* szavakkal kapcsolatosak. Továbbá a *politikai, katonai, közgazdasági, földművelési* nevek. Továbbá a *föld termékei, baromfi, házi bútorok* nevei, stb. stb.

Harmadszor. Amikor a Táblázat II. alapján a nyelvjárások különbözősége miatt betűváltozásokat, felcseréléseket, betoldásokat alkalmazok, arra ritkán és nagyon óvatosan vállalkozok, jól tudva, hogy sokan e szabadságot helytelenül használják, akármiből bármit csinálnak. De ezzel az ügyességgel, mellyel a szavak hasonlóságát igyekszenek bizonyítani, eltérést okoznak. Én habár felhasználhattam volna a változásokat, melyek a svéd lappok közt találhatók, mint fent mutattam, mégis ettől szándékosan tartózkodtam, elégedett leszek azzal, ami a Finmarchia tengermelléki valamint hegyvidéki lappjai közt előfordul, és amit LEEM úr világosan tanít és példákkal bemutat.

Negyedszer. Azok példáját sem követem, kik különböző népek ugyanazon, de ellenkező értelmű szavait használják az egyezés bizonyítékaként. Emiatt az Elenchusom szavai mindkét népnél teljesen ugyanazt vagy majdnem ugyanazt jelentik. Ha a jelentés elhanyagolásával minden lapp szót kiírtam volna, mely a magyaroknál valahogyan megtalálható, de más jelentésben, átírhattam volna az egész Nomenclatort.

Ötödször. Mivelhogy LEEM úr lapp Nomenclatora nem igazi szótár, az összetett és képzett szavakból keveset tartalmaz. Bocsássa meg emiatt az olvasó, hogy Elenchusomban is, talán a kívánatosnál kevesebb összetett és képzett szó jelentkezik. De ezt a gyengeséget bőségesen ellensúlyozza majd, ha nyilvánosságra jön LEEM úr nagy lapp szótára.

Hatodszor. Habár a Táblázat I. 2. megfigyelése szerint Leem *A* betűje általában megfelel a magyar ékezetes *Á* betűnek, ez mégsem érvényes az igék végén; bizonyos, hogy a lappok ezt mély hangon ejtik, megközelítőleg az *O* betűhöz; ezt a Leem helyesírásban iker *A* betűvel kellene kifejezni, ha nem szorgalmaznánk a rövidséget. A magyarok helyesen fejezik ezt ki egyszerű *A* betűvel, és kissé eltér az *O* betűtől. Senki sem kell továbbá, hogy meglepődjön, amikor látja, hogy a magyar igék *K* betűvel végződnek, amíg a lapp igék mind *M* betűvel fejeződnek be, ezt az ellentétet a §. XI. magyarázza meg. Ezenkívül egyes szavak végén,

a Leem *S* betűje megfelel a magyar *SZ* betűnek, a lappok szájából valójában úgy hangzik, mint a magyar *S*.

Végűl. Ha valamely lapp szavak jelentését, melyek a Nomenclator-ban dán nyelven vannak megmagyarázva, nem egész pontosan fordítottam latinra, kérem a jóindulatú olvasót, bocsássa meg tolmácsaimnak.

ELENCHUS (GYÖNGYSOR)
150 közös magyar és lapp szó.

Számos lapp szó előtt álló prefixum a *Lapp Nomenclator* oldalát jelzi, amely a szavat tartalmazza. A számot követi a lapp szó, ahogyan az idézett oldalon LEEM írja. Ezután a *Tab. I.* megfigyelései következnek, melyek használatával az előbbi szavat magyar helyesírással írtam le, ezek *arab* számokkal vannak lejegyezve. Azonkívül *római* számok jelzik a *Tab. II.* megfigyeléseit, melyek vezetésével a lapp szavakat különböző tájszólásokra lehet változtatni. Az utolsó előtti oszlop a lapp szavakat tartalmazza magyar helyesírással írva. Végül az utolsó oszlop a ma használatos magyar szavakat jeleníti meg, ahogyan azok MOLNÁR Lexiconjában találhatók.

		lappul	magyarul
304.	Ælam, *a 4. megfigyelésből írandó* Élam. Lapp jelentése *élek*. Magyar jelentése Élem vagy Élek.	Élam.	Élem.
.	Æled. *a 4. megf.-ből* Éled. *a II. megf.-ből írható* Élet. Lapp jelentése *életkor*. Magyarul *élet*.	Élet.	Élet.
.	Ælle. *a 4. megf.-ből és az l betű elhagyásával írható* Éle. Jelentése Lappul *élő*. Magyarul Élő ugyanazt jelenti.	Éle.	Élő.
.	Ællo. *a megf.-ből mint fent*, Élő. E névvel LEEM szerint, a lappok *saját hatalmukat, gazdagságukat* fejezik ki. Magyarul Élés úgy hangzik *termék, étel*	Élő.	Élés.

	készlet, megélhetés. Íme a lappok *gazdagsága*!		
.	Æletam. *a 4. megf.-ből* Életam azt jelenti *életre keltem.* Magyarul ugyanazt jelenti Éltetem.	Életam.	Éltetem.
377.	Nielam. *a 8. megf.-ből írni kell* Nyelam. Magyarul és lappul azt jelenti *lenyelem.* A Nyelem igéből ered a magyar *Nyelv*. Ha valaki ennek kiejtését nehéznek látja, kíséreljе meg kimondani a Nomenclator 604.-ikoldalán írott szót: Niuovzh, *nyelv, beszéd* (a *beszédmód* értelmében) a lappok úgy mondják Giel; ez nagyon megközelíti a magyar Nyelv szót.	Nyelam.	Nyelem.
.	Nielatam. *a 6. megf.-ből* Nyelatam. Lappul és magyarul *engedem nyelni*.	Nyelatam.	Nyeletem.
486.	Niaalom. *az I. és 8. megf.-ből általában írni kell* Nyalom. Magyarul és lappul teljesen ugyanazt jelenti, ugyanis *megnyalom.* A Nyalom igéből vezetik le a lappok Nyalme *száj* szavukat. A magyarok Nyál mondják *nyálka váladék*.	Nyalom.	Nyalom.
.	Niaalotam. *az I. és 8. megf.-ből írni kell* Nyalotam. *továbbá a 3. megf.-ből írni lehet* Nyalatam. Lapp jelentése *engedem nyalni*. Magyarul Nyalatom ugyanaz.	Nyalatam	Nyalatom
.	Niaalodam. *az I. és 8. megf.-ből ugyanazt kell írni* Nyalodam. Ez lappul *lassan, elmélkedve nyalom*. Magyarul Nyalódom teljesen ugyanaz.	Nyalodam.	Nyalódom.
349.	Solve. *a 12. megf.-ből* Szolve. Lappul azt jelenti *száj öble*. Magyarul *Száj* megegyezik a Careliaival, kik *száj* úgy mondják Szu. Az észtek úgyszintén *száj* úgy mondják Szui; egyébként a magyaroknál *szólás* úgy mondják Szo.	Szolve.	Száj.
577.	Zulom. *a IX. megf.-ből írni kell* Sulom,	Szulom.	Szolom.

	és *a 12. megf.-ből magyarul írják* Szulom. Lappul azt jelenti *beszélek*. Magyarul *beszélek* úgy mondják Szolok, vagy Szolom.		
27.	Karodom. *a 2. megf.-ből* Károdam. Lappul azt jelenti *gyalázkodom, átkozódok*. Ugyanazt jelenti magyarul Káromlom, Káromkodom.	Károdom.	Káromkodom.
390.	Shiaalom. *az I. és 13. megf.-ből írni kell* Salom. *de a X. megf.-ből írni lehet* Tsalom. és a magyar Tsalom jelentéssel pontosan megegyezik; mindkettőnél ugyanis azt jelenti *fecsegek, szót csinálok, szélhámoskodom.*	Tsalom.	Tsalom.
.	Shiaalas. *ugyanaz a megf.-ből és a 2. megf.-ből írandó* Tsalás. Magyarul és lappul azt jelenti *fecsegés, csalás.*	Tsalas.	Tsalás.
.	Shiaallo. *a fenti megf.-ből* Tsalo. Magyarul ugyanaz mint lappul *csaló*. Ha valaki a szavakat: Shialom, Shiaalas, Shiaalo *a X. megf. szerint* a magyar helyesírás szerint szeretné leírni: Szolom, Szolás, Szolo: ezek magyar szavak lennének és azt jelentenék: *beszélek, szólás, mondó*.	Tsalo.	Tsalo.
284.	Aaalon - dafte. Összetétel, dafte *csont* és Aalon. Lappul azt jelenti *állkapocs*. Magyarul *áll* ugyanaz.	Alon-.	Áll.
319.	Bouvs. *a 3. és 12. megf.-ből írandó* Bausz Lapp jelentése *ajak*. A magyaroknál *Ajak* mást jelent és nem bajuszt.	Bausz.	Bausz.
650.	Zhialbme. *a lapp kiejtésből írni lehet* Salme, vagy Szeme. Jelentése *látó szerv*. Magyarul ugyanaz. A finneknél Szilme. Észteknél Szim. Careliaiknál mint magyarul Szem.	Szemme.	Szem.
189.	Giet. *a VIII. megf.-ből* Kiet. jelentése *kéz*. Az észteknél Käzi, finneknél Keszi. Careliaiknál Kez, és magyarul úgy	Kiet.	Kéz.

	mondják Kéz.		
12.	Garniel. *a 8. és VIII. megf.-ből* Karnyel. Lapp jelentése *alkar, könyök*. Magyarul Karnyil összetétel a Kar és nyíl szavakból, mint *kar nyílás*. A magyarok egyszerűen azt mondják Kar.	Karnyel.	Karnyil.
356.	Nikke. A lappok így mondják a *nyakat*, a magyarok azt mondják Nyak.	Nikke.	Nyak.
.	Nauvgos. *a VIII megf.-ből*. Nauvkos. Lappul azt jelenti *önfejű, csökönyös*. Magyarul Nyakos ugyanaz.	Nauvkos.	Nyakos.
62.	Mieelg. *a II. megf.-ből írni kell* Miely. Lappul azt jelenti *kebel*. Magyarul ugyanaz.	Miely.	Mely.
50.	Vuor. Lappul *vér*, a finnek úgy mondják Veri. Az észtek Verri. A magyaroknál Vér.	Vuor.	Vér.
.	Vuoris. A lappoknál azt jelenti *véres*. A magyaroknál *véres*, de *ha a 7. megf.-ből* a Leem Vuoris szavát úgy írjuk Vöris, az megegyezik a magyar Vörös, *piros színű* szóval.	Vuoris.	Vörös.
169.	Saeppe. *a 4. és XI. megf.-ből* Eppe. Lapp jelentése *epe*. Magyarul ugyanaz.	Épe.	Epe.
133.	Mirko. *az 5. megf.-ből* Mérko, és *a VIII. megf.-ből írni lehet* Mérgo. Lapp jelentése *méreg*, magyarul ugyanaz.	Mérgo.	Méreg.
568.	Vuodnom. Lapp jelentése *vadállatot üldözök*. Innen a vad szót ők úgy mondják Vuod. Magyarul vad. A magyarok az igét úgy mondják Vadászom.	Vuod.	Vad.
207.	Sorv. *a 3. és 12. megf.-ből írni kell* Szarv. Lapp jelentése *szarvas*. A magyarok úgy mondják Szarvas.	Szarv.	Szarvas.
209.	Zhioaarve. *a 6. és 14. megf.-ből írjuk* Tsórve, de *a X. megf.-ből* Szórve. A lappok úgy mondják *szarv*, a finnek közt Szarvi ugyanazt jelenti. Észtek azt	Szórve.	Szarv.

	mondják Szarv, ugyanúgy a magyarok.		
.	Zhioaarvos. *ugyanabból a megf.-ből* Szórvos. Lapp jelentése *a Tarandi szarvas fejdísze*. Magyarul Szarvos ugyanaz mint *szarvval ellátott*.	Szórvos.	Szarvos.
408.	Zhiorra. *a 14. megf.-ből* Tsorra. Lapp jelentése *Tarandis szarvas menet*, magyarul Tsorda azt jelenti *szarvasmarhában gazdag menet*.	Tsorra.	Tsorda.
389.	Niuol. *a 8. megf.-ből* Nyuol. Jelentése lappul *nyílvessző*. A finnek azt mondják Nuol, észtek Nool, magyarok Nyil.	Nyuol.	Nyil.
.	Dolgge. *a II. megf.-ből* Tolge. Jelentése *puha toll*. A magyarok azt mondják Toll.	Tolge.	Toll.
401.	Bæse. *a 4. és 12. megf.-ből általában úgy kell írni* Bésze: és *a VI. megf.-ből* Fésze. Lapp jelentése *fészek*. A magyarok ugyanazt mondanak.	Fésze.	Fészek.
89.	Manne. *a 2. megf.-ből írjuk* Máne. és lapp jelentése *tojás*. Az észtek azt mondják Munna, finnek Muna. A magyarok Mony.	Mane.	Mony.
271.	Vuosshiam. *a 7. és 17. megf.-ből írni kell* Vösam. De *az V. megf.-ből írjuk* Fösam, vagy *a X. megf.-ből* Fözam. Jelentése lappul és magyarul *főzök*.	Fözam.	Fözöm.
.	Vuosshiatam. *ugyanabból a megf.-ből* Fözatam, mindkettőnél jelentése *főzést végzek*.	Fözatam.	Fözetem.
.	Vuosshius. *a fenti megf.-ből* Fözus. Lapp és magyar jelentése *főzés*.	Fözus.	Fözés.
.	Vuosshie. *a fenti megf.-ből* Föze. A lappok így mondják *főző*. A magyaroknál Fözö, vagy helyesebben így mondják *Szakáts*. A lappoknál *Szokos* azt jelenti *dolog, mely főzés alatt megdagad*.	Föze.	Fözö.
331.	Malees. *a 2. megf.-ből írni kell* Málés,	Máles.	Málé.

	lapp jelentése *valamilyen étel fajta*. A magyaroknál Málé azt jelenti *a nép által fogyasztott édes lepény*.		
498.	Vuoigi. *a lapp kiejtésből írjuk* Voj. Lapp jelentése *kenyhető tejtermék*. A finnek és az észtek úgy mondják Voj. Magyarul Vaj.	Voj.	Vaj.
273.	Toppetalam. Lapp jelentése *táplál, hizlal*, és köze van a Táplálom szóhoz, mely a magyaroknál ugyanazt jelenti.	Toppetalam.	Táplálom.
98.	Bæresh. *a 4. és 13. megf.-ből általában írni kell* Béres. Lapp jelentése *teljes háztartás népe*. Magyarul *bizonyos szolga fajta* a Béres.	Béres.	Béres.
8.	Sakko. *a 12. megf.-ből írjuk* Szako. Lapp jelentése *leszármazás*. Több választékos származékszavuk van, de a mai magyarok nem ismerik. Csak egy igét használnak hasonló értelemben, *szakok*. Innen: *ágyából szakott*, ugyanaz mint: *egyazon származású, eredetű*.	Szako.	Szakok.
141.	Giermom. *a 4. és 10. megf.-ből írva van* Gyérmom. Lapp jelentése, *a tudomány használatát elsajátítom*, a Gyérme gyöke *tudomány, értelem*. A magyaroknál ez az ige, a töve és a többi származtatás ismeretlen. Azonban a *gyereket*, mint *aki a tudomány használatát elsajátítja*, a közismert szóval úgy nevezik Gyermek. Ki hitte volna, hogy e szavunk eredetét és tövét a lappoknál kell keresni? De nagyon sok másikat találnak majd a magyarok, ha lesz kedvük áttanulmányozni LEEM új lapp szótárát.	Gyerme.	Gyermek.
137.	Mieel. Lappul azt jelenti *értelem, ész*, észtek azt mondják Meel. Magyarok Elme, mintha anagramma lenne.	Mieel.	Elme.
.	Hasonló anagrammát képeztünk a lapp keresz szóbol, mely azt jelenti *lapp jár-*	Keresz.	Szekér.

	mű (Pulk). A magyarok *kocsi és jármű* úgy mondják Szekér.		
248.	Duouvdam. *a 7. és II. megf.-ből írják* Tuodom. jelentése *tudom.* Magyarul Tudom vagy Tudok ugyanaz.	Tuodom.	Tudom.
.	Duodatam. *ugyanabból a megf.-ből* Tuodatam jelentése *tudatra keltem*. Magyarul Tudatom ugyanazt jelenti.	Tuoda-tam.	Tudatom.
.	Duttevas. Lapp jelentése *dolog melyet tudunk, felismerünk*. Magyarul Tuttas *tudott, közismert dolog*.	Tuttevas.	Tuttas.
.	Tuodos. *a 7. megf.-ből* Tudos. Mindkettőnél azt jelenti *tudó, ismerő*.	Tudos.	Tudos.
521.	Bisom. *a 17. megf.-ből* Bizom. Lappul azt jelenti *kitartóan állok.* Magyaroknál pedig *kitartóan bizakodom.*	Bizom.	Bizom.
.	Bisoladam, Bisodom, Bisotam. *Kitartóan megkísérlem.* Hasonlókat a magyaroknál is lehet találni: Bizodalom, Biztam.	Bizola-dam.	Bizoda-lom.
522.	Bissol. *a 17. megf.-ből* Bizol lapp jelentése *biztosan*. Magyarok azt mondják Bizony *biztosan, bizonyosan.*	Bizol.	Bizony.
110.	Onokosztam. *a 3. megf.-ből* Anakosztam. Lapp jelentése *gyanítom.* Látszólag közel áll a magyar Gyonokosztam szóhoz *gyanakvó vagyok*, Gyanokozok magyarul ugyanaz.	Anakosz-tam.	Gyano-kosztam.
653.	Onokosat. *ugyanazon megf.-ből* Anakoszat. Jelentése *gyanús*. Magyarok úgy mondják Gyanokozas (*főnév*) és Gyanokozo (*melléknév*).	Anakosat.	Gyano-kozás.
109.	Vikke. *az 5. megf.-ből* Vékke. Jelentése lappul, *hiba, vétek*. Magyarul ugyanaz Vétek, vagy Vétke.	Vékke.	Vétke.
252.	Vaidam. Vaidelam. Lapp jelentése *panaszkodok, perelek*, magyarok mondják Vádolom.	Vaidelam	Vádolom

478.	Zhiaskom. *a 14. megf.-ből* Tsaskom azt jelenti *ütöm, verem*. Magyaroknál Tsapom ugyanazt jelenti.	Tsaskom.	Tsapom.
536.	Rangastam. *a 2. és 12. megf.-ből* Rángásztam jelentése *ütlegelem*. Magyarul Rángasztom *ide-oda húzom*. Ami az ütlegelés közben történik.	Rángasztam.	Rángasztom.
626.	Væratam. *a 4. megf.-ből* Vératam. Lappul *büntetem, ütlegelem*. Magyarul Veretem az jelenti *ütlegelést okozok. Ütlegelem* pedig úgy mondják Verem.	Veratam.	Veretem.
536.	Shiiggom & *a 13. megf.-ből* Sigom. *vagy a X. megf.-ből* Tsigom. Lapp jelentése *büntetem, megrovom*. Úgyszintén a Tsigolam, Tsigodalom is. Magyarul Tsigázom az *csavarom*, Tsigázo csavaró, Tsiga *csavart csiga*.	Tságom. *Tsigom?	Tsigázom *Szidom?
185.	Zhiærom. *az 5. megf.-ből* Zhiirom és *a X. megf.-ből* Sirom. Jelentése *sírok*. Magyarul ugyanaz.	Sirom.	Sirom.
.	Zhiærolas *ugyanabból a megf.-ből* Sírolás az jelenti *sírás*. Magyarul úgy mondják Sirolás, Siratás, Sirás.	Sirolás.	Sirolás.
.	Zhiærotam. *a fenti megf.-ből, és 3. megf.-ből* Siratam. Lapp jelentése *sírok*. Magyarul *megsiratom*.	Siratam.	Siratom.
252.	Biegom. Lappul *siránkozok* az állatokra és emberekre egyaránt használják. Magyarok úgy mondják Bőgök.	Biegom.	Bögök.
194.	Buoshie. *a 7. ésw 13. megf.-ből írjuk* Buse. Jelentése lappul *szomorúság, fájdalom*. Magyarul *a lélek fájdalma* úgy mondják Bú, és Búsos *szomorú*.	Buse.	Búsos.
176.	Addom. Lappul *ad, ajándékoz*. Nem osztom azok véleményét, akik a latin *addo* szóból vezetik le; a magyarok is azt mondják, Adom *adom, átadom*.	Adom.	Daom. *Adom?
.	Addetam. Jelentése *adást okozok*. Ma-	Adetam.	Adatom.

	gyarok azt mondják Adatom.		
.	Adde. Jelentése *az, aki ad*. Magyarul Adó.	Ade.	Ado.
.	Adaldak. Jelentése lappul *ajándék*. Magyarul azt jelenthetné *adott dolog*. Magyarok úgy mondják Ajándék.	Ádaldak.	Ádaldak.
.	addaltas. *Elveszett ajándék, melyet megtalálnak és vissza szokás adni*. Magyarok hasonlóan *pohárköszöntő* úgy mondják Áldomás.	Ádaldas.	Áldomás.
330.	Mæredam. *a 4. és II. megf.-ből* Méretam. Lapp jelentése *mérem*. Magyarul Méretem azt jelenti *mérést meghagyok*..	Méretam.	Méretem.
.	Mærre. *a 4. megf.-ből* Mére. Jelentése *mérem*. Magyarok úgy mondják Mérő, vagy Mérték.	Mére.	Mérö.
653.	Arvo. Jelentése *eladó dolgok értéke*. Magyarok úgy mondják Ár, Áro, Árulok *eladásra kirakom*.	Árvo.	Ár.
497.	Zhieppe. *a 14. megf.-ből* Tsepe. *de a X. megf.-ből* Szepe. Jelentése lappul *szép, művészi*. Magyarul Szép ugyanaz.	Szepe.	Szép.
206.	Amees. *a 4. és IX. megf.-ből* Améz. Jelentése *édes*. A házasok jellegzetes szava, mintha mondanák: *legédesebb dolgom!* Magyarok úgy mondják Méz.	Áméz.	Méz.
511.	Loigie. *a 10. megf.-ből írandó* Loigy. Jelentése *érett, puha, enyhe*. Magyarul Lágy ugyanaz.	Loigy.	Lágy.
624.	Uigio. *a 9. megf.-ből* Uigyo. Jelentése *szerény, egyszerű*. Nehéz kiejteni, mint a magyar Együgyű szót is, mely teljesen ugyanazt jelenti.	Uigyo.	Egyigyö.
222.	Bilam. *a V. megf.-ből* Vilam. Lapp jelentése *csillogok, villogok*. Magyarul Villam az *főnév*, Vilámlok az *ige*.	Vilam.	Villam.
.	Vielgad. Lappul *fény, fehérség*. Magya-	Vielgad.	Világ.

	rok a *fényre* mondják világ, *fényes* az világos.		
536.	Suongiar. *a 7. és 10. megf.-ből* Sungyar, jelentése: *nap sugár*. A magyaroknál teljesen ugyanúgy Sugár.	Sungyar.	Suggár.
49.	Shiælgad. *a 4. és X. megf.-ből* Tsélgad. Lapp jelentése *ragyogó, csillogó*. Magyarok a *csillagra* mondják Tsillag.	Tsélgad.	Tsillag.
35.	Zavagak *a 16. és VI. megf.-ből* Tzafagak. Jelentése *érmék és különböző csüngettyűk*, amelyek a ruha díszítésére vannak felvarrva. A magyaroknál is ismerik ezeket és úgy mondják Tzafrangak.	Tzafagak.	Tzafrangak.
183.	Rontzas. *a 3. megf.-ből* Rantzos Lapp jelentése *összehajtogatott*. Magyarul *ráncos, hajtogatott*.	Rantzos.	Rántsos.
278.	Gaure. az au *helyett ö betűvé változtatva* Göre lesz, mely lappul azt jelenti *görbület, hajlás*. A magyarok ugyanúgy mondják Görbe.	Göre.	Görbe.
58.	Vuofs. *a 7. és V. megf.-ből* Buvs. Lappul azt jelenti *nagyság, szélesség*, amit a magyarok úgy mondják Büv.	Buvs.	Büv.*Bő?
593.	Kuorras. *a 7. megf.-ből* Kurás. Jelentése *üresség*. Magyarok mondják üres.	Kurás.	Üres.
42.	Ruddoi. *a II. megf.-ből* Rutoi. Lapp jelentése *romlott*. Magyarok *romlott* úgy mondják Rút.	Rutoi.	Rút.
.	Rudodom. *a II. megf.-ből írni lehet* Rutotom. Jelentése *megrontom*. Magyarul Rutitom teljesen *ugyanaz*.	Rutotom.	Rutitom.
620.	Ruodzh. *a 7. és II. megf.-ből* Ruty. Azt jelenti *torz, deformált*. Magyarul *torz* azt jelenti Rut, *torzultság* Rutság, Rutólom *aljasságot követek el*.	Ruty.	Rút.
481.	Poikom. Lappul azt jelenti *felköhögöm*. Magyarul Pököm mondják *felköhögöm,*	Poikom.	Pököm.

	kiköpöm.		
.	Poik. Lappul azt jelenti *váladék*. Magyarul *köpés*.	Poik.	Pök.
374.	Ælam. *a 4. megf.-ből* Elam. Lapp jelentése *maradok, alkalmazkodok*. A magyar Élek *maradok*, mintegy *itt élek*.	Élam.	Élek.
165.	Mæggam. *a 4. megf.-ből* Mégam. Lapp jelentése *haladok, járok*. Magyarul a Megyök ugyanaz.	Mégam.	Megyök.
.	Balgom. Balgadom. *Ide-oda barangolok*. Magyarul Ballagok ugyanaz.	Balgadom	Ballagok.
.	Aagam. *Előre toldott aspirációval* Hagom. Jelentése *haladok, mászok*, mindkettőnél.	Hagom.	Hágok.
.	Aagodom. *Előre toldott aspirációval* Hagodom. *lassan haladok*. Magyarul Hagodok teljesen ugyanazt jelenti.	Hagodom	Hágódok.
482.	Gudjo. Állítólag a lappoknál azt jelenti *szövet, melybe az utazó csomagját kötik*. Magyarok a *saját batyújukat* úgy nevezik Gunya. *Szövetből rögtönzött sátrukat* nevezik Gunyho.	Gudjo.	Gunya.
73.	Vagie. *a 9. megf.-ből írandó* Vagy. Jelentése lappul *völgy*. Magyarul úgy mondják Völgy.	Vagy.	Völgy.
.	Var. Jelentése lappul *hegy*, általában *köves hegy*, melyről kilátás nyílik. Magyarok a *a hegyekben a gyakorta képzett boltíveket* nevezik Vár. A *falakkal körülvett városokat* nevezik Város; és e Vár szó a Magyar földrajzi térképen éppoly gyakran jelentkezik, mint Finmarchia térképén.	Vár.	Vár.
.	Vardom. Varadom. Jelentése *a hegyben, mintegy őrtoronyban, figyelek*. Magyarul Várom azt jelenti *elvárom*, és *őrtorony* úgy mondják Várta.	Várdom.	Várom.
23.	Metze. Jelentése *rét*. Magyarul *rét* úgy	Metze.	Mezö.

	mondják Mező.		
26.	Ride. *a 4. és II. megf.-ből írandó* Réte. Lappul *mező*. Magyarul *mező* úgy mondják Rét.	Rete.	Rét.
188.	Garde. *a 2. és VIII. megf.-ből* Karte jelentése *kerítés*. Magyarul Kert az *kerítéssel elkerített kert*, és az *igét* úgy mondják Keritem.	Karte.	Kert.
497.	Suine. *a 12. megf.-ből* Szuine. Lapp jelentése *equisetum* vagy *mocsarakban növő hosszúkás fű*, melyet megszárítva a kesztyűben és cipőben használnak a hideg ellen, nagyon hasonló a *szénához*. A magyarok úgy nevezik Széna.	Szuina.	Széna[22]
73.	Autzhia. *a 16. megf.-ből* Autza. Lapp jelentése *két domb közötti völgyszoros*.	Autza.	Utza.[23]

[22] A kis művem koppenhágai kiadásának bécsi szövegvizsgálója, a *Széna* szóra azt mondja, hogy *Szláv* eredetű. Még ha ez így is lenne, egyáltalán nem gátol, tudni illik az *intés* miatt, hogy az *Elenchusomat* alább közzé tegyem. Mégis, úgy tűnik a *Széna* szó igazán és sajátságosan *magyar* szó. És a magyarok Karjeliában használták, ahol ma is a *fű* szóra azt mondják *Széna*. Ugyanis a karjeliaiak régebbről ismerték a *füvet*, amíg az *oroszokkal* együtt éltek. A magyarok Pannonia látogatása előtt is ismerték a *szénát*, és feltehető, hogy saját elnevezésük volt e szóra; nincs semmi ok, amiért a régi szót elvetve, újat kölcsönöztek volna a *karjeliaiak* az *oroszoktól*, vagy a *magyarok* a *szlávoktól*. Ugyanez érveléssel vezetve, azt is tagadom, hogy a *Szeno* szót, mellyel a *szlávok* a *szénát* nevezik, a magyar *Széna* szóból választották volna. Mi van tehát? megmondom: úgy esett, hogy *hasonló* szó *különböző* népeknél, *ugyanazt* a jelentést vette fel. Ha egy németet megkérdezel, hogy mondják *testvér*? azt mondja: *Bruder*. Ha ugyanezt egy arabtól vagy perzsától kérded, hasonlóan válaszolja *Bruder*; ezek szerint azt állíthatjuk-e, hogy a német Bruder szó e népektől lett kölcsönözve? nem hiszem (*megjegyzés: az ilyenfajta bizonyítási módszer az úttörők idejében megszokott és elfogadott volt!*).

[23] Vajon az *Utza* szó hasonlóan szláv eredetű? én, mivel e nyelvet nem ismerem, nem tudom. Mások, akik jól tudják e nyelvet, azt mondják: az *utza* szó nem szláv. A szlávok nem mondják *utza*, hanem *Uhlitza*, egy biztos: az *utza* szó a magyar *út* szóból ered, éppúgy mint a német Straße szó, ami *nyilvános utat* jelent, az *utca* jelentésére is alkalmazható. Aligha hiszem, hogy a szláv *Uhlitza* hasonló tőből ered, mivelhogy hallottam a szlávok a nyilvános utat nem úgy nevezik *út*, hanem *ceszta*.

	A magyarok *két házsor közötti teret* úgy nevezik Utza.		
		lappul	magyarul
632.	Zhiaetze. *a 14. és 16. megf.-ből* Tsatze Jelentése lappul *víz*. Ez nagyon eltér a magyar Víz szótól. Eközben a finnek a *vizet* úgy mondják Vezi, észtek Veszszi, karjeliaiak Vez.	Tsatze.	Víz.
566.	Faule. Lapp jelentése *tó*. A magyarok a *folyóra* mondják Folyó-víz, mintegy *víz mely folyik*.	Faule.	Folyó.
402.	Arve. *a 2. megf.-ből* Árve. Lappul *eső*. Magyarul Árvíz az *hirtelen kiömlő víz*.	Árve.	Árvíz.
537.	Revzhia. (*a 14. megf.-ből* Revtsa.) Lapp jelentése *köves part, úgyszintén kövek nélkül*. Vagy *megfelelő hely a csónakok kihelyezésére*. Magyarul *csekélység, és csónak átkelőhely a folyón*, úgy mondják Rév.	Revtsa.	Rév.
240.	Jegn. Lapp jelentése *jég*. Magyarok ugyanúgy mondják Jég.	Jegn.	Jég.
.	Vuodzhie *a 7. és VII. megf.-ből* Fodzhie. *de a II. megf.-ből* Fodye. LEEM azt mondja jelentése *jég*. Ugyanúgy jelenti *megfagy, jeget okoz* magyarul Fagy.	Fodye.	Fagy.
.	Vuodzhiom. *ugyanabból a megf.-ből*. Fodyam. LEEM helyesen mondja, jelentése *megfagyok*, magyarok ugyanúgy mondják Fagyok.	Fodyam.	Fagyok.
273.	Basked. *a 17. és VI. megf.-ből* Fazed Lapp jelentése *az ujjak viszketése a fázás miatt*. Magyarul Fázik úgy mondják Fázok.	Fázed.	Fázik. *Viszked?
283.	Zhiidn. *a IV. és X. megf.-ből írandó* Szénn. Lapp jelentése *szén*. Magyarul Szén ugyanaz.	Szénn.	Szén.
46.	Kov. *az V. megf.-ből* Kop. Jelentése	Kop.	Kép.

	képzelem. Magyarul Kép az *főnév*.		
453.	Top. jelentése *hüvely*. Magyarul *hüvely* úgy mondják Tok.	Top.	Tok.
207.	Zhieek. *a VIII. és X. megf.-ből* Szeg. Lapp jelentése *szöglet*. Magyarul *szeg*. De *szöglet* magyarul úgy mondják Szeglet.	Szeg.	Szeglet.
347.	Luokko. *a 7. megf.-ből* Lúko. jelentése *furat*. Magyarul Lyuk ugyanaz.	Lúko.	Lyuk.
583.	Daukom. *a VIII. megf.-ből* Daugom. *elgátlom, elzárom*. Magyarok úgy mondják Dugom.	Daugom.	Dugom.
289.	Lok. Lapp jelentése *zár*. Magyarok úgy mondják Lakat. A finnek és észtek a *zárat* úgy mondják Lucku.	Lok.	Lakat.
.	Innen ered a lapp ige Lokatam, *elzárom*; a magyarok úgy mondják Lokatolom.	Lakatam.	Lakatolom.
528.	Duorbom. *a 7. megf.-ből* Dorbom. Jelentése *kavicsot hajítok*. Magyarul *hajítok* az Dobom.	Dorbom.	Dobom.
528.	Kedge. Lapp jelentése *kő*. Magyarul Kö ugyanaz. Karjeliul Köv, finnül Küvi.	Kedge.	Kö.
647.	Liesso. Jelentése *lassan, lazán*. Magyarul úgyszintén Lassan.	Liesso.	Lassan.
432.	Laazhiidam. *az I. és X. megf.-ből* Lassidam. Jelentése *lassítom, lazítom a hévet*. Magyarul Lassodom *ugyanaz*.	Lasidom.	Lassodom.
197.	Jottel. Lapp jelentése, *mozgásba hozom, gyorsítom*. Magyarul a *jöttel, jött* jelenti, *mozgásba hozom, sietve jön*. Mintha pleonazmus lenne: *sietve jön*.	Jottel.	Jöttel.
371.	Jorgom, Jorgitom. jelentése *körmozgásba hozom*. Ezt a magyarok úgy fejezik ki Forgom, Fordítom, Forgatom.	Jorgom.	Forgom.
639.	Vaanam *az I és 3. megf.-ből* Vonam. Jelentése mindkettőnél *vonom, tágítom*.	Vonam.	Vonom.

.	Vaanatam, Vaanatalam, Vaanadaddam. LEEM azt mondja jelentései ugyanaz mint fent. Magyarul Vontatom azt jelenti *vonást megengedem*. Vonogatom, Vonzom. *ugyanaz*.	Vonatam.	Vontatom.
190.	Rokkal. Jelentése *guzsaly* Lappul teljesen *ugyanaz* mint a magyar Rokka.	Rokkal.	Rokka.
268.	Zhiuolm. *a 7. és 14. megf.-ből* Tsolm. *de a XIV.* Tsom. *a lappok is így ejtik*. Jelentése lappul *csomó*. Magyarok ugyanúgy mondják Tsomo.	Tsom.	Tsomo.
.	Zhiuolmam. *ugyanabból a megf.-ből* Tsomam. Jelentése mindkettőnél *csomót csinálok*.	Tsomam.	Tsomom.
.	Zhiuolmodam. *a megf.-ből mint fent* Tsomodam jelentése lappul *csomót erősítek*. Magyarok mondják Tsomozom.	Tsomodam.	Tsomozom.
562.	Zhiagge *a 14. és VIII. megf.-ből* Tsakes Jelentése lappul *zsák*. Magyarok mondják Zsak. MOLNÁR úgy írja Sák.	Tsakes.	Zsák.
342.	Gask. *a 12. és VIII. megf.-ből* Kaszk. Jelentése *közép, középső hely*. Magyaroknál ugyanazt jelenti a Köszt.	Kaszk.	Köszt.
23.	Vaala-kest. *a fenti megf.-ből* Valakeszt *összetétel*, a keszt (*középső hely*) szóból. Jelentése lappul *lapocka csont közt*. Magyarok ugyanezt úgy mondják Vála-Köszt.	Vala-Keszt.	Vála-Köszt.
195.	Bælle. *a 4. és VI. megf.-ből* Féle. Lapp jelentése *az egész fele*. Magyaroknál Fél ugyanaz.	Féle.	Fél.
187.	Vare. *az V. megf.-ből* Báre. Óhajtó járulékszó *bárcsak*! Magyarok úgy mondják Bár.	Báre.	Bár.
55.	Erit. *vagy* Erijdi. *a 11. megf.-ből* Eridy. Jelentése lappul *Menny innen! eredj!* Megegyezik a magyar Eredgy szóval mely *ugyanazt* jelenti.	Erijdi.	Eredgy.

.	Fuos. *a 7. megf.-ből* Fus. A lappok *kutyák űzésére* használják. A magyaroknál ez az *emberek* bánásmódja is, míg a *kutyák űzésére* úgy mondják: Tzoki.	Fus.	Fuss.
589.	Boddo. Lapp jelentése *idő*. Magyarok ezt úgy mondják üdö. A magyarok köszöntési módja Jó üdöt! A lappoknál pedig, buorre ugyanaz.	Boddo.	Üdö.
612.	Niarzo. *a 8. megf.-ből írni kell* Nyárzo. Lapp jelentése *idő, mely feloldja a havat*. Magyaroknál a *meleg évszakra* mondják Nyár. Finmarchiában ez idő előtt nem olvad el a hó.	Nyárzo.	Nyár.
649.	Dalve. (*a II. megf.-ből* Talve.) Lappul így mondják a *telet*, magyarul úgy mondják Tél, a következő évszakot pedig Tavasz.	Talve.	Tél.
356.	Ja, Lappok úgy ejtik Ije. Jelentése *éjszaka*. Finnek mondják Yo, magyarok Éj, innen *éj alatt* Éjel.	Ja.	Éj.
8.	Nogom. Lapp jelentése *nyugszom*. Magyarok a *nyugvásra* úgy mondják Nyugodalom. Az *ige* Nyugszom.	Nogom.	Nyugszom.
.	Aigie. *a 10. megf.-ből írni kell* Aigy. Jelentése lappul *könnyű alvás*. Magyarul *alvás* az álom, de *fekvőhely* úgy mondják ágy.	Aigy.	Ágy.
560.	Vuoijon.*a 7. és V. megf.-ből* Bujom. Jelentése lappul *úgy bukok a víz alá, hogy szem elöl tűnjek*. Magyarul Buvom, vagy Buom általában azt jelenti: *szem elől tűnök*.	Bujom.	Bujom.

A rokonsági fokok meghatározásában és elnevezésében, a lapp nép éppoly pontos és gazdag mint a magyar. Ugyanis a magyarok az idősebb fiútestvért úgy nevezik *Bátya*, a fiatalabbikat *ötse*. Az idősebb leánytestvért úgy nevezik *Néne*, a fiatalabbikat *Huga*. A lappok külön szóval hívják az apától *idősebb* testvérét,

és külön szóval a *fiatalabbikat*. Úgyszintén másképp nevezik az anyától *fiatalabb* leánytestvért, másképp az *idősebbet*. Másképp az *idősebb* testvér gyermekeit, és másképp a *fiatalabbikét* stb. egyeseket ezekből szívesen felhozok.

Apa lappul úgy mondják *Atzhie* vagy *Atye*. Magyarul *Atya*. *Anya* hegyvidéki lappul *Ædne*, tengermelléki lappul *Ænne*, megegyezik a magyar *Anya* szóval. Továbbá hogy lássuk a toldalékok egyezését; lappul úgy mondják: én apám, *Atyám*. Én anyám, *Ænnám*. Te apád, *Atyád*. Te anyád *Ænnád* teljesen magyarosan. Mert mi is mondjuk *Atyám* (én apám). *Atyád* (tied). *Anyám* (én anyám) *Anyád* (te anyád).

Testvér a lappoknál úgy mondják Veel, vagy a fenti megfigyelésekből Fél vagy Fel; e szó a magyaroknál azt jelenti *fele az egésznek*, ugyanazt használják a házastárs megnevezésére *Feleség*, amit úgy kell érteni mint a saját fele. A lappok a hitvest úgy mondják *Akka*, a nőt általában *Niszszon*, magyarul *Aszszony*. Itt érdemes megjegyeznem, egy magyar szótárból sem lehet megtudni, mi módon kell nevezni általában azt, hogy *fiútestvér*. Mégis, a §. I.-ben megadott öreg kéziratban, érthetően jelentkezik a szó: *Feleim* (én fiútestvéreim). Ebből feltünő, hogy a régi magyarok a fiútestvért úgy nevezték *Fel*, ahogyan a mai lappok nevezik; nem lehetne-e a mi *fiútestvérünket* a jövőben úgy nevezni *Fel*? hasznos lenne: ha csak egy hasonló kéziratból ki lehetne deríteni, hogy mondták az öregek általában a *leánytestvért*? a lappok szerint úgy kellene mondanunk *Obba*.

A *gyermekeket* a lappok úgy mondják *Menna*. Magyarul *Meny* annyit jelent *leány, Meny-Aszszony, jegyespár*. Lappul *házasságba lép* annyit jelent: *Nyáitalom*, a magyarok körülírást használnak. *Nagyszülő* lappul úgy mondják *Aigie*, vagy pontosabban *Ágy*. Magyarul *Nagyszülő* úgy mondják ős, vagy a *testvéri, Ángya*. Továbbá magyarul *Ágy* annyit jelent *öreg, idős. Nagyanya* lappul *Akko*, magyarul *ükkö*. Másrészről *idős* a magyarok úgy mondják *Agno*. A *leánytestvér fiát* a lappok úgy mondják *Næp*, a magyarok az *anyósra* úgy mondják *Nap*. A *feleség leánytestvére* lappul *Sivju*; a magyaroknál *Su* a nős fiútestvér. A *szülőtlen gyermek* a lappoknál *Oaarbes*, vagy pontosabban *Arves*. Magyarul *Árva*. Az utolsó és legkisebb rendű *gyermek*, mindkét népnél *Vakarts*.

Intés. Ha valakinek a lapp szavak távolabb tűnnek a magyartól, ezeket mind elvetheti a Katalógusból, mégis száznál több marad, melyeket a magyar egyezésben, a legszigorúbb bíró sem vonhatja kétségbe. Habár ezek száma már magában nagy, még sokkal nagyobb lesz, ha naplómból a többit is napfényre hozom, a sok szó mellett, melyek a nagy lapp szótárban leselkednek és felfedezésre várnak.

De mikor? nem mielőtt elkészült Leem nagy lapp szótára, magyar helyesírással írva: hiszen akkor, ugyanazt a munkát rövidebben és gyümölcsözőbben lehet majd elvégezni; a könyvet sok kézben lapozva, több szem többet lát; nem elegendő csak egyszer megtekinteni azt, hanem másodszor, sőt harmadszor is végigolvasni. Nekem például megtörtént, hogy amilyen gyakran belelapoztam a kéziratomba, teljesen új, magyarral megegyező lapp szót találtam, habár előtte már gyakran olvastam őket, mégis hasonlatosságukat csak akkor vettem észre. Nemrégen, amíg Pozsonyban jártam FALUDI tisztelendő atyánál, mellékesen betekintésre odanyújtottam kézirataimat, az első pillantásra rámutatott a *forma, exemplar, modulus* latin szavakra. A magyarok ezt a latinból átvett szót úgy nevezik *Forma,* de a lappok úgy mondják *Minta,* bizonyosan magyarabbul mint mi, hiszen *modell* magyarul helyesebben mondva *Minta,* vagy: *ugyanaz*. Valaki más felfigyelt arra, hogy a *lakhelyet* a lappok úgy mondják *Or*, továbbá az *Orom* igéjük azt jelenti *lakok*, és arra az ötletre jutott, hogy ebből származik a mi *Ország* szavunk, mely *tartományt* jelent. Ezek, és más hasonló megfigyelések, az én közléseimmel együtt kinyomtatva, jelentékeny szolgálatában lesznek anyanyelvünk megnövelésében. Habár a lapp nyelv, a számára ismeretlen dolgok tekintetében, szegényes és kopár, mégis a saját dolgait megjelölve, melyek használatát nap-nap után ismerjük, az össz nyelvészek bevallása szerint, nem csak gazdag, de a tompaságtól egészen a nagyszerűségig terjed, és igazán rendkívülinek kell látni, hogy e nép, mely eddig nem élt közösségben, se nem használt semmilyen írott eszközöket, meg tudta mindeddig őrizni ilyen bőséges szókincsét. Hogy ne is mondjam, milyen hatalmas szócsalád *származik* ugyanabból a szótőből, erről a § XI. hoz példát; teljesen egyedül álló, hogy ugyanazt a dolgot, a legkisebb körülmények legapróbb változása szerint, más és más névvel illetik. Így: az utat úgy

mondják *Gejno*. De az utat, melyet nyáron használnak *Bálhka*, melyet pedig télen járnak *Ráti*, amelyen az egész család utazik, lakóhelyet változtatva *Ajto*; és ha a régi utat hó lepi el, úgy mondják *Déle*.

A követ általánosan úgy mondják *Kedge*. A sima kövek gyéren heverve a hegyekben *Rászák*. Kőhalmok a hegyekben *Júva*. Kavicsok a tengerparton *Tsevrák*. Kő a tengerparton, melyre alga vagy tengeri növény tapadt *Gargo*. Kő a víz alatt, melybe a halászok horga néha beakad *Veimo*. Lapos kő (pala) mely a tengerparton mélyen a homokba elmerült, és más kisebb kövekkel van körülvéve, úgy hívják hogy VARRED[24]

Ritkán hull a hó: a lappok úgy fejezik ki *Védam*. Sűrűn havazik; pedig úgy *szojtzam*; úgy havazik, hogy eltakarja a dolgokat: *Áijon*. Friss hó, nem nagyon mély, úgy mondják: *Vaszhme*. A mély havat, melyen senki sem járt előtte *Ebbatak*; a nagy alakokban összefagyott havat: *Séngas*; tömbökben a széltől csúcsosan felhalmozott havat: *Tsásztesz*. A hógolyókat, melyekkel a gyerekek egymást megtámadják *Tsákkes*. A hegyekből legördülő hótömböket *Gúlva*. Olvadáskor a hegyekben fennmaradt havat *Jászsza*. A puha havat, mely olvadni kezdett *Barg*. A vizes havat, mely a lappok járműveihez tapad utazás közben *Súve* stb. Még néhányat hozzáadok, hogy látható legyen, milyen pontosak a különböző hangok és zörejek megkülönböztetésében és elnevezésében.

Tsaugedam. Zajt keltek, mint a kiömlő víz.
Tsavam. mint sebes folyó a sziklákon zuhogva.
Nyaram. Morajlok mint a csendesen folyó patak.
Sivgam. Hangot keltek, mintha állat lépegetne a vízben.
Sztátsom. Hangot keltek, mintha evező csapná a vizeta.
Deszkam. Hangot keltek, mint amikor valami a vízbe esik.
Újgam. A farkasok üvöltésére énekelek.
Haszam. Kiáltozok mint a részeg.

[24] Innen ered a neve a híres VARD-OE-HUUS helységnek, mintha azt mondaná: VARD *sziget háza*. Névlegesen norvégül *huus* azt jelenti *ház*, és *oe* azt jelenti *sziget*, a lapp VARRED szó jelentése pontosan megfelel e sziget fekvésének és természetének. Ennélfogva úgy kellene nevezni, hogy VARREDOE, de az egyszerűbb kiejtés végett úgy mondják: VARDOE.

Motzardam. Érthetetlenül motyogok.
Vugatalam. Haragtól felindultan magamban beszélek.
Bérasztalam. Beszéd közben valakit apának, testvérnek, vagy rokonnak nevezek, de nem az.
Vastas. Aki hízelgésből kicsinyítve beszél.
Szémom. Álmomban, alva beszélek.
Nyiram. Zajt keltek, mint a tűzbe vetett só.
Latzam. mint az erdőtűz, vagy az erdőben fújó szél.
Sudam. Susogok, mint a tűzbe öntött víz.
Suvgam. Hangot keltek, mint az íjból kilőtt lövedék.
Suvam. mint a parittyából kivetett kő.
Tsorom. Zajt keltek, mint a lehulló jégeső.
Rádam. mint a hegyről legördülő kövek.
Daskam. mint a földre eső teli zsák.
Julam. Kongok mint az üres fazék, ha ütögetik.
Ladkam. Zajt keltek, mint kavicsok az üres fazékban, ha forgatják.
Szkólam. mintha üres edények egymást koccintanák.
Sebam. Zajt keltek, mint a fát rágcsáló egér.
Girrim. Úgy harapok, hogy megmarad a fogam nyoma.
Smergam. Ropogok, mint a rágott csontok.
Tserajdam. csikorgok, mint a rágó fogak alatt a homok.
Dokkesztam. A favágó hangját messziről hallom.
Hakkaszam. Megtapadok, egy olyan golyóról, mely nehezen beékelődik egy cső belsejébe.
Gyejodam. A kutyáról, mely farkcsóválva hízeleg.
Nyigom. A kutyáról, mely a kapu előtt vonyít, a házába kívánva menni.
Szkalam. Hangot keltek, mint a dulakodó szarvasok agancsa.
Leszkam. Hangot keltek, mint a szaladó tarándszarvasok patái.
Gadtzam. Szürcsöléshez hasonló zajt keltek.
Szrubam. Nagyon zajosan szürcsölök.
Julkam. Hangot adok, mintha mohón innák.
Gurkam. Hang, mely néha ivás közben a gégéből megesik.

Vajon ezek közül és sok más megszámlálhatatlan közül, nem igénytelen nyereségünkre, melyik ajándékozhat a magyar közös-

ségnek? most e kutatásra a legkevésbé vagyok szabad; más időkre vár e munka. A jelenben megelégszem, azok említésével, melyeket a nyelvek egyezésének bizonyítása okáért szükségesnek gondoltam. Nem vagyok olyan, hogy bízzam, egyetlen munkám feloldhatja és kimerítheti, mind azokat a gyümölcsöket és nyereségeket, melyeket ez az egyezés hoz majd a magyar nyelvnek, a saját idejében. Most kielégítő takarékossan vetnem, eljön majd az aratás éve is!

§. IX.
A magyarok és lappok nyelvének megegyezése, a névszók ragozásából, a melléknevek fokozásából, a kicsinyítő képzőkből és a számnevek használatából kimutatva.

Jó sok szót említettem, és még többet is említhettem volna, amelyekből a magyar és a lapp nyelv egyezése világosan kitűnik, azonban úgy ítéltem, nem állok itt meg. Tovább szeretnék lépni, és magukat a szófajokat is, a *névszót, névmást, igét* a nyelvtan mérlegére helyezem. És ha megmutatom, hogy ezeket a szófajokat egyenlő, vagy majdnem egyenlő módon használja mindkét nép, látom, most már semmi sem maradt, amit az olvasó a Bizonyításom teljes kijelentéséből kifogásolhatna.

A NÉVSZAVAKRÓL

Három megfontolás jelentkezik: a *nem, szám, eset végződések*. A magyarok nem különböztetik meg a *nemet*, sem névelővel, sem végződéssel. Az állatok nevei különböznek, melyek más-más nemet jeleznek, ez a különbség önmagát magyarázza. A nyelvészek közvéleménye szerint, ugyanez található a lappok és a finnek között is, és nem mondják rosszul, *az össz lapp szavak mindenneműek*. A mai magyaroknál két *szám* létezik: az *egyes* és *többes* szám. Ezenkívül a finmarchiai lappok közt megtaláltam a *duális számot* is, melyet tudniillik majdnem minden keleti nyelv használja. Az igazat bevallva, ez az eltérés gondba ejtett. Attól féltem,

ha mondom, *a duális szám többé nem használatos* és a magyarok közt kihalt, állításomat senki sem fogja hihetőnek tartani, mert semmilyen bizonyítékom sincs. E nehézséggel foglalkozva, áttekintettem GANANDER úr a svéd lappok használatára írott Grammatica-ját, és íme! A 12-ik oldalon ezt a megjegyzést találtam: *Megfigyelhető* (úgymondja) *a duális csak affixumként jelentkezik*. Azután FIELSTRÖM úr lappoknak szánt Grammatica-ját átlapozva észre vettem, hogy a névszót tárgyalva nem említi a *duális számot*. Az 52-ik oldalon figyelmet keltően ez van: *Habár az igék duális száma nincs használatban, mégis itt hangoztatni kívánjuk, ha valaha is előfordulna, ne legyen teljesen ismeretlen*. Végül, az Åboeban kiadott finn Grammatica-ban, sem a névszóknál, sem a névmásoknál, sem az igéknél, sehol sem említi a *duális számot*; úgy az észt nyelvtanban sem jelenik meg ez a szám; ennek hiányából teljesen igazolni lehet, a *duális szám* annál kevésbé virul, minnél távolabb vannak e népek, melyek e nyelveket használják, az északi vidékektől, és mivelhogy a finnben valamint észtben már hiányzik, a magyarban nem kell keresni. Milyenek az *eset végződések* a finmarchiai lappoknál? leírom LEEM Grammatica-jából. Azonban megjegyzem, az ablatívusz esetett önkéntesen kihagytam, mivelhogy máshol fogok erről beszélni.

Egyes szám.		*Többes szám.*	
Nominat.	*Sokféle.*	Nominat.	*-k.*
Genit.	*=Nominat.*	Genit.	*-i.*
Dativ.	*-i.*	Dativ.	*-di.*
Accus.	*=Nominat.*	Accus.	*-t.*
Vocat.	*=Nominat.*	Vocat.	*=Nominat.*

Ha ez így van, ahogyan LEEM mondja, hogy a *nominativus, genitivus, accusativus és vocativus* egyes száma rendesen egyforma végződésű, a lapp nyelv hiányosságára gyanakodnék. Mivel, ha csak a mondat jelentésből kellene megítélni, hogy a névszó *genitivusban, accusativusban* vagy *nominativusban* áll, a beszéd nem lenne különböző azok beszédétől, kik például a latin nyelvet még nem tudván, az egyes szavakat *nominativusban* mondják. Gyanításomat igazolja LEEM úr a Grammaticája 14-ik oldalán, ahol mondja: Talált néhány rendellenességet, melyek az

előző szabályoktól eltérnek, és hozzáad három példát, melyekben a *genitivus és accusativus* önmagától különbözők a *nominativustól*. Hátha inkább ezeket kellene szabálynak venni a többi helyett? De ez csak feltevés.

Mielőtt megemlíteném a magyaroknál található *eset végződéseket*, hasznos leírom a *végződéseket*, melyeket az *észtek, finnek* és *svéd lappok* használnak. Innen nyilvánvaló, hogy a nyelvjárások különbözőségének, ílymódon milyen fontosságot lehet és kell adni, mivelhogy e népek nyelvei csupán a nyelvjárásban különböznek, minden tanult ember tanúsíthatja, és maguk e népek nyelvtanainak szerzői is beismerik.

Észt nyelvjárás.		*Åboe finn.*		*Fielström lapp.*	
Nom.	*Sokféle.*	Nom.	*Sokféle.*	Nom.	*Sokféle.*
Gen.	*-a.*	Gen.	*-en. -in.*	Gen.	*-n.*
Dat.	*-ale. -al.*	Dat.	*-lle.*	Dat.	*-s. -i.*
Acc.	*-t.*	Acc.	*-a. -aa.*	Acc.	*-m. -b.*
Többes szám.		*Többes szám.*		*Többes szám.*	
Nom.	*-id.*	Nom.	*-t.*	Nom.	*-h.*
Gen.	*-itte.*	Gen.	*-ten.*	Gen.	*-i.*
Dat.	*-le. -aile.*	Dat.	*-lle.*	Dat.	*-id. -it.*
Acc.	*-aid. -id.*	Acc.	*-a.*	Acc.	*-id. -it.*

FIELSTRÖM úr hozzáadja: "Az egyesszámú dativus és accusativus végződése kétféle, *-s* és *-i*, valamint *-m* és *-b*, ami különböző nyelvjárásra utal. A déli nyelvjárásban a dativusban *-s*, az accusativusban *-m* áll. Az északiban, a dativusban *-i*, az accusativusban *-b* áll, mely szintén használatos, amíg az előbbi *-s* és *-m* végződések egész Lappóniában ismeretlenek, az Angermánok kivételével." Mivel ebből világos, hogy a finmarchiai lappok eset végződései nem egyeznek meg a többivel, sőt a svéd lappok is különböznek egymástól; miért gondoljuk, hogy a lappok megegyeznek a magyarokkal? Viszont a *nominativus többesszám* képzése pontosan megegyezik a magyarral. Épp ahogy a magánhangzóval végződő szavak *többes számát* egy hozzáadott *-k* betűvel képezzük, úgy teszik a lappok is; és ahogy a lappok a mássalhangzóval végződő szavakhoz hozzáadnak egy *-ak* vagy pontosabban *-aak* szótagot, úgy adnak hozzá a magyarok egy *-ok* szótagot, mely a *Táblázat I*, 3-ik megfigyelésből, megfelelően hangzanak. Ha a lapp *Rokkadusa* szót, magyar tenné *többesszámba*,

azt így mondaná *Rokkadusák*, és amíg a *Zhioaarvos* vagy *Szarvos (szarvval ellátott)* szót többesszámban mondaná, így hangzana *Szarvasok,* teljesen lapp-szerűen, ahogyan ezt látni lehet LEEM Grammatica-jának első és 6-ik oldalán. Továbbá a *genitivus többesszám* végződése a lappoknál *-i*, a magyaroknál *-é,* mely betűk hangzása ismét a Táblázat I, 5-ik megfigyeléséből teljesen ugyanaz. A *dativus* végződése *-i,* az *accusativust* pedig LEEM úgy végzi mint a *nominativust*. A magyaroknál a *dativus* végződései *-nak* vagy *-nek,* az *accusativusé* pedig *-at, -et* vagy *-ot*; de a többesszámot nem különböztetjük meg az egyesszámtól, hacsak nem toldalékolás módjával: mivelhogy ezeket a szótagokat a nominativus többesszámához csatoljuk (egy betű vagy szótag bővülésével, mint ahogy fent láttuk). Ebből az olvasó megértheti, a finmarchiai lappok nagyobb egyezést mutatnak a magyarokkal, mint az *észtekkel, finnekkel* vagy a közeli *svéd lappokkal*, ami biztosan aligha volt várható. Sőt, nagyobb köztük az egyezés, mint a németek és dánok között. Azonkívül például, a dánok a névszóragozásban a der, die, das határozott névelőt, amelyet a németek elõre tesznek, mindig utána teszik, továbbá úgy csatolják a névszóhoz, hogy a német alig tudja megérteni. Amíg a német azt mondja: der Herr (der Herr) *úr*, des Herrn (des Herrn) *úrnak*, a dán azt mondja; Herren (Herren) *úr*, Herrens (Herrens) *úrnak*. *Többesszámban* a németek mondják: die Herren (die Herren) *urak*, der Herren (der Herren) *uraknak*. A dán pedig így: Herrerne (Herrerne) *urak*, Herrernes (Herrernes) *uraknak*. Igaznak marad tehát, kevesebb nyelvjárási különbség jelentkezik a lappok és magyarok közt, mint a dánok és németek közt.

A MELLÉKNEVEKRŐL.

Két megfontolás jelentkezik, a fokok *összehasonlítása* (*fokozás*) és saját *szerkezetük* a főnevekkel. Akármennyi szabályt ír elő LEEM, a *fokozás* alakítására, úgy tűnik, azok mind a magyarok részére lettek írva, vagy a magyar nyelvtanból vette ki. A magyaroknál az alapfok különböző végződése szerint, a *középfok* az *-abb, -ebb* vagy *-obb* szótagra jön ki, de mindig *-b* végződésre, így a lappoknál is, például.

magyarul.	lappul.
Tiszta, Tisztább.	*Boaanda* (gazdag), *Boaandáb.*
Üres, Üressebb.	*Kuoras* (üres), *Kuoraseb.*
Egyigyö, Egyigyöbb.	*Uigio* (együgyű), *Uigiob.*

Azt nem eléggé értem, hogyan történhetett, hogy, habár a lappok a magyarokkal teljesen megegyezve képezik a *középfokot*, a *felsőfok* képzésében viszont jelentősen eltérnek? Amíg mi magyarok a *felsőfokot* a középfok elé tett *leg* járulékszóval képezzük, például *nagy, nagyobb, leg nagyobb*, a lappok a saját alapfokukhoz a *-mus* járulékszót kapcsolják. Így: *Boaanda, (gazdag) Boandáb, (gazdagabb) Boaandámus, (leg gazdagabb)*. Ezenkívül, a lappok a *felsőfokra* használják ugyanaz a melléknév megismétlését *Boaanda Boaanda, (gazdag gazdag).* Ugyanez a magyaroknál is, de ritkán jelentkezik. Gyakoribb nálunk a kifejezés használata, melynek kiemelt jelentése van, nevezetessen: az alapfokhoz vagy középfokhoz egy középfokot teszünk, például *pulcherrimus (legszebb)* úgy mondjuk: *pulchro pulchrior (Szépnel Szebb)*, vagy pedig *pulchriore pulchrior (szebbnél szebb)*. Tehát a lappok a saját alapfokukat halgatólagosan úgy értik, mint a magyarok a középfokot. Hacsak mindez épp nem a lappoktól ered.

A melléknevek *szerkezetét* a saját *főneveikkel* egyenesen csodálatosnak, és valószínűen hibásnak fogják látni azok, akik kevésbé járatosak a keleti nyelvekben. Nevezetessen, habár a lapp melléknév főnév nélkül jelentkezik, ugyanis: a főnevet rejtetten odaértjük, ugyanúgy ragozzuk esetben és számban, mint magát a főnevet, azonban, ha a melléknév a főnévvel eggyütt jelentkezik, nem egyezkedik azzal sem *számban*, sem *esetben*; mindig a *nominativus egyesszámában* jelentkezik. A lapp nem azt mondja: *ego habeo bonos libros* (jók könyveim vannak), hanem: *ego habeo bonus libros* (jó könyveim vannak). Ugyanezt az általános szabályt a magyar nyelvtan is előírja, és a köznapi használatban a magyarok ezt oly pontosan betartják, hogy ha valaki ahelyett hogy: *Szép könyveket láttam, (vidi pulcher libros)* azt mondaná: *Szépeket könyveket láttam, (vidi pulchros libros)*, még kezdő sem lehetne a magyar nyelvből. Azonban, ha a főnevet rejtetten odaértjük, mint ahogy a kérdésben van: *Quales libros vidisti*

(mitsodás könyveket láttál?), a válaszban a melléknév *számban* és *esetben* meg kell hogy egyezzen a főnévvel, úgy mondva: *Szépeket (pulchros)*, nem pedig: *Szép (pulcher)*. Ugyanezt a lappok is szorgalmasan alkalmazzák.

A KICSINYÍTŐ KÉPZŐKRŐL.

A *kicsinyítő képzők* használata, LEEM és GANANDER tanúságából nagyon gyakori, ugyanis nagy részben ebből jön a lapp nyelv kifinomultsága. Ezek a nyelvészek tanítják, hogy nem csak az össz főnevek, de a melléknevek, sőt még a fokozottak is kicsinyíthetők. Milyen gyakran és milyen választékossággal alkalmazzák a magyarok a *kicsinyítőket*? legjobban ők maguk tudják. MOLNÁR a saját nyelvtanában tanúsítja, *A magyar nyelvben alig található szó, melyet bizonyos betűkkel ne lehetne kicsinyíteni*. PERESZLÉNYI pedig az ő Tyrnaviában kiadott nyelvtanában: *Kedveltnek* nevezi *a magyarok közt úgy a főnevek, mint a melléknevek kicsinyítését*. A lappoknál úgy hozzák létre a *kicsinyítést*, ha a szóhoz hozzáadják a *-tzh*, vagy a tengermelléki nyelvjárásban a *-sh* végződést. A helyesírás fentebb tárgyalásából, és az élő lapp szóból rájöttem, e betűk hangzása ugyanaz mint a magyar *TS* vagy *S*. Tényleg, a magyarok ugyanezeket a hangokat használják a *kicsinyítés* képzésére. És mivel a magyarok ugyanabból a szóból több kicsinyített alakot ismernek (mint a *Leány* szóból a *Leánka, Leántsa, Leánotska*), ezért a magyaroknál nem csak a hegyvidéki és tengermelléki lappok *kicsinyítőit* találjuk meg, hanem ezenkívül másokat is, melyek ugyan a LEEM nyelvtanában nincsenek kimutatva, de nem kételkedem, hogy a lappok használják. Egy idegen és igazán bőséges nyelv össz titkait nem fedheti fel egyetlen egy férfi tevékenysége.

A SZÁMNEVEKRŐL.

A különböző népek nyelveinek egyezésében, a bírák mindig fontos érvnek tartották, ha megfigyelhetik a *számnevek* jó megegyezését. Emiatt a nyelvek összehasonlítását a *számnevek* összehasonlításával kezdték, ezt könyveikből lehet látni. Tapasztalatból

tudjuk, a sok nyelvben járatos férfiak, még ha munkájuk során az idegen nyelvet akadály nélkül ki is tanulták, mégis ha számokra és számolásra kényszerülnek, észrevétlenül a saját született nyelvükhöz fordulnak, és a számításokat anyanyelvüknek vetik alá. Mennyire egyeznek a lapp és magyar számnevek? a következő képletből az olvasó véleményt alkothat.

finmarchiai lappok.	*magyarok.*	*svéd lappok.*
1. Auft.	Egy.	Ackt.
2. Goust.	Kettő.	Queckt.
3. Golm.	Három.	Kolm.
4. Nielja.	Négy.	Nelje.
5. Vit.	Öt.	Vit.
6. Gut.	Hat.	Kot.
7. Zhieezhia.	Hét.	Giegie.
8. Kautze.	Nyoltz.	Kackze.
9. Autze.	Kilentz.	Atze.
10. Laagi.	Tíz.	Lacke.

Ha számba vesszük a helyesírások eltéréseit, úgyszintén a kiejtések különbözőségeit, és hogy milyen könnyen átváltozhat az egyik kiejtés a másikba? láthatjuk, hogy a lapp kettes számnév eléggé megközelíti a magyar kettest. Úgyszintén a 4, 5, 6-os számnevek jól összehangzanak. A lapp 8-as a magyar 9-essel, és a magyar 8-as a lapp 9-essel van rokonságban. Igaz, hogy a magyar 10-es *Tíz* eltér a többi *tízesektől*, de ha megfigyeljük, a finn *tizenegyest* úgy mondják: *Yxi-Toizta*, láthatjuk a magyar *Tíz* megfelel a *Toizta,* vagy inkább a *Toiz* számnévvel, a *-ta* végződség inkább svéd, mintsem finn.

A magasabb számnevek kifejezésére, nevezetessen: 20, a lappok ezt használják: *Gouft laage* vagyis *kétszer tíz*. A 21 kifejezésére *auft goaalmad Lokkai*. Vagyis *egyes a harmadik tízesben*, stb. Az ilyen rendszer a nagyobb számok kifejezésére, több szó összekapcsolásával, kielégítően magyarázza, miért a lapp írnokok emlékezetükre támaszkodva, önmaguk *tízen* túl nem könnyen számolnak. Az *ezer* számnévről pedig egyáltalán nem vesznek tudomást. Ha a saját magasabb számneveit oly gyakran használták volna, mint a magyarok, hiszem hogy rég óta a rövidséget szor-

galmazták volna, éppúgy mint a magyarok, amikor a 20-ast úgy fejezik ki, hogy *Husz*, 21-est úgy, hogy *Huszon-egy* és az 1000-rest, *Ezer*. A 100 (*Száz*) számnév elég jól megegyezik a lapp *Zhioette* vagy *Szatte* számnévvel, még jobban a finn *Szád* számnévvel.

Nem szabad szemet hunynom a *számnevek* egyes számú használatról, annak helyzetéről, hogy akárhányszor a *számnév* többes számot jelentő főnevet egészít ki, a főnevet sem a lappok, sem a magyarok nem teszik *többes számba*, hanem mindig *egyes számban* marad. Ennél fogva nem mondja helyesen egy lapp vagy magyar *do tibi quatuor*, libros, *Adok néked négy* könyveket, hanem így kell mondani *Adok néked négy* könyvet, *do tibi quatuor* librum, mely mód habár első pillantásra egzotikusnak tűnik (azoknak, akik nem ismerik e nyelvet), könnyen megérthető, mégis nagyon ésszerű.

§. X.
A magyarok és lappok nyelvének megegyezése, a névmások, az affixumok és szuffixumok, valamint az elöljárók hasonló használatából kimutatva.

A *névmások* használata oly sokoldalú, amilyen gyakori is minden nyelvben, tehát ha különböző nyelvekben a *névmás* csak egy kicsit megváltozik, nagy különbséget tesz ki a beszédben. Emiatt, hogy egy német nehezen ért meg egy dánt, nagyrészben abból ered, hogy a *névmásokat* egy kissé másképpen használják. Így tehát:

a német mondja:	a dán ejti ki:
Ego ich (ich).	jeg (jeg).
Mihi mir (mir).	mig (mig).
A me von mir (von mir).	af mig (af mig).
Nos wir (wir).	vi (vi).

Nobis uns (uns). os (os).

Ille er (er). han (han).

A lapp, finn, észt, magyar *névmások* is valamelyest eltérnek. Azonban nem annyira, hogy a különböző nyelvjárásokat ne lehessen könnyen felismerni. A finmarchiai lappok a *névmásokat ego, tu, ille, nos, vos, illi (én, te ő, mi, ti, ők)* úgy fejezik ki: *mon, ton, son, mii, tii, sii*. A magyarok pedig mondják: *én, te, ö, mi, ti, ök*. A többesszám *nos (mi)* és *vos (ti)* ugyanaz mindkettőnél.

A vonatkozó névmásból *qui, quæ, quod (kicsoda, micsoda)* kétféle van a magyaroknál *ki* és *mi*, bármelyik *ki* és *mi* a lappoknál is megvan. És megőrizték e névmások sajátságos képzési módját is. Mivel, ha a *qui (ki)* vonatkozó névmás, élő főnévre vonatkozik, a magyarok úgy mondják *ki*, ellenben, ha a főnév, mely a *qui* névmásnak felel meg, nem élő dolgot jelöl, a *mi* viszonyszót használjuk. Nem helyes magyarul mondani: *mi szol? (quis loquitur?)*, hanem így kell mondani: *ki szól?* és ellenkezőleg nem mondjuk *ki esett? (quid cecidit?)*, hanem *mi esett?* Ugyanezt a szabályt írja elő LEEM, a lapp *ki* és *mi* használatáról, a Grammaticája 84-ik oldalán és a további oldalakon.

A lapp viszonyszó *Jezh*: vagy ahogy a svéd nyelvészek írják *ez* vagy *egie*, azt jelenti *ipse (maga)*; ugyanez a viszonyszó *ez*, a magyaroknál azt jelenti *Iste (emez)*, mely genitivusa *egien* elé a svéd lappok a *Mo* névmást fűzik, és így megkapják a *Moegien (ego ipse, én magam)* vagy *(proprius, saját)*, és egyáltalán nem kételkedek, hogy innen ered a magyar *Magam (ego ipse, én magam)*. Továbbá, ahogyan a magyarok is a *meus, tuus, suus (enyém, tied, övé) birtokos névmások* helyett, az *ego, tu, ille (én, te,ő)* személyes névmások genitivusát használják, úgy a lappok is. Ez azonban csak azokra az esetekre értendő, amelyben a birtokot rejtve odaértjük. Ha viszont a birtok ki van fejezve, mint: *liber est meus (a könyv az enyém)*, akkor a *meus* birtokos névmás helyett nem használjuk az *ego (én)* névmás genitivusát, hanem a *liber (könyv)* főnévből kell birtokos alakot képeznünk, bizonyos képzők hozzáillesztésével. Ez mindjárt világos lesz.

A BIRTOKOS SZUFFIXUMOKRÓL.

A nyelv teljes ereje és erélye, melyről beszélek, a képzőszócskák toldásának helyes használatából áll. Ezek, a nyelvet megtanulni kívánók részére nehezen legyőzhető nehézséget jelentenek, mert nem csak a főnevekkel, hanem az igékkel, de még a határozószókkal is bőven alkalmazzák. A nyelvészek meg akarván érteni e *szuffixumok* használatának, változatosságának és különbözőségének a szabályait, nem kis nehézségbe ütköznek, emiatt nem egyforma utakon, és nem egyforma megfigyelésekből igyekeznek ugyanahhoz a véghez jutni. LEEM úr az ügyet röviden végzi el, a dolog fontosságához viszonyítva talán túl röviden is. Azt mondja: a *Meus, Tuus, Suus, Noster, Vester, Illorum (enyém, tied, övé, mienk, tietek, övéik)* birtokos névmásokat úgy kell kifejezni, hogy hozzáadjuk a saját esetben és számban álló főnévhez a következő képzőket *-am, -ad, -es, -æmek, -ædek, -æsek*. Ha a főnév dativisban van, a hozzáfűzendő képzők a következők kell hogy legyenek: *-assam, -assad, -asse, -assamek, -assadek, -assasek*. Ezzel befejezte összes tanítását a *birtokos* névszókról.

Nem úgy van a magyaroknál, akik nyelvtanában a legnagyobb részt mindig a *birtokosok* magyarázata foglalja el. Habár a birtokos *első személyt* néha úgy képezzük, hogy a főnévhez hozzáadjuk az *-ám* képzőt, úgy mint *Pater meus (Atyám)*, ez azonban nem általánosan jelentkezik, máskor hozzá kell tenni az *-em*, néha az *-om*, néha az *-im* képzőt, a főnév abszolút végződése szerint. Így, habár a birtokos *második személy* kifejezésére néha az *-ád* képzőt kell hozzá illeszteni, mint: *tuus Pater (Atyád)*, néha azonban hozzá fűzendő az *-ed*, néha az *-od*, a főnév abszolút végződése változása szerint. A *suus* birtokos *harmadik személy* kifejezésére az *-a*, másfelől az *-e*, továbbá az *-i* tagot tesszük hozzá. Ugyanez észlelhető a *birtokos* többesszámával; ugyanis a *noster, vester, illorum (mienk, tiétek, övéik)*. Ezeknek a kifejezésére egészen más szuffixumokat használunk, egykor a főnév abszolút végződésétől változóan, egykor a személyek különbözőségétől függően, egykor a számok eltérése miatt. A magyaroknál négy esetet vesznek tekintetbe a *birtokos* képzésekor.

1. *Ha a birtokos is, és a birtok is egyes számban van, mint Pater meus (Én atyám).*

2. *Ha a birtokos egyes számban van, a birtok többes számban, mint Patres mei (Én atyáim).*

3. *Ha a birtokosok többes számban vannak, a birtok egyes számban, mint Pater noster (Mi atyánk).*

4. *Ha a birtokosok is, és a birtok is többes számban vannak, mint Patres nostri (Mi atyáink).*

Minden egyes esetben a hozzáfűzendő részecskék különböznek, és különbözniük kell, ha jól kiművelt nyelvet tételezünk fel. Így esetenként:

1. Meus Pater, *Atyám*.	Tuus, *Atyád*.	Illius, *Atya*.
2. Mei Patres, *Atyáim*.	Tui, *Atyáid*.	Illius, *Atyái*.
3. Noster Pater, *Atyánk*.	Vester, *Atyátok*.	Illorum, *Atyok*.
4. Nostri Patres, *Atyáink*.	Vestri, *Atyáitok*.	Illorum, *Atyáiok*.

Más főnevek, melyek másképp végződnek mint az *Atya*, azt mondják, másmilyen szuffixum részecskéket élveznek, de ezeket rövidség miatt elhagyom[*].

Sok ilyen *birtokot* képző hozzáillesztendő részecske változatosság és sokaság van a magyaroknál, addig a lappoknál ellenkezőleg, nagyon kevés ilyen van, mindig egyformák és változatlanok maradnak. Azt a következtetést kell kijelentenem, hogy a szuffixumok nagy része a lappoknál megzavarodott, kevés költői dolgok révén, ezek is minden főnévhez válogatás nélkül mindig ugyanúgy fűződnek. Ha pedig a szuffixumok, melyekben a magyarok a lappokkal ellentétben bővelkednek, maguknál a lappoknál sohasem léteztek, akkor biztosan a magyarok vezették be, annyi évszázadon át kitűnően művelve anyanyelvüket, a nyelvük szép hangzása és könnyű kiejtése végett. Hogyan? arra kezdtem gyanítani, azért lett ez lehetséges, hogy több és nagyobb változatban jelennek meg a *szuffixumok* a magyar nyelvtanban, mint

[*] A fordító megjegyzése: Sajnovics különböző szuffixumoknak veszi őket, holott azok ugyanazok, csak a mély vagy magas hangzáshoz illeszkednek

LEEM nyelvtanában: mivelhogy természetesen a magyar nyelvtan mesterei, anyanyelvük szellemét alaposan áttekintették, és a különböző beszédmódokat gyermekkoruktól kezdve tanulták, azonkívül öreg iratokkal és újabb könyvekkel[25] bőségesen ellátva, e szuffixumok változatosságát mélyen kivizsgálták, és nem tekintve megvetendőnek, a saját nyelvtanaikban megmagyarázták. Könnyen belátható, hogy ezek kétségtelenül megtehették, nem mint egy idegen, aki valaha is egyenlőjogúan megtehette volna, különösen ha könyveitől meg lehetett fosztva[+].

AZ IGEI SZUFFIXUMOKRÓL.

Az igék, melyekhez szuffixumok csatolódnak, maguk is valamilyen módon birtokossá válnak, LEEM úr is jól észre vette. Ezt a tanítást a 105-ik és a rákövetkező oldalakon terjengősen tárja elő. Azt mondja, a *kérő, óhajtó, parancsoló*, stb. igéknél általában az történik, ami a latinban is, ha *ut (hogy)* képzővel szerkesztjük, például *rogo, ut des (kérem, hogy adj); mando, ut eas (parancsolom, hogy menj)*. Ezekben az esetekben az *ut* kötőszó elmarad a lappban, és a *des* vagy *eas* ige a *második személyű* szuffixummal épül. Milyen kell hogy legyen ez a szuffixum? csodálatosan sodrott; legtöbbször létre hozható valamilyen parancsoló mód második személy hozzáadásával. De ezt az általános szabályt sok kivétel korlátozza, tudni illik az igék végződése, mint a kijelentő mód jelen idő első, második és harmadik személye, továbbá mint maga a parancsoló mód végződései. A magyarok nem csak a *kérő, óhajtó, parancsoló* igéket, de a *feltételes* valamint a *megen-*

[25] Közülük méltóan említhetők: SZÉKELY István *Chronicon mundi (Világkrónika), Krakkó 1558*, HELTAI Gáspár *Chronica Ungariæ (Magyar krónika), Claudiopolis (Kolozsvár) 1575*, AURELIUS Marcus úgyszintén GROTIUS Hugo *Versio (Fordítás)* a legnagyobb svéd király költségén, HALLER gróf *Telemach* fordítása. *Továbbá*: PÁZMÁNY *Emin. S. R. E. Cardinalis* összetett műve, KÁLDY Biblia fordítása levelekben, Tyrnaviában (Nagyszombat) kiadva, ESZTERHÁZI Pál *Altas Marianus* levelekben, LISZTI *de Clade Mohátsiana (a mohácsi vészről)* levelekben, ZRÍNYI *de Obsidione Szigetana (a szigeti veszedelemről)*. Kisebb költők: *Gyöngyösi, Révai, Balassa, Rimai* és mások.

[+] megjegyzés: Sajnovics itt talán magára céloz, a finmarchiai utazása során

gedő stb. igéket is teljesen egyforma módon szerkesztik mint a lappok. Nevezetessen, az *ut* kötőszót (amit a latinok gyakran használnak) elhagyják, és a rákövetkező igéhez valamilyen megfelelő szuffixumot illesztenek. Így: *decet, ut ego videam (illik hogy lássam)* úgymint *decet videre me (illik látnom)*. Az hogy *me (én)*, az *-om* szuffixummal van kifejezve, *decet videre te (illik látnod)*, az hogy *te*, az *-od* szuffixummal van kifejezve, stb. Nem nagy fáradsággal hasonlókat lehet képezni a főnévi igenevekből (infinitivus), ahogyan az a magyar nyelvtanokban világossan ki van fejtve*.

AZ ADVERBIÁLIS SZUFFIXUMOKRÓL.

Ebben a nyelvben általában kétféle *adverbiális (határozó) szó* fordul elő, az egyiket *elöljárónak* nevezhetnénk, mely a szót megelőzi, és különböző eseteket szabályoz. A másik a szavakhoz hozzá kötődik, és vele egy szóvá nől össze. Nem nevezzük önmaguktól *elöljáróknak*, hacsak azért nem, mert egyenértékűek azokkal a szóelemekkel, melyeket más nyelvekben *elöljáróknak* hallottunk.

Az előbbiekhez, vagyis az igazi elöljárókhoz, a magyarok sokszor, mint a lappok is az *-am, -ad* stb. szóelemeket szokták hozzáfűzni, ami megmutatja melyik személyben és számban van a névmás, és melyik elöljáróhoz tartozik, például *Post*, magyarul úgy mondják: *után*, ha azt szeretném mondani: *post me*, akkor az *után* határozó szó *-am* szóelemet kapja az első személy meghatározására, és így mondják:: *utánam*. A *mellet (penes)* az *-em* hozzáfűzésével, ez lesz *Melletem (penes me)*. De itt kell megjegyezni, a magyaroknál több szuffixum szóelem létezik, mint a lappoknál, amit feljebb is említettem.

AZ ELŐLJÁRÓKRÓL.

Minden nyelvben gyakran léteznek elöljárók *a, ab, ex, cum, in, de*, stb. ezek az elöljárók a lapp vagy a magyar nyelvben szuf-

* megjegyzés: Ez pompásan megmagyarázza az *-om, -od* stb. ragok eredetét a magyar nyelvben!

fixumoknak felelnek meg, melyek a főneveknek vannak alávetve. Ide tartoznak azok az esetek is, melyeket a legtöbb nyelvész *ablativusnak* nevez, és melyeket a fenti névszóragozásnál önkéntesen kihagytam. LEEM ugyanis azt mondja, a *Rakadusa (beszéd)* szó ablatívusban *Rakadusain* vagy *Rakadusast*, az *-in* és *-st* szóelemek önmaguktól megfelelnek a *cum* és *ab* elöljáróknak. Mintha mondanád *cum oratione (beszéddel), ab oratione (beszédtől)*. Ugyanezeket a szuffixumokat a svéd nyelvészek különböző eset végződéseknek tartják. Ezért látod, hogy náluk a rendes hat eseten kívűl, megvan még a *locativus, mediativus, factivus, nuncupativus, penetrativus, instructivus* stb. esetek is. LEEM úr így magyarázza magát: *Amíg a latinoknál valamelyik elöljáró más esetet szabályoz ha nyugalmat jelent, és mást, ha mozgást jelent, a lappoknál a szavak nem kerülnek más esetbe, hanem egyedül saját végződésüket változtatják meg kissé*. Hogy mindezt megtalálni a magyarok közt is, egy példából is kitűnik. A magyar azt mondja, lignum: *fa*, a ligno: *fától*, ex ligno: *fából*, de ligno: *fárol*, cum ligno, *fával*, pro ligno: *fáért*, ad lignum: *fához*, apud lignum: *fánál*, supra lignum: *fára*, super ligno: *fán*, in ligno: *fába*, in lignum: *fában*, in lignum mutatus *fává*.

§. XI.
A magyarok és lappok nyelvének megegyezése, az igeragozásból, valamint a segédigékből kimutatva.

Az igeragozás száma, rendszerei, módjai, idejei és ezek képzési eljárásai, jobban függnek a nyelvészek tehetségétől, mint a nyelv hajlamától, és talán ebből érthető, hogy különböző nyelvészek, különböző módon kezelik őket. LEEM úr az igéknél a következő időket hozza nyilvánosságra: *jelen, imperfectum (befejezetlen múlt), perfectum (befejezett múlt), két plusquamperfectum (rég múlt)* és *jövő*, ez *hat idő*. FIELSTRÖM úr: *két jelen idő*, szintén *két imperfectum, perfectum, plusquamperfectum* és *jövő*; összesen *hét idő*. MOLNÁR a magyar nyelvtanban előhozza: *első és második jelen, első és második imperfectum, első, második és*

harmadik perfectum, első és második plusquamperfectum és végül *jövő*, azaz *tíz idő*[*]. Az idők, melyeket LEEM sorol fel, vagy *egyszerűek*, vagy *összetettek*, méghozzá főigéből és valamilyen segédigéből.

AZ EGYSZERŰ IGEIDŐKRŐL.

A jelen idő első személy végződése, LEEM tanítása szerint, *-om* vagy *-am*, néha *-im*. FIELSTRÖM úr a Grammaticája 57-ik oldalán ezt mondja: "A jelen idő *-am* és *-om* végződései csak az angermanni nyelvjárásban vannak, a többiek ezt megváltoztatják *-ab* vagy *-ob*, a lulensiek *-af* vagy *-of* végződésre." Azután e végződések összeegyeztetésén fáradozik.

A magyarokról ezt kell mondanom. Az igéjük *-om* vagy *-em* végződésűek, amikor az ige accusativusa (tárgya) határozott, akár kifejezetten oda van téve, akár csak rejtetten van oda értve. Így: *Tudom a Magyar nyelvet (scio Linguam Ungaricam)*. De ha az igét határozatlanul képezzük, meghatározott accusativus (tárgy) nélkül; és azt rejtetten oda sem lehet érteni, az *-om* vagy *-em* végződések átváltoznak *-ok* vagy *-ek* végződésekre, például *Scio Ungarice (Tudok Magyarul)*. Ezt a szabályt egy magyar sem sértheti meg. És FIELSTRÖM úr e megfigyelés előadásánál, könnyebben lerázhatta volna nehézségeit a lulensiek *-of*, és a többiek *-om* végződésének egyeztetésekor. Azonkívül a magyaroknál észrevehető, nem csak a jelen idő végződései *-om, -ok, -em, -ek*, hanem minden idő, minden személy és mindkét szám, igazi *szuffixumnak* tekinthető. A magyarok ugyanis feltételezik, minden idő és személy töve a *kijelentő mód, jelen idő, harmadik személye*, amit minden keleti nyelv mestere ugyanígy gondolja. GANANDER is a többi idők töveként, felteszi a kijelentő mód, jelenidő, harmadik személyét. De FIELSTRÖM helytelenül az infinitivumot (főnévi igenevet) teszi fel, és LEEM úr még helytelenebbül az imperativumot (parancsoló módot) feltételezi. A világosság kedvéért: a magyarok úgy mondják *él, ád, nyal, (vivit, dat,*

[*] a fordító megjegyzése: ha elméletileg tényleg ennyi idő létezne, de egyesek sohasem jelentkeznek a mindennapi használatban, ez azt jelentené-e, hogy kihaltak?

lambit), ezekből képezik a többi időket és személyeket. Különböző szuffixumokat csatolva a különböző személyek elérése céljából. Ha mondani akarják *vivo*: az *él* szóhoz hozzá csatolják az *-ek* szuffixumot, ez lesz *élek (vivo)*, de meghatározatlanul. Ha mondani akarják *do*, az *ád* szóhoz hozzáadják az az első személy szuffixumát *-om* (ha az accusativust - tárgyat oda kell érteni), és ez lesz: *adom (do)*, ugyanis *ezt* vagy *azt* a dolgot, és így tovább a többi személyekkel. Azonkívül a magyaroknál több ilyen *szuffixum* van, és nagyobb változatosságban, mint a lappoknál, a fenti paragrafusban felhozott okok miatt.

De ha valaki a jelenidö első személyét hozza elő, az magának könnyen létrehozhatja az ige harmadik személyét, hogy megkapja a többihöz a tövet. Természetesen semmi mást sem kell tennie, minthogy elvetni az utolsó szótagot *-om, -ok, -em, -ek*; a maradék az összes idők és személyek töve. És így, ezt kell tenni, ha valaki össze kívánja hasonlítani a fenti Elenchusomban a lapp szavakat a magyarral. Látni fogja, hogy habár az igék néha eltérő végződésűek, amíg első személyben állnak, de nem térnek el, ha az egyforma harmadik személyből (az említett módon), vagy a tövükből kutatunk. A lapp azt mondja: *élam (vivo)*, a magyar *élek*, szintén *(vivo)*, ezek eltérnek, de ha kikeressük a tövet, az mindkettőnél *él (vivit)*, tehát nem maguk az igék különböznek, hanem csak a szuffix szóelemek *-am* és *-ek*.

Senki se legyen megzavarva, hogy e módszerrel, az igék harmadik személyében kutatva, azok általában mássalhangzó végződésben mutatkoznak, holott LEEM második és harmadik személye gyakran magánhangzóban végződik. Megfigyelhető, hogy a magyaroknál is magánhangzóval végződik, ha az accusativus (tárgy) ki van fejezve, vagy rejtetten oda van értve. Azt mondjuk *Vivit* (határozatlanul) *él*, de ha az accusativus oda van értve, mondjuk *éli*, például a *Világot (vivit deliciosam vitam= édes életet folytat)*. De FIELSTRÖM úr a 62-ik oldalon figyelmeztet: A jelenidő harmadik személy magánhangzóját a déli nyelvjárás a legtöbb igében elnyeli. Mi van akkor, ha a magyarok szabályait követően, minden lapp néha elnyeli ezeket a magánhangzókat, néha kimondja, aszerint hogy az ige határozott, vagy határozatlan értelemben épül?

Az *imperfectum (befejezetlen múlt)* LEEM-nél *-im* szótagban végződik. MOLNÁR-nál a mi *imperfect* időink összetettek; de az első perfectum (befejezett múlt) végződése *-ék* vagy *-ém*, mely utóbbi az *-im* hangzást megközelíti.

Az *imperativus (parancsoló mód)* a magyaroknál, mint a lappoknál is, teljesen eltérő végződésű. Mégis a magyaroknál az *imperativusok* alig végződnek magánhangzóval, hanem kemény kiejtésű mássalhangzóval, mely kimondásához magyarra vagy lappra van szükség. Így: *olvass* lege, *félly* time, *adgy* da, *örezz* custodi, *tarts* tene. Ezekhez az imperativusokhoz LEEM és a svéd nyelvészek általában hozzáadnak egy magánhangzót, hiszem, a saját könnyebb kiejtésük miatt. FIELSTRÖM pedig figyelmeztet, a déli nyelvjárás az utolsó magánhangzót elnyeli. Tehát így mondják *Gol (audi= hallj), Borr (ede= egyél), Dack (fat= tégy), Ropp (aperi= nyiss)*. Ezért, e nyelvjárások imperativusai teljesen magyarosak.

A jelenidő *infinitivusa (főnévi igeneve)* a lappban *-t*, a magyarban *-i* végződésű, de mindkettőjüknél a suffixumok segítségével különböző számok és személyek szerkeszthetők, mint fentebb említettem. A *gerundiumot* LEEM *-diin* végződéssel képzi; *Logadoediin (legendo= olvasva)*. A *supinumot* a *-shiet* vagy *-set* végződéssel, mint *Logashiet* vagy *logaset: (lectu= olvasván)*.

FIELSTRÖM úr mondja, a lappok mindkettőt *-an* suffixummal képzik, mint *jackeman, (credendo, creditu= hiszve)*. A magyaroknál egyesek *gerundiumnak*, mások *participiumnak (melléknévi igenévnek)* nevezik, ami *-án* vagy *-én* suffixummal végződik. Látván (videndo, videns), mely végződés jól megegyezik a svéd lappokkal. De a *jövőidejű participiumot* a magyarok úgy képezik *-andö*[*] vagy *-endö*, mint *látandö*[**], és ez megegyezik a LEEM *gerundjával*. De a *lectus, lectum (olvassott)* megint a lappal egyezik meg.

[*] -andó
[**] látandó

A SEGÉDIGÉKRŐL.

Tudjuk, hogy az *összetett időket fő igéből* és valamilyen hozzá csatolt *segédigéből* képezzük. Ilyenek a lappoknál a *perfect (befejezett múlt), plusquamperfect (régmúlt)* és a *jövő*. A *jövő idő* képzéséhez használják a *kalkam (debeo= nekem kell)* segédigét, magyarul *kell (debet)*, mely szorosan utánozza a dán és svéd nyelvjárást, mivel azok is a *jövő* képzésére a *debeo (kell)* segédigét használják. Jeg ſkal giore det. Ich ſoll dieſes machen.(Jeg skal giore det. Ich soll dieses machen), *Ego hoc faciam= Nekem ezt kell tennem*. A magyarok a *fogok, fogom* segédigét használják ennek az időnek a képzésére, úgymond (*capio, incipio= belefogok, elkezdek*), innen: *fogok tselekedni*, úgymond (*jam incipio facere= nemsokára elkezdek cselekedni*), azaz: *faciam, perficiam= megteszem, elvégzem*. Máskor a jelentő mód jelen idejét használjuk az előre tett *meg* szóelemmel, mint: *meg-tselekszem (faciam)*. A többi időkhöz a lappok a *sum (lenni): Lem* segédigét használják. Hogy megmutassam ennek egyezését a magyar segédigével, hasznosnak vettem ideírni LEEM szerint az ige teljes ragozását:

Sum, es, est (vagyok, vagy, van). lem, lek, lé.

Eram, eras, erat (voltam, voltál, volt). leigyém, leigyék, lei.

Fui, fuisti, fuit (vagyok vala, vagy vala, van vala). lem lématz, lek lématz, lé lématz.

Fueram, fueras, fuerat (voltam vala, voltál vala, volt vala). leigyem lématz, leigyék lématz, lei lématz.

Sim, sis, sit (lehetek, lehetsz, lehet). lézsam, lézsak, lézsa.

Essem, esses, esset (lehettem volna, lehettél volna, lehetett volna). liftsém, liftsék, liftsé.

Esto (légy). lég.

Esse (lenni) let.

A magyaroknál.

Lészek, lészesz, lészen. *Pontosan annyit jelent fio, fis, fit (leszek, leszel, lesz)*.

Lök, lövék, löl, lövel, lön, len. *eram, eras, erat (voltam, voltál, volt)*.

Löttem, lettem, löttél, lettél, lött, lett. *factus sum, es, est (lettem, lettél, lett)*.
Lett legyek, lett légy, lett légyen. *factus fueram, fueras, fuerat (lettem vala, lettél vala, lett vala)*.
Legyek, légy, legyen. *sim, sis, sit (lehetek, lehetsz, lehet)*.
Lenném, lennél, lenne. *essem, esses, esset (lehettem volna, lehettél volna, lehetett volna)*.
Légy, *esto*.
Lenni, *esse*.
Lött vagy lett. *Participium (melléknévi igenév)*.

Tehát, a kiejtés kis változása számba vételével, látni, hogy ezek egymás közt kiválóan megegyeznek. E kiejtési módokat tényleg számításba kell venni, mert maga LEEM is meghagyja, amikor Grammaticájának 387-ik oldalán azt mondja, a *Lifzhjim* vagy *Liftsém* szavakat egyesek úgy mondják *Livlim* vagy *Livlém*. Az *imperativus* továbbá mindkettőjüknél egyforma.

Azonkívül, ha a magyar megfigyeli, hogy a magyar præteritum perfectum (befejezett múlt) *Lettem, lettél, lett*, sehogyan sem ered szabályosan a jelenidő harmadik személyéből *Lészen*, és még kevésbé a *Vagyok* ige harmadik személyéből (ami a magyaroknál szigorúan azt jelenti *sum*), hiszem, hogy feltevésemet helyeselni fogja: nevezetesen, hogy a *Lem* ige jelen ideje kiveszett a magyaroknál, megtartva a mai præteritum perfectumot (befejezett múltat), *Lettem*.

Ami pedig a lapp præteritum perfectumot illeti, itt egy nagyon fontos megfigyelést teszek közzé. Ezek az idők LEEM-nél mindig *összetettek,* nevezetessen a főige jelen idejéből és a *Lem* segédigéből. Így, *Addom (do)* præterituma *dedi (Lem addom= adtam)*. A magyaroknál a második præteritum perfectum (befejezett múlt) *nem összetett*, hanem szabályosan képezzük a kijelentő mód jelenidő harmadik személyéből, néha a *-tam*, néha a *-tem* szótag hozzáadásával. Így, magyarul *adom (do), ád (dat), adtam (dedi), adatom (dor), adatattam*, vagy syncopával *adattam (datus sum)*. Ezek a végződések nem jelentkeznek LEEM Grammatica-jában, ahol az igeragozásokat kezeli, de ahol a képzett igéket kezeli, mind ezek a végződések részletesen jelentkeznek. Így, a 309-ik

oldalon, LEEM azt mondja a *logam (lego= olvasok)* igéből ered a *Logatam*, a *Logatalam*-ból a *Logataddam*, a *Lokkalam*-ból a *Lokkaladam*. A *Rattasam (rumpo= török)* igéből ered a *Rattasaddam*, a *Laanam (rogo= kérek)*-ből a *Laanotam*, stb. stb. melyekre LEEM azt mondja, többnyire ugyanazt jelentik, mint a saját eredetijük. Én, aki tudom, hogy a lapp nyelvben, a szavak jelentését már kevés betű hozzátétele is megváltoztatja, nem vagyok meggyőzve és alig hiszem el, hogy ezek synonimák. Ezeket a képzett igéket a magyarok biztosan a saját præteritum perfectum (befejezett múlt) eredetijének tartanák. És habár bevallom, a lappoknál az összetett præteritum perfectum gyakrabb használatban van, mivel egyszerűségük miatt önként kínálkoznak, mely képzésénél a *lem* segédige jelenidejét kell hozzáfűzni, mégis lehetséges, hogy mint a magyaroknak, nekik is van egyszerű præteritumuk (egyszerű múltidejük), melyet már ritkábban használnak, és a külföldi nyelvészek úgy vették, mintha képzett és a jelenidejű igékhez hasonlók lennének. Ha ez így van, akkor a magyar a lapp igeragozással teljesen megegyezik. Közben nem kell figyelmen kívül hagyni a lappok egyedi és sajátos módszerét az igék *tagadó* értelmének szerkesztésében. Ők a tagadó értelem kifejezésére a *Lem* segédige negativ alakját használják, és valahogyan a főigét is megváltoztatják. Sőt magukat az *ego, tu, ille (én, te, ő)* névmásokat is máskép mondják negatív értelemben. Bevallom e pontban a lappok a magyarok előtt állnak egyediségükben. De annyi század szétválás után, az a szükségszerű következmény, hogy amíg ugyanannak a nyelvnek, a különböző és szétválasztott népeknél különböző sorsa van, sok minden elevenen megmaradt az egyik népnél, ami a másiknál használat híján kiveszett. És ha hosszú idő eltelte után, e népek nyelveiket összehasonlítják és összevetik, nem fájdalmatlanul veszik észre, mit tartottak meg? mit veszítettek el? Senki sem hunyhat szemet, hogy ez milyen közvetítő mindkét nép nyelvének ékesítésében és eredeti tündöklésének visszaállításában? Végül a *meditativ, inchoativ, diminutiv* stb. igéket illetően, ezekben a lapp annyira megegyezik a magyarral, hogy a legvilágosabban bizonyítható mindkét nép nyelvének azonossága. Végre a magyarok, akik megszerzik LEEM nagy lexiconát, ebben saját nyelvüket látják szemükkel és tapinthatják kezükkel. Mert LEEM úr minden más szótáríró előtt bőségesebb

és szorgalmasabb a képzett igék felsorolásában; minden egyes igető után, munkájában minden fajta képzett igék hosszú sora található. Többek között a magyar rögtön látni fogja a lapp *meditativ* igék igazán magyarok. Az *inchoativ (kezdő)* igék hasonlóan magyarok, a *frequentativ (gyakorító)* teljesen magyar módon vannak használatban. Továbbá látni fogja az összes igéknek, úgy a *töveknek*, mint a *meditativ, inchoativ, frequentativ* stb. alakoknak a *præteritum perfectuma (befejezett múltja)* teljesen magyar. Minden egyes ilyen igének a *jelenidő szenvedő* alakját, és a *præteritum perfectum (befejezett múlt)* szenvedő alakját, pontosan és a magyar szabályok szerint képezik és fejezik ki. És hogy állításom helyességét bebizonyítsam a magyaroknak, mást nem is kell tennem, minthogy a gyakran dícsért lexicont áttekintésükre javasoljam. Mivel ennek elvégzése most nem lehetséges*, mintapéldány helyett álljon itt három *szótő* származékaival, ezeket a lapp lexiconból írtam át magyar helyesírással, melyből bárki értelmezheti a munka többi részét. Tehát kezdetnek mindjárt vessük össze az igét:

ADDAM. *do, dono, largior, tribuo (adok, ajándékozok, adományozok, kiosztok)*.
Addagódam. *Incipio dare (kezdek adni)*.
Addésztuvam. *Desidero dare (kívánok adni)*.
Adde. *Dator (adakozó)*.
Addem. *Datio (adakozás)*.
Addaldak. *Donum, munus (adomány, adó)*.
Addaldás. *Idem (ugyanaz)*.
Addaldagats. *Munusculum (adócska)*.
Addésztam. *Do rem parvam (csekélységet adok)*.
Addesztésztam. *Idem (ugyanaz)*.
Addelam. *Festinanter do (gyorsan adok)*.
Addelesztam. *Parum festinanter do (keveset adok gyorsan)*.
Addasztalam. *Res parvas festinanter do (csekélységet adok gyorsan)*.

* megjegyzés: tudomásom szerint a magyar helyesírással átírt LEEM nagy lexicona sohasem látott napvilágot

Addasztadam. *Idem (ugyanaz).*
Addaladdam. *Aliquoties festinanter do res parvas (többször gyorsan adok csekélységet).*
Addetam. *Dare facio (adatok).*
Addeteigye. *Dabilis (adható).*
Addetatte. *Datus (adott).*

Hasonlóan.

ÁLMOS. *Manifestus, publicus (szembetűnő, nyilvános).*
Álmosztam. *Facio, ut appareat, oculis repræsento (láthatóvá teszem, szem elé tárom).*
Álmosztesgodam. *Incipio oculis repræsentare (kezdem szem elé tárni).*
Álmosztébme. *Repræsentatio coram oculis (szem elé tárás).*
Álmosztésztam. *Paulisper apparere facio (kissé láthatóvá teszem).*
Álmosztalam. *Aliquoties apparere facio (többször teszem láthatóvá).*
Álmosztadam. *Idem (ugyanaz).*
Álmosztattam. *Sino me oculis præsentari (megjelentetem magam).*
Álmosztam. *Conspiciendum me præbeo (megtekintésre mutatom magam).*
Álmosztuvam. *Appareo (megjelenek).*
Álmosztubme. *Apparitio (megjelenés).*
Álmosztusza. *Idem (ugyanaz).*
Álmotam. *Manifesto, publico, prodo (feltárom, nyílvánosítom, megjelentetem).*
Álmotesgódam. *Incipio manifestare (kezdem feltárni).*
Álmotébme. *Manifestatio (kinyilvánítás).*
Álmotésztam. *Paulum manifesto (kissé feltárom).*
Álmotalam. *Sæpius una vice, post alteram manifesto (gyakran egymás után feltárom).*
Álmotadam. *Idem (ugyanaz).*

Álmotattam. *Facio manifestari (feltáratom)*.
Álmotatte. *Dignum quod manifestetur (feltárásra méltó)*.

Úgyszintén.

ÉLLAM. *Vivo (élek)*.
Éllegódam. *Vivere incipio (kezdek élni)*.
Élesztuvam. *Vivere desidero (kívánok élni)*.
Élle. *Vivus (élő)*.
Éllem. *Vita (élet)*.
Éllemus. *Victualia (élelem, elemózsia)*.
Éled. *Tempus vitæ (életkor)*.
Éllalam. *Brevi temporis spatio vivo (rövid ideig élek)*.
Élasam. *Quodammodo vivo (valahogyan élek)*.
Élaseigye. *Quodammodo vivens (valahogyan élő)*.
Életam. *Vivere facio (éltetem)*.
Életeigye. *Vivere faciens (éltető)*.
Életatte. *Aptum victui (élelemre való)*.
Élatak. *Locus, ubi cervi Tarandi victus causa morati sunt (a taránd szarvasok tartózkodási helye táplálkozás végett)*.
Éllam. *Vivesco (éledek)*.
Éllanam. *Idem (ugyanaz)*.
Éllanésztam. *Paulisper vivesco (kissé feléledek)*.
Éllanaddam. *magis, magisque vivesco (nagyon éledek)*.
Éllatam. *Vivescere facio (felélesztem)*.
Éllanattam. *Idem (ugyanaz)*.
Éllanatte. *Quod vivificari potest (ami feléleszthető)*.
Éllatésztam. *Paululum vivifico (kicsit felélesztem)*.
Élletalam. *Vivificare laboro (élesztem)*.
Éllataddam. *Idem (ugyanaz)*.
Élaszkam. *Revivisco (újraéledek)*.
Élaszkésztam. *Paululum revivisco (kissé újraéledek)*.
Élaszkattam. *Reviviscere facio (újraélesztek)*.
Élaszkatte. *Reviviscere faciens (újraéleszthető)*.
Élaszkattemettosz. *Irredivivus (felélészthetetlen)*.

Ezenkívül a magyarok ebben a LEEM lexiconban olyan sok *szótőt* figyelhetnek majd meg, melyeknek *származékai* léteznek a mai magyaroknál, de a saját *tövük* kiveszett. Megfigyelhetnek sok, a lappok által választékosan használt *származékszót*, melyeket a mai magyar nyelvben újaknak gondolnak, holott nagyon régiek. Látják majd, hogy a három szótagú *igéink* többsége, a lappoknál két szótagú; és ebből következik, hogy majdnem minden *ige* jelenidő harmadik személye (mely a többinek a töve) magától kezdve egy szótagú. Ezt a magyar nyelv természete joggal magának igényli. De mindennek bővebb tárgyalása, ha megjelentetném, a munkám mostani határát túl messzire nyújtaná. Kímélem tehát az időt, és emelem kezeim az asztaltól, de előtte hozzáadom egyes híres szerzők véleményét, akik már énelőttem kijelentették a magyar és lapp nyelvek megegyezését. Innen megértheti az olvasó, állításom nem újkeletű, senem az én egyedüli ötletem. Ez új érv lesz a saját igazuk megerősítéséhez.

§. UTOLSÓ.
A magyarok és lappok nyelvének megegyezése, némely neves szerzők vélekedéséből bizonyítva.

Habár Finmarchiából visszatérve, szerényen tagadtam, ahogy illik is, hogy megértettem a lappok beszédét (mert kósza hír terjedt el), mégis ugyanakkor kijelentettem, hogy a magyar és a lapp népnek *ugyanaz a nyelvük*, de ezt, csakis valamilyen írással lehetne nekik bizonyítani, különösen kik egyik nép nyelvét sem tudják. Tehát össze akartam állítani egy hasonló írást, alávetni a hafniai Királyi Tudós TÁRSASÁG szigorú ítéletének, és Hafniában kinyomtatni, és HELL tisztelendő atya meg sok nyelvész bátorított, és hogy ezt megtehessem, nagylelkűen megígérték, hogy művemet ellátják a munkához szükséges könyvekkel. Nem lustán, ahogy megígérték, úgy el is végezték. Így hát rövidesen nem csak lapp nyelvtanokkal és szótárokkal, de finn, észt, és még magyarral is bőségesen el voltam látva. Azonkívül megszereztem némely híres szerzők művét, ahol a magyar nyelv megegyezését a finnel, valamint a lappal ugyan nem bizonyítják, de világosan felhozzák, így az új dolog felfedezésének dicsőségét nem igényelhetem ma-

gamnak, de talán a bizonyosságot és a bizonyítást igen. Akárhogy is legyen: megfigyelésüket ebben a §.-ban foglalom össze. Továbbá felsorolom azoknak a kitünő férfiaknak a neveit, akik jóvoltából hozzájutottam azokhoz a művekhez, melyek hasznosak voltak kijelentésemhez. Ezt nem más okból teszem, mintsem hogy nyilvánosan hálámat fejezzem ki önmegtagadó emléküknek.

Közülük első helyen kell említenem THOTT gróf úr excellenciáját, a Királyi udvar első miniszterét, és a Királyi Tudós TÁRSASÁG elnökét. Azonkívül hogy tőle kaptam a Leem Grammaticát és a Nomenclatort; megmutatta ifjabb Olaf RUDBECK *Specimen Usus Lingua Gothica (A gót nyelv használatának mintája)* művét, melyet Upsalában adtak ki 1717-ben. Benne a 77-ik oldalon kijavítja az igen neves szerzőt, WOTTONIUST, aki azt mondja: *Az észt és lett nyelvek a finn nyelv dialektusai, a magyar azonban teljesen különbözik minden európai nyelvtől*. Így ír: "Könnyen mondhatom, hogy ez az igen neves férfi eddig nem vizsgálta meg helyesen a *magyar* nyelvet, és össze sem hasonlította a *finn* nyelvvel, mert én a *magyar* és a *finn* nyelvek közt olyan szomszédos viszonyt találtam, hogy megérdemelten mondhatjuk rokonoknak. Hogy ezt megvilágítsam, itt fel szeretnék sorolni olyan szavakat, melyek mindennapiak, továbbá nincsenek változásoknak és pusztulásnak kitéve, melyből nyilvánvaló a *magyar* nyelv megegyezése a *finn* nyelvvel. Ilyenek:"

Latinul.	*Finnül.*	*Magyarul.*
Nubes.	Pilwi.	Felhő.
Glacies.	Jææ.	Jég.
Pruina.	Hærme.	Harmat.
Hyems.	Tolwi.	Tél.
Nox.	Yö.	Éj.
Caput.	Pææ.	Fő.
Os.	Suu.	Száj.
Gingiva.	Ikenæ.	Iny.
Manus.	Kæsi.	Kéz.
Animal.	Elein.	Állat.
Secale.	Ruis.	Ros.
Butyrum.	Woi.	Vaj.
Ovum.	Muna.	Mony.
Piscis.	Cala.	Hal.

Aqua.	Vezi.	Víz.
Zona.	Wye.	Öv.
Sera.	Lucku.	Lakat.
Lapis.	Kiwi.	Kö.
Carbo.	Sysi.	Szén.
Virga.	Vitza.	Vessző.
Puteus.	Caiwo.	Kút.
Cornu.	Sarwi.	Szarv.
Sagitta.	Nuoli.	Nyíl.
Hirundo.	Pæskinen.	Fetske.
Passer.	Warpui.	Veréb.
Pediculus.	Tæi.	Tető.
Folium.	Lethi.	Levél.

Latinul.	*Finnül.*	*Magyarul.*
Cor.	Sydan.	Sziv.
Crus.	Saari.	Szár.
Sanguis.	Veri.	Vér.
Fel.	Soppi.	Epe.
Pulmo.	Tædyt.	Tüdö.
Hepar.	Maxa.	Máj.
Lachryma.	Kyne.	Köny.
Vivus.	Elævenin.	Eleveny.
Vita.	Eleme.	Élet.
Radix.	Juuri.	Gyöker.
Arbor.	Puu.	Fa.
Mane.	Aamu.	Hajnal.
Cardo.	Saræna.	Sark.
Peritus.	Tietos.	Tudós.
Fur.	Waras.	Orv.
Socer.	Appi.	Ipa.
Socrus.	Noppi.	Nap.
Gener.	Vævy.	Vö.
Nurus.	Minia.	Meny.
Orphanus.	Orwoi.	Árva.
Vimen.	Vitzaus.	Veszszö.
Palus dis.	Suuo.	Tó.
Armus.	Lapa.	Lapitzka.
Crepida.	Toffeli.	Tzipelö.
Pica.	Haraoka.	Szarka.
Foramen.	Lauku.	Lyuk.

Focus. Totto. Tüz.

Eddig RUDBECK. És habár ezen a helyen a magyarta finnel hasonlítja össze, mégis a 83-ik oldalon ezt jelenti ki: *A finn a lappal egyezik*, és SCHEFFERT dícséri, aki ugyanezt állítja. Innen nyilvánvaló, hogy mind ezek a nyelvek megegyeznek. De a magyar szavakat, melyeket jobb híján MEGISSER és CALEPIN szótárából válogatott, sok hibával voltak kiírva, melyeket megfelelő helysírással kijavítottam.

Sokkal választékosabban ír erről a dologról a tekintetes IHRE, a Glossarium Suio-Gothicum (Svéd-gót szótár) szerzője, melyet 1769-ben Upsalában újra adtak ki, és mely művet a fényes LUXDORFF úr, a közgyűlés tanácsosa jóvoltából kaptam meg. Ez a szerző az előszavában ezt írja a finn és lapp nyelvekről: "Koronakény hátramaradt, hogy a finn nyelvről, és a hozzá közeli viszonyban levő lappról, hozzátegyek valamit." Azután rámutat, hogy a finn sokkal öregebb a gót nyelvtől, mivelhogy azt elsőnek ODIN hozta e földekre. A finnek és a lappok az északi vidékek első telepesei: és kijelenti hogy hun eredetűek. "Azt hiszem (úgy mondja) nem egyszerű megmagyarázni, honnan jelentkeznek azok a megkülönböztető jelek, melyek a magyar és a finn nyelv között figyelhetők meg. A rokonság oly nagy, hogy biztos tudósításból tudom, a minapi háborúban, mely Németországban történt, finn nemzetiségű katonák Magyarországra kerültek, nagyon rövid idő alatt a vidék lakóival beszédbe tudtak keveredni. Ezt a kapcsolatot énelőttem már a fényes LEIBMITZ, és utána EGENOLPH, valamint mások is megfigyelték. Különösen nagyon gazdag szótárt, a Finn magyar katalógust, szerkesztette Joannes VELIN úr, az Åboei Akadémia valamikori méltósága, ki jobb soros érdemel. Ő nevezetesen a MOLNÁR magyar szótárából összegyűjtötte azokat a szavakat, melyeket a finnel összhangúnak figyelt meg, és melyek több oldalt töltenek ki. Röviden ezeket a példákat hozom elő."

Magyarul.	Latinul.	*Finnül.*
Alá.	*Infra.*	Alla.
Aláb.	*Inferius.*	Alambi.
Aláhajtás.	*Dejectio.*	Alaheitc.

Alávetem.	*Dejicio.*	Alasveti.
Aláhajtom.	*Dejicio.*	Alasheitam.
Apa.	*Pater.*	Appi. *socer.* *(após)*
Apasztam.	*Exsicco.*	Paista. *torreo.* *(perzselem)*
Artza.	*Facies.*	Ortza. *frons* *(homlok)*
Árva.	*Orphanus.*	Orva.
Bab.	*Faba.*	Papu.
Béres.	*Mercenarius.*	Berhe.
Bötke.	*Bulbus.*	Putki.
Tzipő.	*Fœmur.*	Sypi. *ala.* *(hónalj)*
Dugo.	*Obturaculum.*	Tucko.
Ébrén.	*Vigilanter.*	Heræn.
Darabos.	*Asper.*	Tereve.
Élek.	*Vivo.*	Elle.
Éjeli.	*Nocturnus.*	Eilæn *heri.* *(tegnap)*
Elvetem.	*Abjicio.*	Edesveta.
Énekes.	*Cantor.*	Ænikes.
Evés.	*Esca.*	Evæz. *viaticum.* *(élelem)*
Éj.	*Nox.*	Yö.
Éjeli.	*Nocturnus.*	Yöl.
Ez.	*Iste.*	Itze.
Falu.	*Pagus.*	Fala.
Fel.	*Sursum.*	Pææl.
Fél.	*Dimidium.*	Puoli.
Félek.	*Timeo.*	Pelkæ.
Félig eleveny.	*Semivivus.*	Puoli eleve.
Fő.	*Caput.*	Pæ.
Föld.	*Terra.*	Peldo. *ager* stb. stb.

A felhozottakból feltételezem eléggé látható (folytatja ugyanez a szerző), hogy "A vidékek, melyeket oly sok más nép, és oly sok különböző nyelv választ szét, ennyi évszázad szétválás után is, a nyelvekben nem kevésbé sok közöst tartanak... Tehát a szavak nem nőnek váratlanul és gomba módra véletlenszerűen."

Korlátlan köszönetem fejezem ki az igen fényes TEMLER államtanácsos úrnak, aki sok finn és lapp könyvet kölcsönzött, melyek kitűnő segítségem voltak a Bizonyításom megírásához. Ezek közt volt STRALLENBERG úr műve, Descriptio Imperii Russici (Az Orosz Császárság leírása), németül kiadva Stocholmban, 1730. Ez a szerző igen választékosan állítja össze

számunkra az északi népek nyelvének egyezését. Munkájának 32-ik oldalán ezt mondja: "Tudni való, hogy Európában és Ázsiában, melyet északnak és keletnek tartunk, hat népcsoport található, melyeket többé-kevésbé Tatár névvel jelezhetnénk. Ezek: *mordvinok, cseremiszek, permjákok, votjákok, vogulok, ostjákok,* ezek mind valamikor a *finnekkel, lappokkal, észtekkel, magyarokkal* egy egységes népek alkottak. Igazán róluk mondják a *hunnokhoz* vagy *unnokhoz* tartoztak, kik nem voltak tatárok." A nyelvek összhangját tartalmazó Táblázatban ismét figyelmeztet, mind a hat népcsoport magukhoz a *magyar* és *finn* néphez tartoznak, és nyelvükben velük megegyeznek. Hogy ezt megmutassa, e hat népnek sok szavát hasonlítja össze a *magyarral* és a *finnel*. Én ebből csak a *magyart* és a *finnt* írom át.

Latinul.	*Magyarul.*	*Finnül.*
Pater.	Atya.	Aja.
Mater.	Anya.	Aiti.
Ignis.	Tűz.	Tuli.
Aqua.	Víz.	Vesi.
Terra.	Mező.	Ma.
Oculus.	Szem.	Silme.
Lingua.	Nyelv.	Kyeli.
Vita.	Élet.	Eleme.
Manus.	Kéz.	Kasi.
Butyrum.	Vaj.	Woi.
Caput.	Fő.	Pææ.
Arbor.	Fa.	Pu.
Colum.	Nyak.	Niska.
Os.	Száj.	Sui.
Cor.	Sziv.	Sidan.
Piscis.	Hal.	Kalat.
Pediculus.	Tetö.	Tai.
Nox.	Éj.	Je.
Lapis.	Kő.	Kiwi.
Sagitta.	Nyil.	Nuoli.
Gallus.	Kakas.	Kuko.
Foramen.	Lyuk.	Luola.
Ovum.	Mony.	Muna.
Sanguis.	Vér.	Veri.
Custodia.	Warta.	Wartiat.

Hyems.	Tél.	Tolvi.
Cornu.	Szarv.	Szarwi.

Az idézett három férfi, nevezetesen RUDBECK, IHRE és STRALLENBERG munkái a könyvtárakban alig találhatók, azért hasznosnak tartottam hozzáadni BÜSCHING-et is, kinek Geographiája (Földrajza) sok kézben forog. Ő *Finnországról* és a *finnekről* tárgyalva nyíltan kimondja, nyelvük csak nyelvjárásban különbözik az *észtektől*, és megegyezik a *lapp*, valamint a *magyar* nyelvekkel.

BÜSCHING-hez hozzáfűzöm SCHÖNING dán írót, aki értekezésében a *de Origine Gentium septentrionalium (Az északi népek eredetéről)*, melyet tudományosan megírt, és 1769-ben dánul kiadott, az első fejezet végén beszámol egyesek ötleteiről a magyar királyság eredetét illetőleg. Azután *megjegyzésben* hozzáteszi: *Ennek alapján a finnek és magyarok ugyanazon eredetűek.* Mivel ezen a helyen *Értekezetében* említi WÖLDIKE urat a *magyar és a grönlandi nyelv egyezésével* kapcsolatban, figyelmeztetem az olvasót, WÖLDIKE úr sohasem állította ezt az egyezést. Ezt az értekezést Christian HORREBOW államtanácsos úrtól kaptam kölcsön, az egyetem csillagászától (kinek nagy udvariasságának és jóvoltának bizonyságát hálával megőrzöm emlékemben). A mű címe: *De origine Linguæ Grönlandicæ, ejuque a cæteris linguis differentia (A grönlandi nyelv eredetéről, és a többi nyelvek különbségéről)*. Maga a szerző sem állítja az a kevés alapján, ami együttes létezik a *grönlandi* és a *magyar* közt; *Nyelvük valaha is egy és ugyanazon lett volna*. Azonkívül szorgalmasan áttanulmányoztam tekintetes Paulo EGEDE úr, a grönlandi nyelvtanár Grammaticáját és Lexicon Grönlandicumát (szótárát), és teljesen világos lett, a magyar alaposan különbözik a grönlandi nyelvtől.

Bizonyításom már nyomtatásra volt megírva, amikor az igenfényes SUHM közgyűlés tanácsos úr, jóvoltának új jeleként, elküldött egy kis könyvet, melyet éppen 1770-ben adtak ki Göttingenben, nevezetessen: FISCHER *Quæstiones Petropolitanas (Szentpétervári kérdések)* művét. Benne a szerző így szól: "Igazán saját nevükön nevezem *szittyáknak* azokat, akik *szittyául* beszélnek, *szittyául* pedig beszélnek az *észtek, finnek, lappok, zürjé-*

nek, permiek, mordvinok, cseremiszek, votjákok, vogulok stb, stb. Ezeknek mind egymással közös nyelvük van, melyet a nyelvjárások változatossága úgy választ szét, hogy mégis mindegyikük közös anyanyelve könnyen felismerhető." Azután egy táblázatot mutat be e népek összhangú szavairól, melyből megmutatja hogy mindezek *magyarok*. Észrevehető, hogy mindezeket STRALLENBERG- től vette. Én viszont FISCHER véleményét az *ungrok (ungarok) eredetéről*, nem helyeslem. Sokkal helyesebb nézetet tanít Maximilian HELL tisztelendő atya, ha művét *Litteraria Expeditionis (Nyelvi kutatójárat)* közli a műveltek körében.

E munkában (amit HELL tisztelendő atya nem régi bécsi leveleiben velem tudatott), az *ungarok, magyarok és lappok* közös eredetén kívül, nyomós adatokkal bizonyítja, a *finnek* általában több magyar nyelvet használó népnek az igazi elődei, főleg az előkelőbb magyar népeknek, kik Magyarországon élnek, első hazájuk *Karelia*, pontosabban *Karjelia* finn tartomány volt; tehát a *karjeliaiak* a *magyarok és ungarok* igazi elődei. Maga az ősebb és nagyobb Finnország pedig sok, magyar nyelvet használó nép bölcsődéje volt.

Amíg bizonyítja, hogy az *ungarok és magyarok* mielőtt Finnországból más vidékekre vándoroltak, tényleg *Karjeliában* laktak, azt is ragyogóan tanítja, hogy az *ungarok* és a mai *magyarok*, habár nyelvük megegyezik a *lappokéval* és más Oroszországban és Ázsiában szétszórt *finnekkel*, mégsem erednek a *lappoktól* hanem a *karjeliaiktól*, és a magyarok semmiképpen sem nevezhetők *lappoknak*, pont úgy, ahogy a *bohémek (csehek)* sem nevezhetők *polonoknak (lengyeleknek)*, vagy az *osztrákok, bajoroknak*, vagy a *dánok, norvégeknek*; habár a *bohémeknek* a *lengyelekkel*, és az *osztrákoknak* a *bajorokkal*, valamint a *dánoknak* a *norvégekkel* azonos nyelvük van.

Így a legelőkelőbb népek leszármazottjai, kik magukat *ungaroknak* és *magyaroknak* nevezik, *Karjeliából* jöttek valamikor, végre a 9-ik században Pannóniában települtek le, melyet saját *Karjeliában* használt *uonger* nevükről *Ungáriának* jelöltek*,

* a fordító megjegyzése: csakhogy a magyarok sohasem nevezték magukat ungaroknak, esetleg mások mondták róluk ezt!

oly sok meggyőző adattal reméli bizonyítani, hogy a jövőben alig akad valaki, aki állításait kétségbe tudja vonni. Ezt a legdicsőségesebb, habár népünk előtt eddig ismeretlen *szülőhazát* a magyarok a jövőben jóindulatúan el fogják fogadni, vagyis úgy ítéli HELL, be van bizonyítva az *ungarok* és *magyarok* e neves néptől való eredete, mely jóval azelőtt, hogy az idegen népek, akár görögök, akár latinok *szkíta* vagy *hun* név alatt ismerték, már akkor a saját a dicső tetteikért híres királyaik alatt, kiérdemelték a szomszédos népektől a finn fényes nevet *karjeliaiak*, mely azt jelenti: *Erős karú* férfiak, vagyis *bátor, erős, háborúban ügyes, a hazában és külföldön is kitűnően* kiérdemelt férfiak. Örök és halhatatlan dicsőségükre, ezt a vidéket, ma a Finn nagyhercegséget, most is finn nyelven Karjeliának (nem Careliának) nevezik, ami: *Karjel-Ország*, tudni illik *erős, kitűnő, kiváló* férfiak vidéke[+].

Ezen a helyen HELL megjegyzi: maguk a környező lappok nevezik *Karjelnek*, a mai *Carjelia* lakóit. A *carelia* népnevet a svéd lappok így mondják: *karjalaiu* vagy *karjelaiu*. HELL szerint a *karjel* szó igazán egyedi magyar vagy finn szóösszetétel, nevezetesen a *kar (brachium)* és *jel (signum, insigne)* szavakból, mely szónak a melléknévi származéka: *jeles (insignis, egregius, excellens, eximius, singularis, inclytus)*. Tehát feltételezi a *karjel* magyarul annyit jelent mint *erős karú* férfiú, vagy: *erős, kitűnő, kiváló, kitűntetett, nemes, dicsőséges* férfiú.

Az ő által megállapított jelentését a *Karjel* szónak, választékosan erősíti meg a hajdani királyság, most a Carjeliai nagyhercegség *pajzsával* vagy *címerével*: ugyanis e pajzson két kar látható, magasba emelve és egymás ellen harcolva, mindkettő fölött korona emelkedik, melyek közül az egyik páncélban kardot ráz, a másik fegyverben lángyát szegez ellenében, bíbor mezőnyben. Ezt a *pajzsot*, a Carjeliai bátorság és hősiesség legvilágossabb jelét, a tekintetes BLEAU nagy Geographica (földrajzi) munkájából választottam, és HELL tisztelendő atya gondoskodott, hogy ide tegyem a magyarok kedvéért, hogy képben láthassák eredeti hazájuk ősi harci hősiességét, és összehasonlítsák a mai fegyverkezelést, és a hadviselés ügyességét a régivel; Ebből észreveszik, hogy

[+] megjegyzés: miből vette Hell, hogy a népek és földrajzi vidékek neveit szabadon értelmezheti, azt csak ő tudja!

őseink bátorsága, nem csak hogy nem merült ki, de első vezéreinktől és első királyunktól ISTVÁNTÓL, egészen a LEGFENNSÉGESEBB URALKODÓNK (megjegyzés: Mária Terézia) idejéig, igen sok hozzájárulással gyarapították, ezért igazán *karjeliaiak*, azaz: tanúsítják hogy a BÁTOR FÉRFIAK utódai. Íme bemutatom magát a pajzsot a latin és magyar versekkel!

Két kar magasba emelve és egymás ellen harcolva,mindkettő fölött korona emelkedik, melyek közül az egyik, páncélban kardot ráz,a másik fegyverben lángyát szegez ellene, bíbor mezőnyben tekintetes Bleau Geographiája szerint, II kötet, 36 oldal, Amsterdamban kiadva

IN SCUTUM KAR-JELIÆ.

Quanta Viris fuerit generoso in pectore Virtus?
Hæc tibi pro Signo, *Brachia* Lector habe.
Ut ferit Ipse, suum si Mavors torqueat ensem,
Sic quoque KARJELI missilis hasta ferit.
Hoc de Fonte fluit, venit hac ab Origine Robur,
Quod vetus Ungaricæ Gloria Gentis erat.
Ad seros Virtus transivit avita Nepotes,
Dum *MAGYAROS* parili laude vigere liquet.
Hanc Ipsis veteres dederunt, longo Ordine, Reges
Hanc dat Judicio DIVA **THERESA** suo!

Melly vitéz szív lakott hajdon Eleinkben?
Mutattya fegyveres KAR-JEL *Tzimerekben.*
Mint Márs nép - rettentö kardját forogtattya,
Ugy KARJEL *hatalmas nyilát villogtattya.*
Itt van eredete, innét szivárodott
Melly erösség MAGYAR *Népünkre áradott.*
Régi MAGYAROKNAK *ritka vitézségek*
Még mostan - is fen van, s' hagyott örökségek.
Ez ösi Királyink rollunk ditsírete,
Ez NAGY ***THERESIA*** *igaz itilete.*

Miután a fent említetteket HELL tisztelendő atya közzé teszi a közegekben, igazabb és biztossabb forrásokat mutat be, melyből hazánk a legnemesebb népei, az *ungarok és magyarok* történelmét származtatthatja, a magyar bevándorlás előtt. HELL teljesen meg van arról győződve, hogy a *latin, görög és kínai* történetírók, mivel e népek hazái olyan elválasztva és távol voltak a magyarok székhelyétől, hogy rólunk alig tudtak mást, az üres, értelem nélküli neveken kívül, *szittyák, hunnok, magyarok, avarok* stb, stb. azaz: merő homályt tanúsítottak. Tehát a szomszédos *finn* népek évkönyveiben és történelmi emlékeiben kell keresni az öreg magyar nép jegyzeteit, tudniillik azoknál, akikkel az *ungarok,* azaz: *finnek és karjeliaiak* lakhelyükön mozogtak, harcot folytattak, kereskedelmet, megegyezéseket kötöttek, a *svédek, a dánok* és leginkább az *oroszok,* valamint a *litvánok és rutének,* valamint a *törökök* évkönyveiben.

A magyar olvasók ne gondolják, hogy ezek az eddig hallatlan dolgok, Rudbeck mesés magyarázatai, mivel, amíg HELL műve *Expeditionis litterariæ* megjelenhet a nyilvánosság előtt, addig HELL már most én általam kéri az olvasót, tekintsék meg Svédország földrajzi térképét, vagy Finnországét, vagy egész Európa Homann térképét, vagy más jóváhagyott szerzőét, főleg a tekintetes BLEAV térképeit, vagy PISCATORÉT, keressék ki *Careliát* a *Lagoda és Onega* tavak felett, és ha megtalálják hogy a folyók, tavak és a többi helyek nevei (*Karjeliai* nyelvjárásban) igazán magyarosak, megtalálják majd még a *megyerokat és uongerokat*, azaz: a mai magyar nyelvjárásban a *magyarokat és hungarokat*, tudni fogják, hogy HELL nem tanít meséket, senem rudbecki álmokat, hanem igazi, habár eddig hallatlan jelentéseket, és meg fogják érteni (amit tapasztalatból tudtunk), a *karjeliaiak*, úgymint a *lappok* is, nem csak nyelvükben közelítik meg a *magyarokat*, de nyelvjárásukban is megközelítik a magyar nyelvjárást, a finn és a lapp nyelvjárás előtt[26]. Innen van az, hogy a legtöbb szóban, me-

[26] A tekintetes BLEAU *földrajzi művében, II kötet, 35 és 36 oldal, így ír Karjeliáról*: Hatalmas vidék, valaha egységes terület volt a *Kymene* folyó és a *Pejende* valamint *Onega* tavak közt, a *Sueri* folyóval, mely *Sermax* körül a *Ladogába* torkollik, és végül a *Néva* folyóval, mely a *Finn* öbölbe folyik, egy névvel nevezték. Ma (ugyanis a tekintetes BLEAU idejében 1660 körül) Karélia a *Scanzia* keleti szélén fekszik, két folyó választja el Oroszországtól; nevezetessen *Pinsijoki* észak felé mint *Vigo-ozoro (Fehér tó)* a *Fehér tengerbe* ömlik, a másik pedig *Povenetz* az *Onegába* ömlik. Amíg a finneknek saját királyaik voltak, egész Karélia Finnországhoz tartozott, később miután a svédek állandó harcokkal le akarták gyengíteni a finneket, és a finn tartományokat lépésről lépésre adózásra késztetni, a ruthének, nehogy a svédek ijesztő közelségébe kerüljenek, a növekvő hatalom ellen álltak, és elfoglalták Karéliát, miután a hatalomért váltakozó szerencsével harcoltak, a svédek néha teljesen elfoglalták, majd a ruthének visszaszorították őket. Mígnem a NAGY nevű SMEK svéd király és GEORGIUS novgorodi herceg egyezményt kötöttek, azt egymás közt megosztották, a birodalom határát megállapították *Systerbeckben* és a többi északi helyekben. A vidéknek termékeny földje van, főleg a *Ladesco-ozora (Ladoga tó)* körül, mely 36 német mérföld hosszú és 22 széles, Európa össz tavai közül a legnagyobb. Innen 22 mérföldre északra olyan mocsaras, hogy csak a hegyvidék képes termést hozni. Ezért a lakók főleg vadászatból és halászatból élnek... *Kexholmban* úgymondják, bányásszák az úgynevezett Kexholmi rubintokat. A vidék tényleg (ahogy WEXONIUS mondja) kitűnik termékenységével és szépségével.

lyekben a magyarok különböznek a lappoktól, a Karjeliaiak is különböznek a lappoktól, és megközelítik a mai magyarokat. Szívesen megadok néhányat:

Latinul.	*Lappul.*	*Magyarul.*	*Karjeliaiul.*
Pater.	Atse.	Atya.	Attye.
Aqua.	Tsatse.	Víz.	Véz.
Lapis.	Gedge.	Kő.	Köv.
Terra.	Ednam.	Föld.	Peldo.
Lignum.	Mura.	Fa.	Pu.
Caput.	Ojve	Fő.	Pee.
Oculus.	Szalme.	Szem.	Szeme.
Os, oris.	Nyalme.	Száj.	Szú.
Manus.	Kiet.	Kéz.	Kez.
Lingua.	Nyuvtsa.	Nyelv.	Gyel.
Sanguis.	Vuor.	Vér.	Veri.
Butyrum.	Vuoigi.	Vaj.	Voj.

Az eddig felsoroltakon kívűl, HELL tisztelendő atya egy sajátos értekezést állít össze számunkra a lappokról. Megmutatja, hogy a *lapp* név egészen máshonnan ered, mintsem a lefitymált német szóból: Lapp ahogy gyes járatlanok gondolják). A szemeknek bemutatja a lappok és az öreg magyarok közös öltözködési módját. Oldalain dicséri testük erős és szilárd valamint nehézségek kiállására teremtett alkatát. Végül méltóan magasztalja sokféle erénnyel díszített lelküket. Ekkor pedig csodálkoznak majd az olvasók, mi okból festették le olyan borús színekkel az írók a lapp népet, és miként voltak képesek becsmérelni esztelen megjegyzésekkel[27], hogy főleg emiatt egyes magyarok becstelennek tartják a lappokkal való akármilyen rokonság megjelölését*. Nem gondolok itt magas államférfiainkra, mivel ők kiegyensúlyozottabb mérleggel szoktak mérlegelni, és az általános tömeg felfogása fölé emelkedve, továbbá annak mesés megjegyzései fölé, ezt a dolgot teljesen másképp ítélik meg, ahogyan énmagam is tapasztal-

[27] Ez az igazságtalanság miatt keserűen panaszkodott a kegyelmes LEEM is a műve előszavában *de Lapponibus Finmarchiæ (a finmarchiai lappokról)*. Ebben nagy *mesének és legdurvább hazugságnak* (melyet joggal nevez így) cáfolja e zagyvalékot.

* megjegyzés: Sajnovics itt bizonyosan Tacitus Agricolájára céloz!

tam, amikor az elmúlt ősszel meg voltam tisztelve többségük jelenlétével. Maga a legfennségesebb CSÁSZÁRNŐNK és KIRÁLYNŐNK **MÁRIA THERÉZIA**, amikor több értesülést kapott HELL tisztelendő atyától, nem kételkedett e dolgot *Magyarország számára megtisztelőnek* nevezni, és kegyelmesen megbízta a magyar írókat, hogy szorgalmasan kutassák ki, akármi is a rokonsághoz tartozik, akár nyelvben, akár eredetben, és tegyék közzé a magyar nép dicsőségére. Nem kétséges, hogy ők ezt szolgálatkészen megteszik.

Itt befejezném, ha nem kellene hozzáfűznöm egy részletet a tekintetes ECCARDTÓL, mely nagyon megfelel tételem bizonyítására. PALMA Ferenc jezsuita atya hívta fel figyelmem rá, amikor hazámba visszatértem. Ez a férfi már kitűnő érdemeket tett a haza történelmének, mely munkáit nemrégen rövid összefoglalóba gyűjtötte a *Notitia rerum Hungaricarum (A magyar ügyek jegyzetei)* cím alatt, és három kötetbe foglalva tette közzé a nagyszombati akadémiai nyomdában, főleg a nemes ifjak jeles előnyére. ECCARD tehát így mondja a *Rerum Francicarum* 31-ik könyvében, 82-es számban[28]: "COMENIUS vette elsőnek észre, hogy a magyarok oly nyelvjárást használnak, mely megközelíti a finnt; Martin FOGEL filozófus és valamikori orvos Hamburgban, ezután megragadta az alkalmat, sok finn és magyar szót hasonlított össze, és mindkettőjük egyezését egy kis könyvben tárta fel, mely még mindig a hannóveri királyi könyvtárban kéziratban lappang. Magam (ezek ECCARD szavai) végig kitanulva, összehasonlítottam a magyar nyelvet különböző nyelvjárásokkal, a *finnel, észttel, lívvel, szamojéddel és osztjákkal*, és mindenütt közös összhangot találtam. Utána egy jelentésben olvastam, melyet FABRICIUS, a valamikori svéd király perzsiai küldötte írta, perzsiai útjáról, nem messze a *Volga* folyótól, már közel érve a *Káspi* tóhoz, rátalált egy népre, melynek közös számnevei vannak a finnekkel, és egy finn meg tudta érteni, arra a meggyőződésre jutottam, egész Európa és észak Ázsia, valamikor egy néppel volt lakott, mely a finnel egyazon volt, vagy legalábbis vele rokon volt.

[28] Lásd STILTING jezsuitát, BOLLAND folytonosát, a Szent ISTVÁN *Életében*, szeptember 2-ik napján.

A folyók nevei, melyeket nagyrészt meg lehetett magyarázni a finn nyelvvel, feltételezésemet többször igazolták."

És pedig súlyos bizonyítékokkal kétségtelenül könnyedén bizonyíthatnám, ha ez nem esne kívül munkám rendeltetésén, hogy egészen a *Volga* folyóig valamint a *Káspi tengerig*, és a legterjedelmesebb földekig, a *Nagy Tatáriáig*, még ma is használatos a magyar nyelv. KAPRINAI István tisztelendő atya a jezsuita rendből, igen járatos férfiú a magyar irodalomban, több évi munkával, különböző könyvekből, valamint öreg kéziratokból összegyűjtötte ezeket, és ha egyszer az átdolgozott rendszerét nyilvánosságra hozza, a magyarok kétségtelenül nagy köszönettel fogadják. Csak egyet szeretnék megemlíteni, kiválasztva a könyvből *Történelmi jegyzetek a Jezsuita rend küldetésének kezdeteiről és fejlődéséről a kinaiak között, főleg a királyi Pekingben, Joannis Adam SCHALL tisztelendő atya leveleiből, ugyanazon rend legfőbbje és a Királyi matematikai emelvény elnöke, Bécs Ausztria: 1665 év*. E könyv *20-ik fejezetében, a 199-ik oldalon* ezt írja: nyugat Tatária lakói (tudni illik amerre a Volga folyik), kézségesebbek a keresztény hitvallás elfogadására, mint akik kelet Tatáriában élnek. Aztán hozzáadja: "Tudomásul van adva, hogy egy magyar nemzetiségű atyát a* rendből, a Törökök elfogtak, és eladták ezeknek a tatároknak. Később arról számolt be a Rómába írt leveleiben, hogy ezzel a száműzetéssel (majdnem) saját hazájába került, ugyanazokat az embereket fedezte fel, kik ugyanazt a magyar nyelvet használják... Emiatt a kiváltás áraként nem váltságdíjat kért, hanem társakat, kikkel ezt az ősi népet áttéríthetné hazája vallására... De a szokások nem olyan idegenek, csak a hasnak kell megszokni a félig sült és valamelyest véres húst, mely a tatár sátrakban a tejféleségekkel együtt, majdnem ingyen megvan." És így, csak ez az egy tanúsága magyar atyánknak, soktól érdemesebb lehet.

Ezekből azt hiszem mindenkinek világos, hogy kijelentésem, mely bizonyítását elvállaltam, nem olyan új, hogy azelőtt még nem jelent volna meg más jegyzetekben, melyek azonban a szükséges bizonyítás kudarcában szenvedtek, lássuk, hogy senki sem figyelt fel a műveltek közül. Mennyit adott hozzá azokból az állításokból történészünk, tekintetes PRAY György atya? Mindezt az

* jezsuita

általa megírt és nemsokára nyomtatásban közzé adott értekezetben nyilvánítja ki a művelt köröknek. A többi magyar írók, akik közül kiemelkednek: DESERICIUS Innocentius, a Vallási iskolák lelkésze, jeles a tudományban és erényben, aztán BELIUS, a messze legválasztékosabb magyar topográfia szerzője, valamint TYMON, HEVENYESSIUS, OSTRO, KOTSIUS, ISTVÁNFIUS, BONFINIUS, TUROTZIUS a finnekről és lappokról (ahogy tudom) mély csendben vannak és hallgatnak. Maga ANONYMUS, BÉLA király JEGYZŐJE, kit az igen tanult BELIUS *a hazai írók közül, kiket ma ismerünk, a legöregebbnek* tartja, és ki (az ő tanúsága szerint) *a Magyarország elfoglalásáról azt írta, ami olvasható akár a bizánciaknál, olaszoknál, franciáknál, akár a németeknél, vagy más népek íróinál*, a finneket és karjeliaiakat nyíltan nem nevezi meg. Vagy nem írt róluk más név alatt? Meglátjuk bizony, ha HELL tisztelendő atya beilleszti művébe, az *Expeditionis litterariába*, Anonymus jegyző történetét, kronológiai jegyzeteivel és kiváló megfigyeléseivel megvilágítva, PORPHYROGENETUS megfelelő fejezeteivel és saját magyarázatával együtt. E művel HELL nem csak hazájának, de minden művelt külföldinek is ingyen szolgálatot tesz; és teljesíti kívánságát az igen tanult BELNEK, aki a magyar irodalomban bizonyosan nem volt járatos, ezt az *Anonymus* szerzőt tulajdonította legjobbnak, és nagyon kívánta, hogy a többi hazai történelmet alaposan ismerők is így tulajdonítsák, amint ez nyilvánvaló a saját előszavából, és melyet végül ezekkel az emlékezetes szavakkal zár: *De a művelt magyaroknak lesz alkalmuk ellenőrizni képességüket, ha e szerző megértésére és magyarázatára fordítják buzgóságukat és lelkesedésüket*.

A hazai írók ilyen mély hallgatása miatt, egyedül MOLNÁR őszinte és becsületes szavait érdemes felhozni. Ő, miután anyanyelvét egy kitűnő latin-görög-magyar szótárral magyarázta meg, egy nyelvtant is írt, melyet Hannoverben adtak ki, amelyet én azelőtt nem láttam, amíg a kiváló LANGEBECK jogtanácsos úr, sok más, számomra igen hasznos könyvvel együtt át nem adott. E nyelvtan előszavában, a szerző így ír: "Ha valaki megkérdezné éntőlem, mely eredeti nyelvhez tartozik a magyar? vagy melyikkel van rokonságban? bevallanám, hogy nem tudom. Látom, hogy azok, akik mostanában többnyelvű nagyszótárt szerkesztenek, és

a nyelvet saját eredetébe és osztályába sorolják, a magyart mindig félúton hagyják. Biztos, hogy az európai nyelveknek semmi kapcsolatuk sincs a milyenkhez. Azt pedig, hogy Ázsia szélén fennmaradtak-e valamilyen népek a szittyákból, kik a mi magyar nyelvünket használják? éppúgy tudom, mint a legtudatlanabbak." Így a magyar MOLNÁR! De azt gondolom, ezek után honfitársaim másképp írnak e dologról. Úgy látom elő, különösen azok változtatják meg saját véleményüket, kik nyelvünk létezését csak Magyarországon és Dáciában képzelték el, és egyes dolgok körülményeiből nyelvünk megszűnését és kipusztulását jósolták, vagy jósolni látszottak. De még ha hazánkban ez teljesen meg is történne, valamilyen elkerülhetetlen sors által, mégis megmaradna *Svédországban, Moszkoviában, Tatáriában, Észtországban, Norvégiában*, nyelvünk nem csak megmaradna, de rendkívüli virágzásnak indulna, ha a jövő fejlődésre következtetni lehet, a néhány év alatti megdöbbentő nyelvápolásból. És ha nem csalódok, most vagy bármikor, mi magyaroknak neki kell látnunk anyanyelvünk művelésének, és megörökítenünk azt, úgy a mindennapi használatban, mint az iratok kiadásában; teljesen bízok abban, hogy egy derék szívű férfiú sem képes ezt helyteleníteni, ha megérti, ki tartozik mivel hazájának?

Közben, ha az igen fényes Királyi Tudós Társaság igen szigorú ítélete, jóváhagya Bizonyításomat, és nyíltan érdemesnek szavazza ki, nagyon gratulálhatok magamnak. De az eredményt, mely a tudomány dolgában, főleg a történelemben, ebből gazdagon kifejlődik, egyedül Maximilián HELL tisztelendő atyának köszönhető, a magyar *Eredeti haza* saját kutatásának, felfedezésének és mivelünk való közlésének. Ő vitt engem önszántából magával Finmarchia vidékeire. Ő ajánlotta először, hogy kezdjek bele a kutatásba. Ő bíztatott, hogy folytassam amit elkezdtem, Ő tette lehetővé, hogy befejezzem amit folytattam, feláldozva üdülését, tanácsokat adva, tekintélyét befektetve. Ilyen titáni része van neki a munkában! Velem együtt kéri a nagy jó Istent, hogy tartsa meg mind e népeket, a közösség javára, előkelőik vigaszára, a saját nagy Isten NEVÉNEK dicsőségére, tegye őket kiengesztelővé, boldoggá, virágzóvá és őrizze meg őket sokáig.

(A szöveg vége.)

Név- és hely- és tárgyjegyzék

Å

Åboe 76, 77, 101
adverbiális 87
angol 16
ANONYMUS 114
Attila 8
AURELIUS 86
Ausztria 113
Ázsia . 8, 46, 103, 105, 112, 115
ázsiai 46, 49, 50

B

bajorok 105
Balassa 86
BAYER 49
BAYERUS 50
Bécs 7, 113
Bécsi Egyetem 7
BÉLA király 114
BELIUS 114
BLEAU 106, 110
BLEAV 110
BOD 35
bohémek 105
BOLLAND 112
BONFINIUS 114
Büsching 7
BÜSCHING 28, 104

C

CALEPIN 101
Ciceró 45
COMENIUS 112
csehek 16, 105
cseremiszek 46, 103, 105

D

DAASS 28
dán 8, 11, 16, 23, 24, 28, 30, 32, 37, 38, 40, 43, 55, 92, 104
Dánia 3
dánok 7, 11, 40, 46, 78, 105, 109
DEGUINESIUS 46
DESERICIUS 114
Drontheim 37
Duna 45

E

Eberhard Gustleff 45
ECCARD 112
EGEDE 104
EGENOLPH 101
elöljárók 82, 88
észt 45, 76, 83, 98, 99
Észt 77
észtek 46, 52, 56, 58, 59, 60, 67, 68, 77, 104, 105
ESZTERHÁZI 86
Észtország 115
etruszkok 25
Európa 8, 103, 110, 112

F

FABRICIUS 112
FALUDI 13, 45, 72
Fielström 25, 77
FIELSTRÖM 20, 32, 44, 76, 77, 89, 91
Finmarchia .. 28, 30, 42, 54, 65, 98, 115

finmarchiai...36, 43, 45, 50, 76, 77, 81, 83, 86, 111
Finmark..... 7, 8, 11, 16, 17
finmarki 8, 15
finn .. 3, 7, 8, 19, 28, 32, 45, 49, 50, 76, 77, 81, 82, 83, 98, 99, 101, 102, 105, 106, 109, 110, 112
finnek... 6, 8, 42, 46, 47, 50, 52, 58, 59, 60, 67, 68, 75, 77, 101, 104, 105, 109, 110
Finnország..... 8, 105, 110
Finn-Ugor 3, 4
FISCHER..... 105
FOGEL 112

G

GANANDER 20, 44, 76, 80, 90
GANANDRI 25
Gavnoe Strandegaard..... 5
Geographia..... 7
GEORGIUS 110
germán 11, 16
Germanica..... 17
görög..... 26, 109, 114
Grammatica..17, 20, 27, 28, 30, 32, 37, 44, 45, 51, 76, 78, 94
Granius 25
Grönland..... 24
GROTIUS 86
GUNNER..... 37
Gyarmathi 3, 4
Gyöngyösi..... 86

H

Hafnia 18, 27, 37, 40, 98
HALLER 86
határozó 87
héber..... 26
hegyvidéki.... 50, 51, 54, 71, 80
Hell..... 3, 7, 8, 106
HELL25, 28, 36, 37, 38, 46, 47, 49, 53, 98, 105, 106, 109, 110, 111, 114, 115
Hell Miksa 3, 7
HELTAI..... 86
helyesírás 6, 25, 31, 36, 37
HENSELIUS..... 46
HEVENYESSIUS 114
HÖGSTRÖM 18, 44
Holger Pedersen 3
holland..... 16
HORREBOW..... 104
hun.....101, 106
hunnok..... 103

I

igeidők..... 89
igék7, 44, 49, 54, 76, 86, 90, 94
IHRE..... 25, 101, 104
illír.....16, 26
ISTVÁN 107
ISTVÁNFIUS 114

J

Jászok 53
Jeges tenger..... 47
jezsuita.... 3, 7, 13, 45, 112, 113
Jézus Társulat..... 5

K

KAPRINAI 113
Karelia 8, 105
Karélia 110
kareliai..... 28
Karjel..... 106
Karjelia 66, 105, 106
karjeliai..... 28
karjeliak..... 8, 46
Káspi-tenger..... 113
Káspi-tó 112
KAURIING..... 30

kicsinyítő képzők..... 80
kínai..... 46, 48, 49, 109
kínaiak 46, 50
Királyi Társaság 36
Királyi Tudós Társaság..... 115
Királyi Tudós TÁRSASÁG 98, 99
KIRCHER..... 47, 48
Kopenhága 5, 12
kopenhágai..... 5, 17
Koppenhága .. 3, 18, 23, 27, 30, 37
KOTSIUS 114

L

Lagoda 110
LANGEBECK..... 114
lapp 3, 4, 6, 7, 8, 10, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 24, 25, 26, 27, 28, 30, 31, 33, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 47, 48, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 88, 90, 91, 93, 98, 101, 102, 104, 110, 111
Lapp Lexicon 38
Lapp Névjegyzék..... 28
lappok ..3, 5, 6, 7, 8, 10, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 24, 27, 29, 30, 32, 33, 36, 38, 40, 41, 42, 45, 46, 47, 50, 51, 52, 54, 55, 56, 58, 59, 69, 70, 71, 72, 73, 75, 77, 79, 80, 81, 82, 83, 87, 91, 92, 94, 98, 101, 105, 106, 110, 111
Lapponia 19
Lappónia 7, 8, 43, 77
latin.. 16, 26, 29, 30, 32, 34, 38, 39, 62, 72, 76, 107, 109, 114
Latin Gyök Index..... 29
latinok..... 34, 35, 87, 106
Leem 25, 30, 39, 40, 41, 52, 54, 58, 72, 99
LEEM 17, 20, 25, 27, 28, 30, 31, 32, 33, 34, 36, 37, 38, 39, 42, 50, 51, 53, 54, 55, 60, 67, 69, 76, 78, 80, 83, 84, 86, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 98, 111
LEEMIO 33, 36
LEEMIUS 32, 33, 34, 35
LEIBMITZ..... 101
Lemm..... 24
lengyelek.....16, 105
Lindesvold 5
LISZTI..... 86
Lundius..... 25
LUXDORFF 101

M

magyar .3, 4, 5, 6, 7, 10, 12, 13, 14, 15, 20, 21, 24, 25, 26, 28, 31, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 45, 46, 48, 49, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 61, 63, 65, 66, 67, 69, 70, 71, 72, 75, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 86, 87, 88, 89, 90, 92, 93, 94, 98, 99, 101, 103, 104, 105, 106, 107, 109, 110, 112, 113, 114, 115
magyarok ...4, 5, 6, 7, 8, 10, 12, 15, 20, 21, 25, 27, 31, 32, 34, 35, 36, 39, 40, 41, 42, 45, 46, 49, 52, 53, 54, 56, 58, 59, 60, 61, 62, 64, 66, 67, 68, 70, 71, 72, 75, 78,

79, 80, 81, 82, 83, 86, 87, 88, 89, 91, 92, 94, 95, 98, 104, 105, 106, 107, 109, 111, 112, 113, 114, 115
Magyarország... 6, 45, 112, 114
Marcus Fabius 5
MÁRIA THERÉZIA 112
Maximilian Hell 3
MEGISSER..... 101
melléknevek 78
MOLNÁR....38, 45, 53, 55, 69, 80, 89, 91, 101, 114
mordvinok..... 46, 103, 105
Moszkovia..... 115

N

NAGY 110
Nagyszombat..... 2, 3, 5, 12, 86
nagyszombati 35, 112
német . 4, 22, 26, 35, 50, 66, 82, 110, 111
névmások 24, 82, 83
névszavak..... 75
Nidrosia 37
Nidrosiai 5, 37
norvég.....36, 37
norvégek 105
Norvégia 3
Norvégiá 115
Notimberg..... 46
novgorodi..... 110
Nürnberg..... 46

O

ODIN..... 101
Onega 110
ó-norvégok 24
orosz 8, 22
OROSZ..... 49
Orosz Császárság..... 103
oroszok 16
Oroszország 105
ostjákok..... 103
OSTRO..... 114
osztjákok..... 46
osztrákok..... 105

P

PALMA 112
Pannónia 105
PÁRIZ PÁPAI..... 35
Paus 11
PÁZMÁNY..... 86
PERESZLÉNYI 80
permjákok 46, 103
PISCATOR..... 110
PORPHYROGENETUS 114
PORSANGER.....37, 38, 40
Pozsony..... 72
PRAY 12, 114

R

Révai..... 86
Rimai 86
Róma 113
RUDBACK..... 46
Rudbeck 6, 110
RUDBECK 99, 101, 104
ruthének 110

S

SAINOVICS 12
Sajnovics János 3, 5, 6
SALMASIUS..... 50
SCHALL..... 113
Scheffer..... 7
SCHEFFER..... 18, 19, 28, 101
Schlözer 4
segédige 92
segédigék 88
SMEK..... 110
STILTING 112

Stokholm..... 20
STORM 28
STRALLENBERG 103, 104, 105
SUHM..... 104
svéd....8, 16, 19, 20, 32, 42, 52, 54, 76, 77, 81, 83, 86, 88, 91, 92, 106, 110, 112
Svéd..... 18, 19, 43, 101
Svédország.. 8, 16, 18, 20, 110, 115
számnevek.....75, 81, 82
szász 50
SZÉKELY..... 86
székelyek..... 45
Székelyek 53
Szent István..... 8
SZENT ISTVÁN.....21, 112
szittyák..... 105
szkíta..... 106
szláv.....45, 46, 66
szuffixumok . 24, 82, 84, 85, 86

T

Tarandis 16, 29, 59
tartár 46
Tartária 46
Tatária.....113, 115
Tatárország..... 8
TEMLER 102
tengermelléki16, 17, 45, 50, 51, 54, 71, 80
Theodor Benfey..... 3
THOTT 5, 36, 39, 99
THOTT OTTÓ..... 5
Tordas..... 5
Tornæus 25
Trnava..... 3
Trondheim..... 37
Trondheimi..... 5
TUROTZIUS 114
TYMON..... 114
Tyrnau..... 2, 3
Tyrnavia..... 80, 86

U

ungarok 105, 106, 109
unnok..... 103

V

Vas vármegye..... 45
VII Christián 3
vogulok 46, 103, 105
Volga 112, 113
votjákok 46, 103, 105

W

Wardöhus..... 36
WEXONIUS 110
WÖLDIKE.....23, 104
WOTTONIUS..... 99

Z

ZRÍNYI..... 86
Zsirai Miklós..... 3
zürjének 46, 105

Tartalomjegyzék

DEMONSTRATIO IDIOMA UNGARORUM ET LAPPONUM IDEM ESSE 1

A KIADÓ ELŐSZAVA 3

EXCELLENCIÁS ELNÖK ÚR! 5
A KIRÁLYI TUDOMÁNYOS TÁRSULATHOZ! 6

§. I. A MAGYAROK ÉS LAPPOK NYELVE UGYANAZ LEHET, A BESZÉLGETŐK KÖLCSÖNÖS MEGÉRTÉSE NÉLKÜL IS. 10

§. II. VAJON A MAGYAROK ÉS LAPPOK NYELVE UGYANAZ-E? E NÉPEK KÖNYVEIBŐL NEM ÁLLAPÍTHATÓ MEG. 20

§. III. A MAGYAROK ÉS LAPPOK NYELVÉNEK MEGEGYEZÉSE, MINDKÉT NÉP SZAVAINAK HASONLÓ KIEJTÉSÉBŐL BIZONYÍTVA. 26

§. IV. A LEEM-FÉLE LAPP HELYESÍRÁSRÓL VALAMINT A MAGYAR HELYESÍRÁSRÓL. 30

§. V. A LEEM-FÉLE LAPP HELYESÍRÁS KIJAVÍTÁSA MAGYAR HELYESÍRÁSRA. 39

§. VI. A NYELVJÁRÁSOK SOKFÉLESÉGÉRŐL ÁLTALÁBAN. 42

§. VII. A FINMARCHIAI LAPPOK HEGYVIDÉKI ÉS TENGERMELLÉKI NYELVJÁRÁSÁNAK VÁLTOZATOSSÁGÁRÓL. 50

§. VIII. A MAGYAROK ÉS LAPPOK NYELVÉNEK MEGEGYEZÉSE, MINDKÉT NÉP NYELVÉNEK KÖZÖS SZAVAIBÓL KIMUTATVA. 52

ELENCHUS (GYÖNGYSOR) 150 KÖZÖS MAGYAR ÉS LAPP SZÓ. 55

§. IX. A MAGYAROK ÉS LAPPOK NYELVÉNEK MEGEGYEZÉSE, A NÉVSZÓK RAGOZÁSÁBÓL, A MELLÉKNEVEK FOKOZÁSÁBÓL, A KICSINYÍTŐ KÉPZŐKBŐL ÉS A SZÁMNEVEK HASZNÁLATÁBÓL KIMUTATVA. 75

A NÉVSZAVAKRÓL 75
A MELLÉKNEVEKRŐL. 78
A KICSINYÍTŐ KÉPZŐKRŐL. 80
A SZÁMNEVEKRŐL. 80

§. X. A MAGYAROK ÉS LAPPOK NYELVÉNEK MEGEGYEZÉSE, A NÉVMÁSOK, AZ AFFIXUMOK ÉS SZUFFIXUMOK, VALAMINT AZ ELÖLJÁRÓK HASONLÓ HASZNÁLATÁBÓL KIMUTATVA. 82

A BIRTOKOS SZUFFIXUMOKRÓL. 84
AZ IGEI SZUFFIXUMOKRÓL. 86
AZ ADVERBIÁLIS SZUFFIXUMOKRÓL. 87
AZ ELŐLJÁRÓKRÓL. 87

§. XI. A MAGYAROK ÉS LAPPOK NYELVÉNEK MEGEGYEZÉSE, AZ IGERAGOZÁSBÓL, VALAMINT A SEGÉDIGÉKBŐL KIMUTATVA. 88

AZ EGYSZERŰ IGEIDŐKRŐL. 89
A SEGÉDIGÉKRŐL. 92

§. UTOLSÓ. A MAGYAROK ÉS LAPPOK NYELVÉNEK MEGEGYEZÉSE, NÉMELY NEVES SZERZŐK VÉLEKEDÉSÉBŐL BIZONYÍTVA. 98

NÉV- ÉS HELY- ÉS TÁRGYJEGYZÉK 116

TARTALOMJEGYZÉK 121